

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

درسنامه

فقه و مناسک

(دیستپجم)

آموزش تکمیلی

از سلسله درس های فقه و مناسک

جنتالاسلام و مسلمین استاد عباس نجفی

لهم اور تکریم دین:

جنتالاسلام و مسلمین رضا بخششیاری

جمهوری اسلامی ایران

حوزه نماینده ولی فقیر و دامورچ و زیارت

درسنامه فقهی مناسک (آموزش تکمیلی) (براستیج)

- تهیه و تدوین: حجت‌الاسلام والملمین رضا هوشیاری
- تهیه شده: معاونت فرهنگی - مدیریت آموزش
- آماده‌سازی متن: حسن عموبعداللهی
- نوبت چاپ: اول، تابستان ۱۳۹۶
- شمارگان: ۱۲۰۰ نسخه
- قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

کلیه حقوق محفوظ است

نشانی: تهران: خیابان آزادی، نبش رودکی، سازمان حج و زیارت، طبقه دوم،

معاونت فرهنگی - مدیریت آموزش

قم: خیابان شهیدان فاطمی (دور شهر)، کوچه ۱۵، پلاک ۶

تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۷۳۴۹۱۹ و ۰۲۱ - ۶۴۵۱۲۲۵۵

سامانه آموزش مجازی Amoozesh.Hajj.ir

پیش‌گفتار

بن‌مایه ابعاد مختلف اجتماعی و سیاسی حج و تأمین مراتب حضور آن بر اساس آموزه‌های اسلامی، انجام درست مناسک می‌باشد؛ چنانچه امام خمینی(ره) در پیام حج شان می‌فرماید:

مراتب معنوی حج، که سرمایه‌های جاودان است و انسان را به افق توحید و تنزیه نزدیک می‌نماید. حاصل نخواهد شد مگر آنکه دستورات عبادی حج به طور صحیح و شایسته و مو به مو عمل شود.^۱

این رویکرد و نگاه به مناسک حج، سبب شده است که تعلیم و آموزش مناسک حج یکی از وظایف و مأموریت‌های اصلی و بنیادین روحانیون، معین و معینه‌ها در کاروان‌ها قرار گیرد. امام خمینی(ره) با نگاه به این رسالت مهم کارگزاران فرهنگی حج در اکثر پیام‌ها و بیاناتشان به انجام و مراقبت درست و تام در آموزش مناسک و فراغیری آن توصیه می‌کنند.

روحانیون معظم کاروان‌ها هم خود را صرف در تعلیم و تعلم مناسک حج کنند و بر مسئله‌دانان است که از همراهان خود مواظبت کنند که خدای نخواسته تخلف از دستورات نشود.^۲

۱. صحیفه حج، ج ۱، ص ۱۷۵.

۲. همان.

جایگاه رفیع مناسک در سفر الهی حج ایجاب می‌کند که روحانیون ارجمند به عنوان متصدیان اصلی امور دین و راهنمای زائران در انجام اعمال حج قبل از سفر آمادگی‌های لازم را برای احاطه بر مسائل، آرا و دیدگاه مراجع گرانقدر کسب نمایند تا بتوانند در اداره جلسات و پاسخگویی به زائران و راهنمایی آنها به درستی ایفای نقش کنند و مردم نیز با اعتماد به ایشان وظایف شرعی خود را انجام دهند. این ضرورت، معاونت فرهنگی حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج را بر آن داشته است که با استفاده از تجارب گذشته، هر ساله قبل از اعزام کارگزاران محترم فرهنگی حج تمتع به ارائه دوره آموزشی با عنوان «آموزش تكمیلی» با محوریت فقه و مناسک با روی کرد بازآموزی و ممارست بر منابع و مسائل مورد نیاز و مبتلابه را طراحی و اجرا نماید.

متن حاضر از مجموعه دروس ارائه شده توسط استاد ارجمند جناب حجت الاسلام والمسلمین عباس ظهیری برای این دوره است که با جدیت و تلاش محقق و فاضل ارجمند جناب حجت الاسلام والمسلمین رضا هوشیاری استخراج و تدوین گردیده است. دسته‌بندی مطالب، حذف موارد تکرار و چینش مناسب و درسنامه‌ای و اختصار و تأکید بر مهم‌ترین مسایل مورد نیاز از ویژگی‌های این مجموعه است. ارائه نظرات و پیشنهادات اصلاحی روحانیون، معین‌ها، معینه‌ها و اساتید موجب امتنان خواهد بود.

لازم می‌دانیم از زحمات و مساعدت و مساعی ارزنده حجج اسلام والمسلمین استاد ظهیری و هوشیاری و سایر عزیزانی که در ارائه مباحث و تهیه و تنظیم این مجموعه اهتمام ورزیدند تشکر و تقدير نماییم.

تعاونت فرهنگی

مدیریت آموزش

فهرست مطالب

۱۹	مقدمه تدوینگر
بخش اول: عمره مفرده	
درس اول:	
۲۳.....	عمره مفرده
۲۳	هدف‌های آموزشی
۲۳	حکم عمره مفرده
۲۴	فاصله بین دو عمره
۲۶	زمان انجام عمره مفرده
۲۶	اعمال عمره مفرده
۲۷	خودآزمایی
درس دوم:	
۲۹.....	احرام
۲۹	هدف‌های آموزشی
۳۰	میقات ذوالحیفه (مسجد شجره)
۳۱	طریقه احرام بانوان معذور در میقات شجره
۳۲	میقات عمره برای کسانی که داخل مکه هستند
۳۳	حکم تکلیفی تجاوز از میقات بدون احرام
۳۴	حکم تکلیفی تجاوز از محاذی میقات بدون احرام

❖ درسنامه فقهی مناسک

تجاوز از میقات بدون احرام، از روی جهل یا نسیان.....	۳۵
موارد جواز احرام قبل از میقات یا محاذی آن.....	۳۷
خودآزمایی.....	۴۹

درس سوم:

طواف.....	۵۱
هدفهای آموزشی.....	۵۱
واجبات طواف.....	۵۱
تذکرات قبل از شروع به طواف.....	۵۲
طهارت از حدث.....	۵۲
عرض حدث اکبر در اثنای طواف.....	۵۵
وظیفه مستحاضه نسبت بهوضو و غسل برای.....	۵۶
وظیفه مستحاضه نسبت به تطهیر بدن و لباس.....	۶۰
طهارت بدن و لباس از نجاست.....	۶۰
حکم خون کمتر از درهم در طواف.....	۶۱
حکم محمول متنجس غیر ساتر در طواف.....	۶۱
حدّ مطاف.....	۶۲
حکم طواف در طبقه اول(نیم طبقه) جدید.....	۶۴
طواف در طبقه دوم.....	۶۴
شک در اشواط طواف.....	۶۶
ظن در اشواط طواف.....	۶۹
قطع طواف بدون عذر.....	۷۱
طواف مستحب و فرق آن با طواف واجب.....	۷۲
خودآزمایی.....	۷۴

درس چهارم:

نمایز طواف.....	۷۵
هدفهای آموزشی.....	۷۵
نمایز طواف.....	۷۵
مکان نماز طواف.....	۷۵
اذان و اقامه برای نماز طواف.....	۷۶
رعایت موالات بین طواف و نماز.....	۷۷

۹ ◆ فهرست مطالب

شک و ظن در رکعات نماز طواف.....	۷۸
شک و ظن در افعال نماز طواف	۷۹
وجوب تصحیح نماز	۷۹
وظیفه معذورین از قرائت صحیح در نماز طواف.....	۸۰
خودآزمایی	۸۲

درس پنجم:

سعی.....	۸۳
هدف‌های آموزشی	۸۳
سعی	۸۳
سعی در مساعی جدید.....	۸۳
سعی از زیرزمین.....	۸۴
سعی از طبقه یا طبقات فوقانی	۸۵
تکرار قسمتی از سعی به گمان و جوب	۸۶
تکرار قسمتی از سعی غفلتاً.....	۸۷
قطع سعی و شروع از اول	۸۷
حکم شک و ظن در اشواط سعی	۸۸
تفاوت سعی با طواف	۸۹
خودآزمایی	۹۰

درس ششم:

حلق یا تقصیر	۹۱
هدف‌های آموزشی	۹۱
قصیر دیگری قبل از تقصیر خود	۹۲
حکم وضعی تقصیر دیگری	۹۲
کفاره چیدن موی دیگری قبل از تقصیر خود	۹۳
خودآزمایی	۹۵

درس هفتم:

طواف نساء و نماز آن.....	۹۷
هدف‌های آموزشی	۹۷
حکم تکلیفی طواف نساء	۹۷
احکام وضعی و آثار مترتب بر طواف نساء	۹۸

❖ ۱۰ درسنامه فقهی مناسک

۱۰۱	ترک طواف نساء
۱۰۲	شک در انجام طواف نساء.....
۱۰۴	تدخل در طواف نساء
۱۰۵	ترتیب بین تقصیر و طواف نساء در عمره مفردہ
۱۰۵	طواف نساء در عمره تمنع
۱۰۶	طواف نساء و طواف وداع نزد عامہ
۱۰۷	خودآزمایی

بخش دوم: احکام حج تمتع

درس هشتم:

۱۱۱	اعمال حج تمتع
۱۱۱	هدف‌های آموزشی
۱۱۲	عمره تمتع و فرق آن با عمره مفردہ
۱۱۳	احکام بین عمره تمتع و حج تمتع
۱۱۹	خودآزمایی

درس نهم:

۱۲۱	احرام حج تمتع
۱۲۱	هدف‌های آموزشی
۱۲۱	محل احرام حج تمتع
۱۲۲	حکم ترک احرام در حج تمتع، جهلاً یا نسیاناً
۱۲۳	ملاک ضيق وقت در مسئله ترک تلبیه و نیت
۱۲۴	خودآزمایی

درس دهم:

۱۲۵	وقوف به عرفات
۱۲۵	هدف‌های آموزشی
۱۲۵	واژه‌شناسی کلمه عرفات
۱۲۶	وجه تسمیه عرفات
۱۲۷	تأثیر گناه بر انسان‌ها و روش دفع آن
۱۲۹	ارکان توبه
۱۲۹	وجوب وقوف به عرفات
۱۲۹	منظور از وقوف

۱۱ ◆ فهرست مطالب

۱۳۰	انواع وقوف به عرفات.....
۱۳۰	وقوف اختياری عرفات.....
۱۳۱	وقوف رکنی عرفات.....
۱۳۱	ترک عمدى وقوف رکنی عرفات.....
۱۳۲	وقوف اضطراری عرفات.....
۱۳۲	احکام عرفات.....
۱۳۳	خروج غیر ضروری از عرفات و کفاره آن.....
۱۳۴	خودآزمایی.....
	درس یازدهم:
۱۳۵	وقوف به مشعر الحرام.....
۱۳۵	هدف‌های آموزشی.....
۱۳۵	نام‌های مشعر الحرام.....
۱۳۵	مشعر الحرام.....
۱۳۶	جمع ، جَمْعَاء ، جُمَعَاء.....
۱۳۶	مزدلفه.....
۱۳۷	اعمال مشعر الحرام.....
۱۳۸	حکم تعدد نیت در بیت‌وته و وقوفِ مشعر الحرام.....
۱۳۹	حکم بانوان، معدورین و همراهانشان در مشعر.....
۱۳۹	خروج معدورین از مشعر الحرام قبل از نیمه شب.....
۱۴۰	حکم وقوف در مشعر، در حال خواب یا بیهوشی.....
۱۴۱	وقوف در حال عبور از مشعر.....
۱۴۱	وظیفه همراهان، بعد از استقرار معدورین در منا.....
۱۴۲	حکم نیابت همراه معدورین.....
۱۴۳	نیابت معدورین از وقوف اختياری مشعر.....
۱۴۳	زمان وقوف اختياری و اضطراری مشعر.....
۱۴۴	وقوف در غیر مشعر، با اعتقاد مشعر.....
۱۴۵	خروج از مشعر قبل از اذان صبح.....
۱۴۷	کوچ از مشعر در روز عید پیش از طلوع آفتاب.....
۱۴۸	ذکر خداوند در مشعر.....
۱۴۹	مستحبات وقوف در مشعر.....

۱۲ درسنامه فقهی مناسک

۱۵۳	خودآزمایی
	درس دوازدهم:
۱۰۰	صور درک وقوفات عرفات و مشعر و احکام آن
۱۰۰	هدفهای آموزشی
۱۰۰	صور درک وقوفات
۱۰۶	احکام صور دوازدهگانه وقوفات عرفات و مشعر
۱۶۳	خودآزمایی
	درس سیزدهم:
۱۶۰	رمی جمره عقبه
۱۶۰	هدفهای آموزشی
۱۶۵	شرایط سنگریزه‌های رمی
۱۶۶	حکم جمع آوری سنگریزه از کوه‌های مکه
۱۶۷	زمان رمی
۱۶۸	قضای رمی جمره عقبه
۱۶۸	رمی در شب
۱۶۸	استتابه رمی در شب عید
۱۶۹	کیفیت و شرایط رمی جمرات
۱۷۰	حکم رمی، در جمرات جدید توسعه یافته
۱۷۱	رمی جمرات از طبقه دوم
۱۷۲	خودآزمایی
	درس چهاردهم:
۱۷۳	قریانی در منا
۱۷۳	هدفهای آموزشی
۱۷۳	شرایط قربانی
۱۷۸	نیابت در قربانی
۱۷۸	نیت در قربانی
۱۷۹	ایمان ذابح
۱۷۹	زمان ذبح
۱۸۰	تأثیر قربانی از روز عید
۱۸۱	مقدم کردن قربانی بر رمی جمره عقبه

۱۳♦ فهرست مطالب

۱۸۲	ذبح قربانی در شب.....
۱۸۳	تبلیغ قربانی و مصرف آن
۱۸۵	روزه بدل از قربانی.....
۱۸۵	ملاک عدم تمکن از قربانی.....
۱۸۵	اقتراض برای قربانی.....
۱۸۵	فروش لوازم زائد بر مؤونه سفر جهت تهیه هدی
۱۸۶	کسب برای تهیه هدی
۱۸۶	زمان روزه‌های بدل از قربانی
۱۸۶	زمان سه روز روزه:.....
۱۸۷	زمان هفت روز روزه.....
۱۸۷	توالی در روزه‌ها.....
۱۸۸	خودآزمایی
	درس پانزدهم:
۱۸۹	وظیفه مردان در حلق و تقصیر
۱۸۹	هدف‌های آموزشی
۱۸۹	حلق و تقصیر
۱۸۹	وظیفه بانوان در حلق و تقصیر
۱۹۱	وظیفه کسی که مو ندارد
۱۹۱	تراشیدن سر با ماشین ته زن به جای تیغ
۱۹۲	حلق و تقصیر در شب یازدهم
۱۹۲	انجام حلق یا تقصیر به اعتقاد وقوع قربانی.....
۱۹۲	اثر حلق و تقصیر در حلیت محرمات.....
۱۹۳	مستحبات حلق
۱۹۴	خودآزمایی
	درس شانزدهم:
۱۹۵	بیوتت، در منا
۱۹۵	هدف‌های آموزشی
۱۹۵	مقدار و زمان بیوتت
۱۹۶	معیار محاسبه نیمه شب
۱۹۷	کسانی که بیوتت در منا بر آنها واجب نیست.....

◆ ۱۴ درسنامه فقهی مناسک

۱۹۹	مقدار و کیفیت عبادت در مکه بدل بیتوته در منا
۲۰۰	کفاره ترک بیتوته
۲۰۳	ترک بیتوته قسمتی از اول شب
۲۰۴	محل ذبح کفاره ترک بیتوته
۲۰۴	وجوب بیتوته شب سیزدهم
۲۰۶	خودآزمایی

درس هفدهم:

۲۰۷	رمی جمرات سه گانه
۲۰۷	هدفهای آموزشی
۲۰۸	رمی روز سیزدهم
۲۰۸	رمی جمرات سه گانه در شب
۲۰۹	جواز رمی روز یازدهم قبل از ذبح و قبل از حلق
۲۰۹	حکم دوران امر بین رمی مباشری در شب و نیابی
۲۱۰	نایب گرفتن جهت رمی
۲۱۰	رمی جمرات به طور مباشری و نیابی
۲۱۱	استنابه از طرف معذور بدون اذن او
۲۱۱	رفع عذر پس از رمی جمرات توسط نایب
۲۱۲	تقدیم قضای رمی روز قبل بر اداء
۲۱۲	فاصله انداختن بین قضای رمی روز قبل و ادائی
۲۱۳	مقدار فاصله
۲۱۳	شک در صحبت رمی
۲۱۴	شک در انجام رمی جمرات
۲۱۴	شک در رمی جمره اولی یا وسطی حین رمی جمره
۲۱۴	شک در تعداد سنگها
۲۱۶	وقت جبران رمی جمرات
۲۱۷	نَفْرُ از منا در روز دوازدهم
۲۱۸	خارج شدن از منا قبل از ظهر و لزوم بازگشت
۲۱۹	خروج معذورین از رمی در روز دوازدهم بعد از بیتوته
۲۲۱	خروج غیرمعذورین از منا پس از نیمه شب دوازدهم
۲۲۳	مستحبات منا

۱۵ ◆ فهرست مطالب

۲۲۴	خودآزمایی	درس هجدهم:
۲۲۵	اعمال مکه	
۲۲۵	هدفهای آموزشی	
۲۲۵	زمان انجام اعمال مکه	
۲۲۶	تقدیم اعمال مکه بر وقوفین	
۲۲۶	خانفین ازدحام و تقدیم اعمال مکه بر وقوفین	
۲۲۷	تقدیم طواف نساء بر وقوفین	
۲۲۸	تقدیم اعمال مکه و کشف خلاف	
۲۳۰	چند مسأله	
۲۳۳	خودآزمایی	
بخش سوم: نیابت در حج و عمره		
	درس نوزدهم:	
۲۳۷	شرایط نایب	
۲۳۷	هدفهای آموزشی	
۲۴۳	نیابت معذورین از وقوف اختیاری مشعر	
۲۴۴	نیابت معذورین از قرائت صحیح در حج واجب	
۲۴۵	نیابت معذورین از قرائت صحیح در حج و عمره مستحبی	
۲۴۵	مماثلت	
۲۴۵	نیابت صروره	
۲۴۶	وظیفه نایب در تقلید	
۲۴۷	شرایط منوب عنه	
۲۴۷	بلغ منوب عنه	
۲۴۸	ایمان در منوب عنه	
۲۴۹	خودآزمایی	
بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره		
	درس بیستم:	
۲۵۳	احکام تقلید	
۲۵۳	هدفهای آموزشی	
۲۵۳	عمل بدون تقلید	

❖ ۱۶ درسنامه فقهی مناسک

۲۵۴	تغییر مرجع تقليد.....
۲۵۴	حالت اول: عدول از غیر اعلم به اعلم.....
۲۵۴	حالت دوم: عدول از مرجع مساوی به مساوی.....
۲۵۵	بقاء بر تقليد ميت.....
۲۵۶	يادگیری احکام عمره و حج.....
۲۵۷	رجوع قهی «احتیاط واجب» بدون نیت رجوع.....
۲۵۸	خودآزمایی.....
	درس بیست و یکم:
۲۵۹	احکام طهارت (وضو غسل و...)
۲۵۹	هدف‌های آموزشی
۲۵۹	وضو
۲۶۰	وضو گرفتن بانوان در مسجدالحرام.....
۲۶۱	اغسال.....
۲۶۱	غسل‌های واجب
۲۶۲	غسل‌های واجب و صحت عبادات
۲۶۳	غسل‌های مستحبی.....
۲۶۵	غسل‌های جایگزین وضو
۲۶۶	خودآزمایی
	درس بیست و دوم:
۲۶۷	احکام بانوان در حج و عمره
۲۶۷	هدف‌های آموزشی
۲۶۷	احکام حیض
۲۶۸	معیار یائسگی
۲۶۹	خروج خون از مهبل
۲۷۰	تجاوز خون از ده روز
۲۷۲	نقاء متخلل (پاکی وسط در ایام حیض).....
۲۷۳	حکم لکه‌بینی بانوان.....
۲۷۴	ورود حائض و جنب به مسجدین
۲۷۴	ورود مستحاضه به مسجدین
۲۷۵	حکم آمیش در ایام استحاضه

۱۷ ◆ فهرست مطالب

۲۷۶	خودآزمایی
	درس بیست و سوم:
۲۷۷	احکام نماز (۱)
۲۷۷	هدفهای آموزشی
۲۷۷	قرائت
۲۷۷	حکم نمازی که با قرائت باطل خوانده شده است
۲۷۹	غلط بودن قرائت و لزوم شرکت در نماز جماعت
۲۸۰	جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم» برای سوره
۲۸۰	ثمرات جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم»
۲۸۱	معیار صحت قرائت
۲۸۲	رعایت مد در قرائت
۲۸۲	حکم تکلیفی رعایت مد
۲۸۲	حکم وضعی عدم رعایت مد در نماز
۲۸۳	وقف به حرکت
۲۸۳	وصل به سکون
۲۸۵	خودآزمایی
	درس بیست و چهارم:
۲۸۷	احکام نماز (۲)
۲۸۷	هدفهای آموزشی
۲۸۷	اذان و اقامه
۲۸۸	ركوع
۲۸۸	قرار دادن دست‌ها روی زانوها
۲۸۹	سجده بر فرش
۲۹۰	دعایکردن در نماز به غیر عربی
۲۹۰	حکم شرکت در نماز جماعت اهل سنت
۲۹۳	اهتمام به مستحبات
	درس بیست و پنجم:
۲۹۵	نماز در اماکن تخيير
۲۹۵	محدوده تخيير
۲۹۷	خودآزمایی

❖ ۱۸ درست‌نامه فقهی مناسک

درس بیست و پنجم:

۲۹۹.....	اهمیت تخمیس اموال و خمس سپرده‌های حج و عمره
۲۹۹	هدف‌های آموزشی
۳۰۰	مسئله اول: عدم جواز تصرف در مال متعلق خمس
۳۰۰	مسئله دوم: عدم جواز به ذمه گرفتن خمس بدون اذن حاکم شرع ..
۳۰۰	مسئله سوم: مبدأ سال خمسی، قهری است نه انتخابی ..
۳۰۱	مسئله چهارم: مبدأ سال خمسی برای معامله اتفاقی ..
۳۰۱	مسئله پنجم: سال خمسی چند شغلی‌ها ..
۳۰۲	خمس سپرده‌های حج و عمره ..
۳۰۴	خودآزمایی ..

مقدمه تدوین‌گر

قال علی علیہ السلام: «لا خیر فی عبادۃ لیس فیها تفقہ». ^۱

بدون فهم عمیق و بصیرت کامل، عبادت ارزشی ندارد.
بصیرت و آگاهی لازم زائران بیت الله الحرام و رسیدن به کمال
عبادت، درگرو تعلیم و تعلم صحیح مناسک و احکام شرعی آن
است که در بیانات حضرت امام(ره) از آن به عنوان یکی از امور
مهم یاد شده و فرموده‌اند:

از امور مهمه‌ای که لازم است حجاج محترم و علمای کاروان‌ها
وقت شریفشاں را صرف آن کنند، یاد دادن و یادگرفتن مسائل
حج است.^۲

کتاب حاضر حاصل سه دوره آموزش فقه و مناسک در سال‌های
۱۳۸۹، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۳ توسط استاد محترم حجت الاسلام والمسلمین
عباس ظهیری است که به عنوان احکام مورد نیاز در حج و عمره
جهت استفاده روحانیون محترم بیان شده که جا دارد از زحمات
ایشان در تبیین و توضیح مسائل، کمال تشکر را داشته باشیم.
درس‌های استاد، پس از پیاده‌سازی و انجام اصلاحات و حذف
زوائد و حواشی بیانی، تلخیص و جهت استفاده بهتر با دسته‌بندی
مناسب به صورت درسنامه حاضر تدوین گردید.

۱. تحف العقول، ص ۲۰۴.

۲. صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۸۸.

❖ ۲۰ درسنامه فقهی مناسک

در مواردی که بیان استاد، در تطبیق نظرات مراجع ابهام داشته و یا مجمل بیان شده بود و به تفصیل بیشتری نیاز داشت، مباحث تبیین و تکمیل گردیده و در بعضی از مباحث، مقدمه یا مطالب تکمیلی آورده شده است.
این مجموعه شامل بیست و پنج درس، در چهار بخش تنظیم شده است:

بخش اول: احکام عمره مفرده (شامل ۷ درس)

بخش دوم: احکام حج تمتع (شامل ۱۱ درس)

بخش سوم: نیابت در حج و عمره (شامل ۱ درس)

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبط با حج و عمره (شامل ۶ درس)

و در پایان هر درس سوالات مربوطه آمده است.

مراجع بزرگوار تقليدی که نظراتشان در این درسنامه آمده است عبارتند از: حضرات آیات عظام امام خمینی، خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خوبی، شبیری زنجانی، سیستانی، سبعانی، صافی، گلپایگانی، فاضل لنگرانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی، وحید خراسانی و هاشمی شاهروdi و در بعضی موارد فتاوای سایر مراجع نیز آمده است.

ضمن آرزوی موفقیت برای تمامی روحانیون، معین‌ها و معینه‌های معزّز، امیدواریم نظرات اصلاحی و تکمیلی خود جهت ارتقای این درسنامه را در اختیار ما بگذارند.

در پایان از مدیریت محترم آموزش بعثه مقام معظم رهبری به خاطر اهتمامشان در تهیه این متن تشکر و قدردانی می‌شود.

والسلام

رضا هوشیاری

تابستان ۱۳۹۴

بخش اول:

عمره مفرده

درس اول:

عمره مفرد

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با حکم عمره مفرد.
۲. آشنایی با حکم تکرار عمره.
۳. آشنایی با زمان انجام عمره مفرد.
۴. آشنایی با اعمال عمره مفرد.

حکم عمره مفرد

عمره هم مانند حج دو قسم است: واجب و مستحب، و بر کسی که شرایط استطاعت را داشته باشد واجب می‌شود،^۱ هرچند برای حج مستطیع نباشد همچنان که عکس این هم همین‌طور است که اگر شخص برای حج استطاعت داشته باشد و برای عمره مستطیع نباشد باید حج به جا آورد. لیکن باید معلوم باشد که برای کسانی که از مکه دور هستند مثل ایرانیان که وظیفه آنها حج تمنع است، هیچ گاه استطاعت حج از استطاعت عمره، و استطاعت عمره از استطاعت حج جدا نیست؛ چون حج تمنع مرکب از هر دو عمل است، به خلاف کسانی که در مکه یا قریب به آن هستند که وظیفه

۱. آیت الله مکارم: بنابر احتیاط واجب برای کسانی که اهل مکه هستند یا دور از آن.

آنها حج و عمره مفرده است که نسبت به آنها استطاعت برای یکی از دو عمل تصور می‌شود.^۱

بنابراین در رابطه با وظیفه افرادی که اهل مکه نیستند و از آن دور می‌باشند، نسبت به انجام عمره مفرده، دو قول است:

قول اول: عمره مفرده یک بار در عمر برای شخص مستطیع بنا بر احتیاط واجب، واجب است. (آیت الله العظمی مکارم)

قول دوم: عمره مفرده مستحب است. (بقیه مراجع عظام)
تبصره: کسی که به نیابت از دیگری حج انجام می‌دهد و خودش مستطیع نیست طبق نظر آیت الله العظمی مکارم بنا بر احتیاط واجب باید یک عمره مفرده برای خودش انجام دهد و طبق نظر بقیه مراجع این احتیاط، مستحب است.^۲

فاصله بین دو عمره

تکرار عمره مانند تکرار حج مستحب است و در مقدار فاصله بین دو عمره اختلاف وجود دارد و در آن چند قول است:^۳

قول اول: در کمتر از ۳۰ روز از عمره قبلی، بنا بر احتیاط واجب به قصد رجاء انجام دهد، نه استحباب. (حضرت امام)
قول دوم: فاصله انداختن بین دو عمره لازم نیست و می‌توان در یک روز چندین عمره بجا آورد. (آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، زنجانی، سبحانی، گلپایگانی، نوری و هاشمی شاهروdi)

۱. مناسک محسنی، م ۱۷۱.

۲. مناسک محسنی، م ۱۷۹.

۳. مناسک محسنی، م ۱۷۳، ۱۸۶ و ۱۸۷.

آیت‌الله خامنه‌ای افزوده است: «ولی بنا بر احتیاط در هر ماه فقط یک عمره برای خود می‌تواند بجا آورد و اگر دو عمره برای افراد دیگر انجام دهد یا یک عمره برای خود و یک عمره هم برای دیگری بجا آورد فاصله مذکور شرط نیست.»
ناگفته نماند که این احتیاط، استحبابی است نه وجوبی.

آیت‌الله بهجت افزوده است: «... اگرچه افضل آن است که عمره ثانیه در ماه بعد یا با فاصله ده روز انجام شود.»
و آیت‌الله سبحانی افزوده است لکن در دو مورد نباید انجام داد:

۱- روزهای تشریق (۱۱-۱۳ ذی الحجه)

۲- بین عمره تمنع و حج تمتع)

قول سوم: فاصله یک ماه شرط نیست، بلکه در هر ماه قمری می‌توان یک عمره انجام داد. و انجام دو عمره در یک ماه قمری، برای دو نفر یا برای خود و دیگری جایز است. (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی و صافی)

قول چهارم: در هر ماه قمری فقط یک عمره برای خود یا برای دیگری می‌توان انجام داد و بیشتر از یک عمره اشکال دارد. (آیت‌الله مکارم)

قول پنجم: انجام بیش از یک عمره در یک ماه برای خود یا یک نفر بنابر احتیاط جایز نیست، ولی انجام چند عمره به نیت افراد مختلف اشکال ندارد.^۱ (آیت‌الله وحید)

قول ششم: احوط آن است که در کمتر از ۱۰ روز به قصد رجا باشد، مگر آن که عمره دوم به نیابت از دیگری باشد که رعایت فاصله لازم نیست. (آیت‌الله اراکی)

۱. جزوی دفتر استفتائات معظم له، ص ۸۴.

تذکر: در مقام عمل برای عمره مجلد در کمتر از یک ماه، زائران محترم نیت «رجاء ثواب» داشته باشند که با توجه به عدم لزوم قصد الوجه در عبادات، و این که ما طالب ثواب و اجر هستیم و انجام عمل به قصد رجاء ثواب حتی به نظر کسانی که قائل به استحباب عملی هستند، جایز است که در این صورت به نظر همه مراجع عمره مجلد اشکالی نخواهد داشت و لازم به ذکر اختلاف فتاوا در این زمینه نیست.

زمان انجام عمره مفردہ

عمره مفردہ زمان معینی ندارد و در تمام سال می‌توان بجا آورد. بجز در حد فاصل بین عمره تمتع و احرام حج تمتع که حکم تکلیفی و وضعی آن در اعمال حج تمتع می‌آید^۱ و نیز در ایام تشریق (۱۳ تا ۱۱ ذی الحجه) که برخی مراجع عظام همچون آیات عظام زنجانی و سبحانی فرموده‌اند: انجام عمره مفردہ در این ایام مشروع نیست.^۲

اعمال عمره مفردہ

اعمال عمره مفردہ به ترتیب عبارت است از:

۱. احرام
۲. طواف
۳. نماز طواف

۱. ر.ک: صفحه ۱۰۹.

۲. مناسک محسنی، حاشیه مسأله ۱۷۳.

۲۷ ♦ بخش اول: عمره مفرده

- ۴. سعی
- ۵. حلق یا تقصیر
- ۶. طواف نساء
- ۷. نماز طواف نساء

خودآزمایی

- ۱. انجام چندین عمره مفرده در هر روز برای خود طبق نظر کدامیک از مراجع جایز است؟
- ۲. حکم تکرار عمره مفرده چیست؟ (آیت الله صافی)
- ۳. تکرار عمره مفرده در کمتر از ده روز (آیت الله سیستانی)
- ۴. حکم عمره مفرده را بنویسید. (آیت الله مکارم)

درس دوم:

احرام

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با محل احرام عمره و حکم عبور از میقات بدون احرام.
۲. آشنایی با واجبات احرام.
۳. آشنایی با محرمات احرام.
۴. آشنایی با مستحبات و مکروهات احرام.

۱. محل احرام (میقات)

میقات اسم زمان از کلمه «وقت»؛ و جمع آن موافقت است و در اصطلاح مترسخ: محل احرام را «میقات» می‌نامند.

۱- مسجد شجره در ذوالحليفة (مدینه)
بخش اول: مسلح	موافقت پنجگانه
عمره
۲- وادی عقیق (عراق)
بخش وسط: غمره
بخش سوم: ذات عرق	
۳- قرن المنازل (مسیر طائف)	
۴- یلملم (مسیر یمن)	
۵- جحفه (مسیر جده)	

❖ ۳۰ درستاره فقیر مناسک

فرق بین میقات شجره با سایر مواقيت در اين است که در غير شجره، مسجد موضوعيت ندارد، ولی در میقات ذوالحليفة اختلاف است.

میقات ذوالحليفة (مسجد شجره)

در رابطه با احرام در مسجد شجره دو قول است:^۱

قول اول: منطقه ذوالحليفة میقات است، مسجد و محاذی مسجد از سمت راست و چپ کفايت می کند. (آيات عظام صافی، گلپایگانی، تبریزی، مکارم، هاشمی شاهروودی و سبحانی)

قول دوم: مسجد موضوعيت دارد که در رابطه با آن چهار نظر است: قول دوم: مسجد موضوعيت دارد که در رابطه با آن چهار نظر است:

۱. بنابر احتیاط واجب داخل مسجد محرم شود و قسمت های توسعه یافته نیز مجزی است، ولی قسمت قدیمی بهتر است. (آيات عظام امام،^۲ اراکی، فاضل و نوری)
۲. داخل مسجد در صورت امکان واجب است و بنا بر احتیاط واجب در مسجد قدیم محرم شود. (آیت الله بهجت)
۳. واجب است در داخل مسجد محرم شود و احرام خارج از مسجد کفايت نمی کند. (آیت الله خامنه‌ای)

۱. مناسک محسنی، م ۲۰۰ و ۲۰۲.

۲. در تحریرالوسیله چنین آمده است: «والاحوط الاقتصار على نفس مسجد الشجرة لا عنده في الخارج، بل لا يخلو من وجه». (تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۳۸۶).

بخش اول: عمر مفرجه ◇ ۳۱

۴. باید در مسجد شجره - هرچند قسمت‌های جدید آن باشد - نیت احرام را انشاء کند؛ یعنی از قلب خود بگذارند، ولی مکان تلبیه واجب، منطقه ذوالحیله است. (آیت‌الله زنجانی)

طريقه احرام بانوان معذور در میقات شجره

۱. در صورت امکان در حال عبور از مسجد محرم شوند؛ یعنی از یک در وارد و از در دیگر خارج شوند. و در حال حرکت تلبیه را بگویند.

۲. اگر از غیر آیات عظام امام راحل، بهجت و خامنه‌ای تقليد می‌کنند، احرام از محاذی راست یا چپ مسجد شجره کفایت می‌کند.

۳. طبق نظر امام و آیت‌الله بهجت اگر نتواند در حال عبور از مسجد محرم شود، در محاذی راست یا چپ مسجد محرم شود و به احتیاط واجب در جحافه یا محاذی آن تجدید احرام کند. و در این احتیاط می‌تواند به مرجع دیگری رجوع کند.

۴. با نذر در مدینه (یا قبل از رسیدن به میقات) محرم شوند.^۱ به نظر مقام معظم رهبری که احرام از محاذی مسجد شجره را صحیح نمی‌داند، بانوان معذور می‌توانند با نذر محرم شوند، همانطور که به نظر همه مراجع نیز احرام با نذر صحیح است. بجز آیت‌الله زنجانی که قائلند چون از میقات می‌گذرد نذر مجوز احرام در غیر میقات نیست.

صیغه نذر: «الله على أن أحرم من هذا المكان»؛ برای خدا بر عهده من است که از این مکان محرم شوم.

۱. مناسک محسنی، م ۲۳۲، ۲۳۳ و ۲۴۷.

میقات عمره برای کسانی که داخل مکه هستند

مسئله ۱: کسی که در غیر ماه‌های حج به مکه رفته و عمره مفردہ انجام داده و تا ماه‌های حج در مکه مانده است، در محل احرام عمره تمنع او سه قول است:^۱

قول اول: باید به یکی از مواقیت پنجگانه برود و نمی‌تواند از تنعیم محرم شود. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری و فاضل)

قول دوم: چنین افرادی که می‌خواهند عمره تمنع انجام دهند، هرگاه در مسیر آنان به مکه میقاتی وجود دارد باید از همان جا محرم شوند و اگر میقاتی وجود ندارد و یا خوف دستگیری از طرف مأموران دولتی را دارد می‌توانند از حدیبیه محرم شود. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: بنابر احتیاط واجب باید به یکی از مواقیت پنجگانه برود، اگر چه حج تمنع استحبابی باشد. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: لازم نیست به مواقیت پنجگانه برود، بلکه می‌تواند از حرم بیرون رفته و از آنجا محرم شود. (آیات عظام زنجانی و هاشمی شاهروندی)

مسئله ۲: کسی که در مکه است و می‌خواهد برای عمره مفردہ محرم شود، در محل احرام او، دو قول است:^۲

قول اول: احرام خارج از حرم: میقات آن هر نقطه‌ای خارج از حرم است. (آیات عظام زنجانی و هاشمی شاهروندی)

۱. مناسک محسنی، م ۲۲۵.

۲. مناسک محسنی، م ۱۷۶، ۱۷۵ و ۲۲۸.

احرام بستن برای عمره مفرد باید از همان مواقیت عمره تمتع باشد و اگر مکلف در مکه باشد و بخواهد عمره مفرد به جا آورد، جایز است از حرم خارج شده و احرام بینند و واجب نیست به یکی از مواقیت عمره تمتع برود و بهتر است که احرامش از یکی از این سه محل باشد: حدیبیه، جعرانه و تنعیم. (آیات عظام تبریزی، خوبی و سیستانی)

قول دوم: احرام از ادنی الحل: باید به ادنی الحل برود و افضل آن است که از جعرانه یا حدیبیه یا تنعیم محرم شود. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، فاضل، گلپایگانی، صافی، سبحانی، نوری، وحید و مکارم)

حكم تکلیفی تجاوز از میقات بدون احرام

عبور از میقات بدون احرام دو حالت دارد:

حالت اول: در آن ماه عمره انجام نداده ← عبور از میقات بدون احرام جایز نیست اختیاراً.^۱ (اتفاقی)

آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند: ولی اگر این حرام را مرتكب شد و از میقات دوم احرام بست حج او صحیح است.

حالت دوم: در آن ماه عمره انجام داده که در این صورت دو قول است:^۲

قول اول: عبور از میقات بدون احرام جایز نیست. (حضرت امام)

قول دوم: عبور از میقات بدون احرام جائز است. (بقیه مراجع عظام)

۱. مناسک محشی، م ۲۱۸

۲. مناسک محشی، م ۲۴۲

حکم تکلیفی تجاوز از محاذی میقات بدون احرام

در این مسئله چند قول است:^۱

قول اول: بنابر احتیاط واجب جایز نیست، اگرچه میقات دیگری در پیش باشد. (آیات عظام امام، ارکی، تبریزی، نوری، مکارم و هاشمی شاهروودی)

قول دوم: نباید بدون احرام از محاذی میقات عبور کند. (صافی و گلپایگانی) آیت الله سبحانی افزوده اند ولی اگر این حرام را مرتکب شد و از میقات دوم احرام بست حج او صحیح است.

قول سوم: احوط این است که مکلف از محاذی میقات نگذرد مگر با احرام، اگرچه بعيد نیست که گذشتن جایز باشد در صورتی که در پیش روی مکلف میقات یا محاذی میقاتی باشد. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: اقرب جواز عدول اهل مدینه است از مرور به ذوالحلیفه برای احرام از جحفه اختیاراً. (آیت الله بهجت)

قول پنجم: گذشتن از نزدیک مواقیت پنجگانه بدون احرام اختیاراً جایز نیست و گذشتن از محاذات دور مانع ندارد، ولی برای ورود به مکه یا حرم باید قبل از حرم، حرم شود. (آیت الله زنجانی)

قول ششم: بنابر احتیاط مستحب بدون احرام عبور نکند. (آیت الله فاضل)

۱. مناسک محسنی، م ۲۰۷، ۲۰۸ و ۲۱۸.

تجاوز از میقات بدون احرام، از روی جهل یا نسیان

اگر تلبیه و نیت را در عمره فراموش کند یا به جهت ندانستن مسئله نگوید و بدون احرام از میقات عبور کند، دو حالت دارد:^۱

حالت اول: بازگشت به میقات بدون عسر و حرج امکان دارد، و با برگشتن به اعمال عمره می‌رسد، در این صورت دو قول است:

قول اول: لزوم بازگشت به میقات برای احرام. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، خوئی، وحید، سیستانی، زنجانی، بهجت، تبریزی، هاشمی شاهروodi، گلپایگانی، صافی، سبحانی و نوری)

آیت الله سیستانی اضافه کرده‌اند: این حکم در غیر مسجد شجره است و کسی که از مسجد شجره عمداً بدون احرام عبور کرده، می‌تواند از جحفه محروم شود، گرچه گناه کرده است.

قول دوم: عدم لزوم بازگشت به میقات و جواز احرام، در محل تنبّه. (آیت الله مکارم)

حالت دوم: بازگشت به میقات امکان ندارد، که در این حالت دو صورت دارد:

صورت اول: قبل از ورود به منطقه حرم متوجه شود، که در این صورت چهار نظر مطرح است:

قول اول: جواز احرام از هر جایی که متوجه عدم تلبیه و نیت شده است. (آیات عظام امام، خوئی، بهجت، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب، حرکت به سمت میقات، به مقداری که می‌تواند. (آیات عظام خامنه‌ای، هاشمی شاهروodi، تبریزی و سیستانی)

۱. مناسک محسنی، م ۲۱۵

قول سوم: وجوب احرام از میقات موجود در مسیر، و اگر میقات دیگری در پیش رو نباشد، بازگشت به سمت میقات قبلی، به مقداری که می تواند، و در صورت عدم امکان بازگشت، احرام در همان مکان. (آیات عظام گلپایگانی، وحید، صافی و سبحانی: اگر بازگشت ممکن نیست اگر داخل حرم نشده در همانجا لبیک بگوید و محروم شود و اگر داخل حرم شده به مرز حرم یعنی ادنی الحل برگردد و در آنجا لبیک بگوید و محروم شود و اگر آن هم ممکن نیست از همانجا که مسأله را یاد گرفته یا به یادش آمده است لبیک بگوید و محروم شود).

قول چهارم: اگر میقات دیگری در پیش رو دارد، از آن میقات محروم شود والا از همانجا که هست محروم گردد. (آیت الله زنجانی) صورت دوم: بعد از ورود به منطقه حرم متوجه شود، که در این صورت سه نظر مطرح است:

قول اول: وجوب خروج از حرم اگر می تواند و به اعمال عمره می رسد، و در صورت عدم امکان خروج، جواز احرام در همان مکان. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، خوئی، سیستانی، زنجانی، تبریزی، هاشمی شاهروندی، نوری و مکارم)

قول دوم: وجوب خروج از حرم و در صورت عدم امکان خروج، بنابر احتیاط واجب، حرکت به سمت خارج حرم، هر قدر که می تواند. (آیات عظام وحید و بهجت)

قول سوم: به ترتیب، حرکت به سمت میقات، هر قدر که می تواند و الا احرام از ادنی الحل و در صورت عدم تمکن، احرام در مکه. (آیات عظام گلپایگانی، صافی و سبحانی)

موارد جواز احرام قبل از میقات یا محاذی آن
احرام بستن قبل از میقات یا محاذی آن مشروع نمی‌باشد، مگر
در چند مورد:

۱. محرم شدن قبل از میقات با نذر^۱

در رابطه با احرام با نذر چهار قول است:

قول اول: اگر بداند مستلزم ارتکاب محرم می‌شود، مانند
استظلال، انعقاد نذر مورد اشکال است. (آیت الله سیستانی)

قول دوم: صحت نذر برای کسی که می‌داند ناچار می‌شود در
روز با وسیله مسقف حرکت کند، محل اشکال است، بلی اگر بداند
که برای احرام عمره تمنع نمی‌تواند به یکی از موافقیت معروفه برود
نذر اشکال ندارد و معصیت هم نکرده است، ولی احتیاط آن است
که در ادنی الحل تجدید احرام کند و در هر دو صورت کفاره
استظلال را باید بدهد. (آیت الله فاضل)

قول سوم: چنانچه از یکی از موافقیت یا حوالی نزدیک آن
می‌گذرد، باید از میقات محرم شود و محاذات میقات کفایت
نمی‌کند و نذر، مجوز احرام بستن در غیر میقات نیست و اگر از
موافقیت و حوالی آنها نمی‌گذرد هر کجا خارج حرم محرم شود
صحیح است هر چند قبل از محاذات موافقیت باشد و نیاز به نذر
نیست، البته اگر نذر کند که قبل از حرم از مکان معینی مثلاً جده
محرم شود باید به نذر خود عمل کند. (آیت الله زنجانی)

قول چهارم: نذر احرام قبل از میقات، جایز و مشروع است
مطلقاً. (سایر مراجع عظام)

آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند: لکن اگر همراه با استظلال در
روز باشد، باید کفاره بدهد و نذر زن هم باید با حق شوهر منافات
نداشته باشد.

۱. مناسک محسنی، م ۲۰۷ و ۲۱۷.

۲. جهت درک ثواب عمره رجبیه

کسی که می خواهد ثواب عمره رجبیه را درک کند و بترسد با رفتن به میقات روز پایانی ماه رجب به اتمام برسد و شب اول ماه شعبان شود، برای درک عمره رجبیه احرام قبل از رسیدن به میقات جایز خواهد بود.

امام خمینی(ره) می فرماید: **ثانيهما: إذا أراد إدراك عمرة رجب و خشي فوتها إن أخر الإحرام إلى الميقات، فيجوز أن يحرم قبل الميقات، و تحسب له عمرة رجب وإن أتى بيقيّة الأعمال في شعبان، والأولى الأح祸ت تجديده في الميقات. كما أن الأح祸ت التأخير إلى آخر الوقت؛ وإن كان الظاهر جوازه قبل الضيق إذا علم عدم الإدراك إذا أخر إلى الميقات.**^۱

توجه: همه مراجع عظام تقلید می فرمایند: ملاک عمره رجبیه، احرام بستن در ماه رجب است نه این که اعمال در ماه رجب واقع شود، البته در مورد نظر آیت الله فاضل در برخی استفتائات آمده که با احرام بستن قبل از غروب روز آخر ماه، عمره برای ماه جدید که اعمال را در آن انجام داده است حساب می شود، ولی در کتاب «تفصیل الشریعه» فرموده اند: اگر احرام در ماه رجب واقع شود و اعمال در ماه شعبان، ثواب عمره رجبیه را دارد و از این حیث ماه رجب با ماه های دیگر تفاوت دارد.^۲

۲. واجبات احرام

واجبات احرام عبارت است از:

- (۱) نیت؛ (۲) تلبیه؛ (۳) لباس احرام

۱. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۳۸۸، م ۲ و ر.ک: العروه الوثقی مع تعالیق الامام خمینی، ص ۸۰۱.

۲. تفصیل الشریعه، کتاب الحج، ج ۳، ص ۹۷-۹۹.

الف) نیت

مستحب است نیت احرام بر زبان جاری شود، چنانچه در «عروه الوثقى» چنین آمده است:

«يستفاد من جملة من الأخبار استحباب التلفظ بالنية والظاهر تتحقق بآئ لفظ كان»^۱ متن مذکور مورد وفاق همه محسین عروه است.

نیت احرام: محرم می شوم به احرام عمره مفرده و ترك می کنم همه کارهایی را که بر محرم حرام است قریبًا الـ الله .^۲

اموری که در نیت معابر است:

۱. قصد عمل و قصد قربت و اخلاص. (اتفاقی)
 ۲. قصد ترك محترماتی که مبطل عمره و حج است. (اتفاقی)
 ۳. قصد ترك محترمات غیر مبطل عمره و حج. (اختلافی)
- قول اول: لازم است. (آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی و مکارم)
- قول دوم: لازم نیست (سایر مراجع عظام)

ب) تلبیه

تلبیه یعنی لبیک گفتن.^۳ تلبیه در احرام، همانند تکبیرة الاحرام در نماز است، بنابراین هنگامی که حاجی تلبیه بگوید، محرم می شود و اعمال عمره تمنع را آغاز می کند.

در حقیقت تلبیه به منزله اجابت دعوت پروردگار مهربان است که مکلفان را به حج فراخوانده است، از این رو شایسته است که ذکر تلبیه با خضوع و خشوع کامل اداء شود. (آیت الله خامنه‌ای)

۱. عروة الوثقى مع تعالیق الامام خمینی، ص ۸۰۷، م ۱۲.

۲. مناسک محسنی، م ۲۵۲.

۳. مناسک محسنی، م ۲۵۹.

❖ ۴۰ درسنامه فقیه مناسک

صورت تلبیه: «لَبِيكَ اللَّهُمَّ لَبِيكَ، لَبِيكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبِيكَ». در گفتن جمله: «إِنَّ الْحَمْدَ وَالْعُمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ لَا شَرِيكَ لَكَ» سه قول است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب «إِنَّ الْحَمْدَ...» را بگوید. (آیات عظام، بهجت، مکارم، سبحانی، صافی و گلپایگانی)
قول دوم: باید این جمله گفته شود. (آیت الله زنجانی)
قول سوم: واجب نیست، اگرچه احتیاط مستحب است که آن جمله اضافه شود. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، نوری، سیستانی، فاضل و هاشمی شاهروندی)

گفتن لبیک پنجم

در مورد «لَبِيكَ» بعد از جمله «إِنَّ الْحَمْدَ...» دو قول است:^۱

قول اول: لبیک پنجم را نگوید. (آیت الله مکارم)
قول دوم: لبیک پنجم واجب نیست هرچند ضرر نمی‌زند. (سایر مراجع عظام)

و آیت الله صافی افزوده‌اند: «گفتن لبیک پنجم بهتر است.» آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند: احتیاط مستحب است که به دو صورت بگوید یعنی هم با اضافه کردن کلمه لبیک به آخر آن و هم بدون کلمه لبیک در آخر بگوید.

استحباب تکرار تلبیه

مقدار واجب در لبیک بیش از یک مرتبه نیست، ولی مستحب است تکرار آن و برای هفتاد مرتبه گفتن آن ثواب زیادی ذکر شده است و در تکرار گفتن «لَبِيكَ» یا «لَبِيكَ اللَّهُمَّ لَبِيكَ» کافی است.^۲

۱. مناسک محسنی، م ۲۵۹.

۲. مناسک محسنی، م ۲۶۷ و ۲۶۸.

ج) لباس احرام

سومین واجب احرام، پوشیدن دو جامه احرام برای مردان که یکی «لنگ» است و دیگری «رداء» که باید به دوش بیندازند.^۱

در پوشیدن لباس احرام برای بانوان دو قول است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب زن‌ها نیز دو جامه احرام را پوشند، اگرچه بیرون آوردن لباس‌های دوخته بر آنها واجب نیست. (آیات عظام گلپایگانی و سبحانی): طواف و سعی را با آن انجام دهند.

قول دوم: بر زن‌ها پوشیدن دو جامه احرام واجب نیست. (سایر

مراجع عظام)

تذکر: آیات عظام فاضل و صافی فرموده‌اند: احتیاط مستحب آن است که بانوان نیز دو جامه احرام را در وقت محرم شدن پوشند. و به نظر آیت الله صافی در طواف و سعی نیز همراه داشته باشند.

شرایط لباس احرام

تمام چیزهایی که در لباس نمازگزار شرط شده در لباس احرام نیز شرط است.^۲

نازک و بدن‌نما نبودن لباس احرام^۳

لنگ: لازم است جامه‌ای که لنگ قرار می‌دهد، نازک و بدن‌نما نباشد.

رداء: در رداء سه نظر است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب بدن‌نما نباشد. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و نوری)

۱. مناسک محشی، م ۲۶۹.

۲. مناسک محشی، م ۲۷۴.

۳. مناسک محشی، م ۲۷۵.

قول دوم: احتیاط مستحب آن است که بدن نما نباشد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: جامه‌های احرام باید به قدری ضخیم باشند که بدن از پشت آنها نمایان نباشد. و اگر به قدری نازک باشد که در حال عرق کردن با چسبیدن به تن بدن نمایان گردد طواف و نمازش اشکال دارد. (آیت الله سبحانی)

حریر در لباس احرام بانوان^۱

قول اول: باید از حریر خالص نباشد. (آیات عظام خامنه‌ای، تبریزی، خوبی، زنجانی، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب حریر خالص نباشد. (آیات عظام امام، فاضل، سبحانی، مکارم، سیستانی، نوری و هاشمی شاهروdi)

قول سوم: بنابر اقوی جایز است. زنان در لباس حریر احرام بینندن، گرچه احتیاط در ترک آن است. (آیت الله بهجت)

۳. محرمات احرام

کسی که محروم می‌شود فی الجمله بیست و چهار کار بر او حرام می‌شود که هجده مورد آن بین زن و مرد مشترک است و چهار مورد اختصاصی مردها و دو مورد اختصاصی بانوان است:^۲

تذکر: آیت الله سبحانی بیست و سه مورد ذکر کرده که مورد سیزدهم و چهاردهم را یکی شمرده اند. زینت نمودن دو قسم است:

الف. مشترک بین زن و مرد مثل انگشتر برای زینت و یا منابسطن

ب. قسمی که مخصوص بانوان است

۱. مناسک محسنی، م ۲۷۶.

۲. مناسک محسنی، ص ۲۱۵، فصل سوم.

الف) محرمات مشترک

۱. عقد
۲. جماع
۳. استمناء
۴. نگاه در آیینه
۵. استعمال عطر
۶. روغن مالیدن به بدن
۷. انگشت ر به دست کردن به قصد زینت
۸. سرمه کشیدن
۹. ازاله مو
۱۰. ناخن گرفتن
۱۱. کشیدن دندان
۱۲. بیرون آوردن خون از بدن
۱۳. فسوق (دروغ، فحش و فخر فروشی)
۱۴. جدال

۱۵. کشتن جانوران ساکن در بدن

۱۶. شکار حیوانات خشکی

۱۷. کندن درخت و گیاه حرم

۱۸. بستن سلاح

ب) محرمات اختصاصی مردها

۱. استظلال
۲. پوشاندن سر
۳. پوشیدن لباس دوخته
۴. پوشیدن چیزی که تمام روی پا را بگیرد
آیات عظام صافی و گلپایگانی اضافه کرده‌اند؛ و احتیاط آن است
که از پوشیدن چیزی که قسمتی از روی پا را هم پوشاند نیز
خودداری کند، ولی بند نعلین اشکال ندارد.

ج) محرمات اختصاصی بانوان

۱. پوشاندن صورت

۲. پوشیدن زیور به قصد زینت

تذکر ۱: در کلیت این موارد بین فقهاء اختلافی نیست، اگرچه در برخی از جزئیات و شرایط آن اختلاف است.

تذکر ۲: بعضی از محرمات کفاره دارند و برخی نیستند.

۴. مستحبات احرام

مستحبات احرام چند چیز است:^۱

۱. آنکه قبلًا بدن خود را پاکیزه نموده و ناخن و شارب خود را بگیرد و موی زیر بغل و عنانه را با نوره ازاله نماید.

۲. کسی که قصد حج دارد از اول ماه ذی قعده و شخصی که قاصد عمره مفرده است پیش از یکماه موی سرو ریش را رها کند.^۲

۳. آنکه پیش از احرام در میقات غسل احرام بنماید^۳ و این غسل از زن حایض و نفسae نیز صحیح است^۴ و تقدیم این غسل به خصوص در صورتی که خوف آن باشد که در میقات آب یافت

۱. آیت الله سیستانی: پاره‌ای از مستحبات و مکروهاتی که اینجا ذکر شده مبتنی بر قاعده تسامح است، پس باید رعایت آنها به قصد رجا باشد نه ورود.

آیت الله مکارم: این امور و امور مربوط به ترک مکروهات را به قصد رجا بهجا می‌آورد.

۲. آیت الله مکارم: و بعضی از فقهاء به وجوب آن قائل شده‌اند و این قول گرچه ضعیف است احوط است.

۳. آیت الله خامنه‌ای: مستحب است که پیش از مُحرم شدن در میقات و یا پیش از رسیدن به میقات مثلاً در مدینه غسل کند و احوط آن است که این غسل را ترک نکند. (مناسک حج، م ۱۵۶ و ۱۵۷)

۴. آیت الله زنجانی: بنابر احتیاط مستحب موکد، کسی که می‌خواهد محرم شود، برای احرام، غسل نماید و انجام آن قلی از میقات نیز صحیح است، چهار چیز غسل احرام را باطل می‌کند: الف) پوشیدن پیراهن و به سربستن دستمال و روسری و مقنعه برای مردان و زدن نقاب برای بانوان؛ ب) خوردن غذای معطر؛ ج) اگر در میقات یا حوالی آن

نشود جایز است و در صورت تقدیم، اگر در میقات آب یافت شد مستحب است غسل را اعاده نماید و بعد از این غسل^۱، اگر مکلف لباسی را پوشید یا چیزی را خورد که بر محروم حرام است باز هم اعاده مستحب است و اگر مکلف در روز غسل نمود از غسل تا آخر شب آینده کفایت می‌کند و همچنین اگر غسل در شب نمود تا آخر روز آینده کافی است ولی اگر بعد از غسل و پیش از احرام به حدث اصغر محدث شد غسل را اعاده نماید.^۲

۴. آنکه دو جامه احرام از پنیه باشد.^۳

۵. آنکه احرام را به ترتیب ذیل بینند، در صورت تمکن بعد از فریضه ظهر و در صورت عدم تمکن بعد از فریضه دیگر^۴ و در

غسل کرده چنانچه قبل از تلبیه گفتن بخوابد غسل او باطل می‌شود؛^۵ د) فاصله انداختن به مقدار یک روز... و سایر میطلات وضو و غسل، غسل احرام را باطل نمی‌کند. آیت الله صافی، آیت الله گلپایگانی؛ و کسی که به خاطر عذر تمکن از غسل ندارد، رجاءً بدل از غسل تیمّم نماید. (آداب و احکام حج، ص ۴۱۰).

آیت الله هاشمی شاهروodi؛ بلکه محل اشکال است و کسی که به خاطر عذر، تمکن از غسل ندارد، رجاءً بدل از غسل، تیمّم نماید.

۱. آیت الله سبحانی؛ پوشیدن لباسی که بر محروم حرام است یا خوردن چیزی که بر محروم حرام است و استعمال طیب و روپوش زدن برای خانم‌ها و خوابیدن.

۲. آیت الله بهجت؛ در انتقاض غسل سابق به غیر نوم، تأمّل است و اظهار در نوم، عدم انتقاض است، و آنکه اعاده، شبیه به مستحب در مستحب است. (مناسک، ص ۶)

۳. آیت الله خامنه‌ای؛ در مناسک معظم له یافت نشد.

آیت الله صافی، آیت الله گلپایگانی؛ و بهتر آن است که در پارچه سفید محروم شود و نیت احرام و نیت پوشیدن جامه احرام بلکه نیت کندن لباس دوخته را نیز بر زبان آورد.

۴. آیات عظام بهجت، فاضل؛ در صورت عدم تمکن از فریضه ادا، بعد از فریضه قضا محروم شود.

آیت الله زنجانی؛ بنابر احتیاط مستحب مؤکد بعد از خواندن نماز - واجب یا مستحب - نیت کرده تلبیه بگوید؛ ولی خواندن نماز از زن در حال حیض و نفاس، مشروع نیست.

صورت عدم تمکن از آن، بعد از شش یا دو رکعت نماز نافله، در رکعت اول پس از حمد سوره توحید و در رکعت دوم سوره جحد را بخواند و شش رکعت افضل است^۱ و بعد از نماز حمد و ثنای الهی را به جا آورد و بر پیغمبر و آل او صلوات بفرستد، آنگاه بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَنِي مِنْ اسْتَحَابَ لَكَ، وَ آمِنَ بِوْغَدِكَ، وَ اتَّبَعَ أَمْرِكَ، فَإِنِّي عَبْدُكَ، وَ فِي قَبْضِكَ، لَا أُوقِي إِلَّا مَا وَقَيْتَ، وَ لَا آخُذُ إِلَّا مَا أَعْطَيْتَ، وَقَدْ ذَكَرْتُ الْحَجَّ، فَأَسْأَلُكَ أَنْ تَعْزِمْ لِي عَلَيْهِ عَلَى كِتَابِكَ، وَ سُنْنَةِ نَبِيِّكَ صَلَواتُكَ عَلَيْهِ وَآلِهِ، وَتُفَوِّنِي عَلَى مَا ضَعَفْتُ، وَ تُسَلِّمْ لِي مَنَاسِكِي فِي يُسْرِ مَنْكَ وَ عَافِيَّةِ، وَاجْعَلْنِي مِنْ وَفْدِكَ الَّذِي رَضِيَتْ وَ ارْتَضَيْتَ وَ سَمِيَّتْ وَكَتَبْتَ. اللَّهُمَّ إِنِّي خَرَجْتُ مِنْ شُقَّةَ بَعِيْدَةَ، وَ انْفَقْتُ مَالِي اِبْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ. اللَّهُمَّ فَهَمْ لِي حَجَّتِي وَ عُمْرَتِي. اللَّهُمَّ إِنِّي أَرِيدُ التَّمَّتُعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجَّ عَلَى كِتَابِكَ، وَ سُنْنَةِ نَبِيِّكَ صَلَواتُكَ عَلَيْهِ وَآلِهِ، فَإِنْ عَرَضَ لِي عَارِضٌ يَعْبُسُنِي، فَخَلِّنِي حَيْثُ حَسْنَتِي بَقَدْرِكَ الَّذِي قَدَرْتُ عَلَيَّ. اللَّهُمَّ إِنْ لَمْ تَكُنْ حَجَّةَ فَعْمَرَةً، أَخْرَمْ لَكَ شَعْرِي وَ بَشَرِي وَ لَحْمِي وَ دَمِي وَ عِظَامِي وَ مُخِي وَ عَصَيِّي مِنَ النَّسَاءِ وَ الْتَّيَابِ وَ الطَّيْبِ، أَبْتَعِنِي بِذَلِكَ وَجْهَكَ وَ الدَّارَ الْآخِرَةِ».

۶. هنگام پوشیدن دو جامه احرام بگوید:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَزَقَنِي مَا أُوْارِي بِهِ عَوْرَتِي، وَ أُوْدَى فِيهِ فَرْضِي، وَ أَعْبُدُ فِيهِ رَبِّي، وَ أَنْهَى فِيهِ إِلَى مَا أَمَرَنِي، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَصَدَّتْهُ فَيَلْغَيِ، وَ أَرْدَتْهُ فَاعْانَنِي وَ قِلَّنِي وَ لَمْ يَقْطَعْ بِي، وَ وَجْهَهُ أَرْدَتْ فَسَلَّمَنِي فَهُوَ حَصْنِي وَ كَهْفِي وَ حَرْزِي وَ ظَهْرِي وَ مَلَادِي وَ مَلَادِي وَ رَجَائِي وَ مَنْجَائِي وَ دُخْرِي وَ عَدَّتِي فِي شَدَّنِي وَ رَخَائِي».

۱. آیت الله خامنه‌ای: مستحب است که بعد از نماز ظهر، یا بعد از هر نماز واجب دیگر و یا بعد از دو رکعت نماز مستحبی محروم شود و در برخی احادیث آمده است که [پیش از احرام] شش رکعت نماز مستحب است و فضیلت بیشتری دارد. (مناسک حج، ۱۵۷م)

۷. آنکه تلبیه‌ها را در حال احرام تکرار کند؛ خصوصاً در موارد آینده:

الف) وقت برخاستن از خواب.

ب) بعد از هر نماز واجب و مستحب.

ج) وقت رسیدن به سواره.

د) هنگام بالا رفتن از تلّ یا سرازیر شدن از آن.

ه) وقت سوار شدن یا پیاده شدن.

و) آخر شب.

ز) اوقات سحر.

زن حایض و نفسae^۱ نیز این تلبیه‌ها را بگویند.

و شخص متمنّ، تلبیه گفتن او در عمره مستمر خواهد بود تا آنکه خانه‌های مکه را ببیند و اما تلبیه حج تا ظهر روز عرفه مستمر است.^۲

۵. مکروهات احرام

مکروهات احرام چند چیز است:

۱. احرام در جامه سیاه^۳، و افضل احرام در جامه سفید است.

۲. خوابیدن محرم بر رخت^۴ و بالش زرد رنگ.

۱. آیت الله بهجت، آیت الله فاضل: ... و جنب.

۲. آیت الله بهجت: و همچنین بر مردان مستحب است تلبیه را بلند بگویند.

۳. آیت الله تبریزی، آیت الله سیستانی: بلکه احوط تر ک آن است.

آیت الله صافی، آیت الله گلپایگانی: بلکه اولی ترک پوشیدن هر پارچه رنگ شده است مگر رنگ سبز که در بعضی روایات معتبره استثنای شده است.

۴. آیت الله بهجت: بر بالش سیاه رنگ. آیت الله هاشمی شاهروodi: تیره رنگ

۳. احرام بستن در جامه چرکین و اگر جامه در حال احرام چرک شود بهتر آن است که مکلف مادامی که در حال احرام است آن را نشوید.^۱
۴. احرام بستن در جامه راه راه.^۲
۵. استعمال حنا^۳ پیش از احرام، در صورتی که اثر آن تا حال احرام باقی بماند.^۴
۶. حمام رفتن^۵، و اولی آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید.^۶
۷. لبیک گفتن محرم در جواب کسی که او را صدا نماید.^۷

۱. آیت الله مکارم: ولی می‌تواند آنها را تبدیل به احرامی تمیز کند.
۲. آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهروodi: احرام بستن در جامه نقشه‌دار و مانند آن.
۳. آیت الله پهجمت: اظہر جواز استعمال حنا است قبل از احرام، هرگاه اثر آن باقی بماند تا حال احرام. (مناسک شیخ، ص. ۸).
- آیت الله صافی، آیت الله گلپایگانی: با قصد زینت خلاف احتیاط است.
- آیت الله مکارم: اگر قصد زینت داشته باشد اشکال دارد و فرقی میان حنا و رنگ‌های امروز نیست.
۴. آیت الله سبحانی: بستن حنا و رنگ کردن موها قبل از احرام به رنگی که برای زنان آرایش به حساب بیاید و رنگ آن تا وقت احرام باقی بماند ولی رنگی که مطابق رنگ طبیعی موی زن می‌باشد مکروه نیست و احتیاط آن است که در حال احرام از آن رنگ نیز استفاده نکند.
۵. آیت الله تبریزی، آیت الله سیستانی: اولی بلکه احوط آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید.
- آیت الله سبحانی: رفتن به حمام‌های عمومی که شرایط خاصی داشته باشد.
- آیت الله مکارم: کراحت حمام رفتن ثابت نیست ولی بدن خود را با کیسه و مثل آن نمالد.
۶. آیت الله خامنه‌ای: رفتن به حمام و شستن بدن با کیسه و مانند آن نیز در حال احرام مکروه است. (مناسک حج، ۱۵۸م) آیت الله هاشمی شاهروodi: حمام رفتن مکروه نیست بلکه کیسه کشیدن و مالیدن بدن جهت بیرون آوردن چرک بدن و امثال آن مکروه است.
۷. آیت الله تبریزی، آیت الله سیستانی: بلکه احوط تر آن است.
- آیت الله فاضل: و همچنین ساییدن صورت، چنانچه نداند موجب بیرون آمدن خون می‌شود و همچنین کشتی گرفتن.

خودآزمایی

۱. کسانی که از مکه خارج شده‌اند، برای عمره مفرده از چه محلی باید محرم شوند؟ (آیت الله خوبی)
۲. تجاوز از محاذی میقات بدون احرام... (آیت الله تبریزی)
۳. حکم احرام قبل از میقات با نذر چیست؟ (حضرت امام)
۴. ملاک درک ثواب عمره رجبیه چیست؟ (آیت الله فاضل)
۵. اگر بدون احرام از میقات بگذرد و میقات دیگری در پیش نداشته باشد، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله صافی)
۶. اگر بعد از گذشتن از میقات یادش بیاید که احرام را فراموش کرده، در صورتی که امکان بازگشت به میقات باشد، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله مکارم)
۷. اگر بعد از انجام عمره از مکه خارج شود، آیا برای ورود به مکه باید مجدداً محرم شود؟ (آیت الله سیستانی)
۸. اگر بعد از انجام عمره مفرده، به عرفات برود و بخواهد مجدداً محرم شود، از چه محلی باید محرم شود؟ (امام خمینی)
۹. آیا در نیت احرام، قصد ترک محرمات احرام لازم است؟ (آیت الله مکارم)
۱۰. آیا در تلبیه گفتن جمله: ان الحمد و النعمه... واجب است؟ (آیت الله بهجت)
۱۱. آیا پوشیدن دو جامه احرام برای بانوان واجب است؟ (آیت الله گلپایگانی)
۱۲. احرام بستن مردها در پارچه‌ای که نازک و بدن‌نماست چه حکمی دارد؟ (آیت الله نوری)

درس سوم:

طواف

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با واجبات طواف.
۲. آشنایی با حکم شک و ظن در اشواط طواف.
۳. آشنایی با احکام قطع طواف.
۴. آشنایی با تفاوت‌های طواف مستحب و طواف واجب.

واجبات طواف

واجبات طواف دو قسم است:

قسم اول: **شرط طواف کننده**: یعنی چیزهایی که شرط صحت طواف است که عبارتند از:

۱- نیت

۲- طهارت از حدث اکبر مثل جنابت و حیض و نفاس، و حدث اصغر یعنی باید با وضو باشد.

۳- طهارت از خبث (پاکی بدن و لباس)

۴- ختنه‌بودن مردها

۵- ستر عورت و رعایت شرایط ساتر

قسم دوم: **مقومات طواف**: یعنی چیزهایی که داخل در حقیقت طواف است که عبارتند از:

- ۱- شروع از حجرالاسود؛
- ۲- ختم نمودن هر دوری به حجرالاسود؛
- ۳- خانه کعبه سمت چپ طواف کننده واقع شود؛
- ۴- داخل کردن حجر اسماعیل در طواف؛
- ۵- بودن طواف بین خانه کعبه و مقام ابراهیم (اختلافی)؛
- ۶- خروج طواف کننده از خانه و آنچه از آن محسوب می‌شود؛
- ۷- آن که هفت شوط باشد، نه کمتر و نه زیادتر.

تذکرات قبل از شروع به طواف

تذکر اول: قبل از شروع طواف به طواف کنندگان رکن حجرالاسود را نشان دهید و از همان جا نیت کنند که می‌خواهیم از حجرالاسود طواف را آغاز کنیم که اگر بعد از شروع اشتیاه در تطبیق هم داشتند خللی، به نیت و طواف ایشان وارد نشود.

تذکر دوم: حجر اسماعیل را نشان دهید و تذکر بدھید که داخل حجر نشوند و با جمعیت طواف را انجام دهند.

تذکر سوم: تلاش کنند که تعداد دورهای طواف را حتماً به خاطر بسپارند تا شک و ظن نسبت به اشواط طواف برایشان حاصل نشود که باعث بطلان طواف شود.

طهارت از حدث

مقدمه

مسئله ۱: در هیچ یک از اعمال حج و عمره طهارت از حدث و خبث شرط نیست مگر در طواف و نماز آن.

مسئله ۲: طهارت از حدث در طواف واجب و نماز آن، شرط واقعی است؛ یعنی عالم و جاہل و ناسی در آن مساویند.^۱

فرع اول: شک در حدوث حدث، اگر کسی شک دارد که وضویش باطل شده یا نه؟ بنا بر طهارت گذارد و لازم نیست تجدید وضو کند.^۲

اگر خانمی بعد از طواف و نماز آن شک کند که در اثنای طواف حائض شده یا پس از آن، طواف و نمازش صحیح است.

فرع دوم: شک در تحصیل طهارت، که سه حالت دارد:

۱. قبل از عمل: باید طهارت را تحصیل کند.

۲. در اثنای عمل: عمل باطل است.

۳. بعد از عمل: عملی که انجام داده، صحیح است، ولی برای اعمال بعدی باید تحصیل طهارت کند.

پس اگر بعد از طواف شک کند که آن را با طهارت به جا آورده یا نه، طوافش صحیح است، ولی برای نماز طواف باید تحصیل طهارت کند.^۳

فرع سوم: عروض حدث اصغر در اثنای طواف که سه صورت دارد:^۴

صورت اول: اینکه حدث قبل از رسیدن به نصف طواف حادث شده، که در این صورت دو قول است:

۱. مناسک محسنی، م ۵۴۸

۲. مناسک محسنی، م ۵۵۵

۳. مناسک محسنی، م ۵۵۷

۴. مناسک محسنی، م ۵۴۹ - ۵۵۰

قول اول: بنابر احتیاط واجب طوف را تمام کند و اعاده نماید.
 (آیات عظام امام و نوری)

قول دوم: طوف باطل است و باید پس از وضو طوف را از اول
 بجا آورد. (سایر مراجع)

صورت دوم: پس از تمام شدن شوط چهارم، حدث حاصل
 شده که باید طوف را قطع کند و پس از وضو از همانجا که قطع
 کرده تمام کند. (اتفاقی)

آیت الله زنجانی اضافه کرده‌اند: این در حدث غیراختیاری است و الا
 حدث اختیاری طوف را باطل می‌کند و بعد از وضو باید اعاده کند.

صورت سوم: عروض حدث در حد فاصل بین سه شوط و نیم تا
 تمام شدن شوط چهارم بوده، که در این صورت پنج قول مطرح است:
 قول اول: بنابر احتیاط واجب پس از وضو طوف را تمام کرده
 و سپس اعاده کند. (آیات عظام امام، تبریزی، خوبی، گلپایگانی، صافی و
 نوری)

قول دوم: طوف را قطع نموده و پس از تحصیل طهارت از
 همانجا که قطع کرده ادامه دهد. (آیات عظام بهجت، خامنه‌ای و
 سبحانی)

البته آیت الله بهجت این حکم را در صورتی فرموده که عروض
 حدث از روی سهو و غفلت باشد که غالباً هم چنین است.

همچنین آیات عظام خامنه‌ای و هاشمی شاهروdi حکم مذکور در
 هر دو مورد را در صورتی فرموده‌اند که با تحصیل طهارت موالات
 اشواط طوف به هم نخورد و الا بنابر احتیاط واجب طوف قبلی را
 تکمیل و یک طوف جدید به جا آورد و می‌تواند به جای آن یک
 طوف کامل به قصد اعم از تمام و اتمام به جا آورد و در هر

صورت می‌تواند طواف قبلی را رها نموده و طواف جدیدی را شروع کند.

قول سوم: طوافش باطل است و باید پس از تحصیل طهارت آن را دوباره انجام دهد. (آیات عظام سیستانی، مکارم و هاشمی شاهروodi)

قول چهارم: در هر جای طواف حدشی عارض شود می‌تواند طواف را رها کند و پس از تحصیل طهارت آن را از سر بگیرد و اگر بخواهد احتیاط کند مسئله چهار صورت دارد. پس اگر قبل از نصف طواف محدث شود، طواف را از سر بگیرد و اگر بعد از نصف و قبل از تکمیل دور چهارم باشد، طواف را تکمیل و اعاده نماید و اگر پس از دور چهارم باشد در حدث اختیاری، طواف را تکمیل و اعاده نماید و در حدث غیر اختیاری طواف را تمام کند و صحیح است. (آیت الله فاضل)

قول پنجم: در حدث اختیاری طواف باطل است و در غیر اختیاری، بعد از طهارت طواف قبلی را تکمیل کرده و نماز آن را بخواند و دوباره یک طواف کامل به جا آورد. (آیت الله زنجانی)

عروض حدث اکبر در اثنای طواف

اگر در اثنای طواف حدث اکبر؛ مثل جنابت یا حیض عارض شود، باید فوراً از مسجدالحرام بیرون رود و بعد از برطرف شدن عذر و تطهیر جهت طواف برگردد.

صورت اول: حدوث حدث اکبر قبل از شوط چهارم که در آن دو قول است:

قول اول: بنا بر احتیاط واجب یک طواف کامل به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد. (آیات عظام تبریزی و خویی)

قول دوم: اگر پیش از تمام شدن شوط چهارم بوده باید پس از غسل طواف را اعاده کند. (آیات عظام امام، سیستانی و مکارم)

قول سوم: اگر حدث اکبر پیش از رسیدن به سه شوط و نیم بوده طواف باطل است و باید پس از غسل طواف را اعاده کند. (آیات عظام خامنه‌ای، زنجانی، سبحانی، صافی، فاضل و گلپایگانی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: در این امر فرقی بین حدث اکبر و اصغر نیست.

صورت دوم: حدوث حدث اکبر بعد از چهارم (آیت الله سبحانی پس از نصف طواف) باشد، که در آن چند نظر است:

قول اول: پس از غسل طواف را تکمیل کند. (آیات عظام امام، صافی، سیستانی، فاضل، گلپایگانی، زنجانی و سبحانی و هاشمی شاهروندی)

قول دوم: پس از غسل بنا بر احتیاط واجب یک طواف کامل به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد. (آیات عظام تبریزی و خوبی)

قول سوم: اگر موالات عرفیه بهم نخورده، طواف را تکمیل کند والا بنا بر احتیاط واجب تکمیل و اعاده نماید و می‌تواند یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد. و در هر صورت می‌تواند طواف قبلی را رها نموده و از نو طواف کند. (آیت الله خامنه‌ای)

وظیفه مستحاضه نسبت به وضو و غسل برای طواف و نماز آن

۱. مستحاضه قلیله

در این که مستحاضه قلیله برای هر کدام از طواف و نماز آن باید وضو بگیرد یانه، چند قول است:^۱

۱. مناسک محسنی، م ۷۲۵ و ۷۲۷.

قول اول: برای هر کدام از طواف و نماز آن باید یک وضو بگیرد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت و فاضل)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب برای هر کدام از طواف و نماز، یک وضو بگیرد. (آیات عظام خوبی، تبریزی، سیستانی و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: در صورت استمرار خون بنابر احتیاط واجب برای هر کدام از طواف و نماز، یک وضو بگیرد. (آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی و نوری)

قول چهارم: چنانچه نماز را بدون فاصله قابل توجهی از طواف بجا آورده باشد لازم نیست برای آن مجددًا اعمال مستحاصه را به جا آورد، و الا باید برای نماز طواف هم اعمال مستحاصه را تکرار کند، مگر در صورتی که اطمینان داشته باشد که پس از طواف تا پایان نماز آن، از وی خون بیرون نیامده است. (آیت الله شبیری زنجانی)

۲. مستحاصه متوسطه

در رابطه با وظیفه مستحاصه متوسطه نسبت به وضو و غسل برای طواف و نماز آن چند قول است:

قول اول: برای هر کدام از طواف و نماز آن یک غسل و یک وضو. (آیات عظام امام، خامنه‌ای و نوری)

قول دوم: برای طواف یک غسل و یک وضو، و برای نماز فقط وضو بگیرد. (آیات عظام بهجت و فاضل)

قول سوم: بنابر احتیاط واجب یک غسل و وضو برای طواف، و یک وضو برای نماز آن. (آیات عظام تبریزی و خوبی)

قول چهارم: برای طواف یک غسل و یک وضو، و برای نماز نیز بنابر احتیاط واجب یک غسل و یک وضو. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول پنجم: یک غسل قبل از طواف، و برای هر کدام از طواف و نماز بنابر احتیاط واجب یک وضو بگیرد، و چنانچه برای نمازهای یومیه در آن روز غسل انجام داده باشد، لازم نیست برای طواف و نماز آن دوباره غسل کند. (آیت الله سیستانی)

قول ششم: اگر وظیفه خود را برای نمازهای یومیه انجام داده است، وظیفه جداگانه ای غیر از وضو ندارد. (آیت الله سبحانی)

قول هفتم: مستحاضه متوسطه حکم قلیله را دارد. (آیات عظام شبیری زنجانی و مکارم)

۳. مستحاضه کثیره

در رابطه با وظیفه مستحاضه کثیره برای طواف و نماز آن چند قول است:^۱

قول اول: برای هر کدام از طواف و نماز آن باید غسل کند و وضو بگیرد، مگر آن که از وقت غسل اول تا آخر نماز خون در باطن هم قطع باشد، که در این صورت لازم نیست برای نماز غسل کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، جوادی آملی و نوری)

۱. مناسک محسنی، م ۷۲۵

آیت الله بهجت افزوده‌اند: اگر خون کاملاً قطع شده باشد، برای نماز وضو مجدد لازم نیست.

قول دوم: بنابر احتیاط واجب، برای طواف و نماز یک غسل انجام دهد و برای هر یک وضو هم بگیرد. (آیات عظام تبریزی، فاضل و هاشمی شاهروندی: البته ایشان گرفتن وضو برای هر یک را احتیاط مستحب می‌داند.)

قول سوم: اگر غسل نمازهای یومیه خود را به موقع به جا آورده، فقط باید برای هر یک از طواف و نماز وضو بگیرد. (آیات عظام سبحانی و مکارم)

قول چهارم: اگر خون مستمر باشد که بیرون آمدن خون از پنبه منقطع نشود یک غسل کافی است. و اگر مستمر نباشد، بلکه به نحوی باشد که بتواند پس از طواف با غسلی دیگر نماز را انجام دهد در حالی که خون بیرون نزده باشد، در این صورت اگر پس از غسل و انجام طواف خون بیرون نیامده بود می‌تواند با همان غسل نماز را بخواند و اگر بیرون آمده بود به احتیاط واجب برای نماز دوباره غسل کند. (آیت الله سیستانی)

قول پنجم: برای طواف علاوه بر غسل، وضو هم بگیرد و برای نماز اگر فاصله قابل توجهی بین طواف و نماز طواف ایجاد نشده، لازم نیست برای آن مجددًا اعمال مستحاضه را به جا آورد و الا باید برای نماز طواف هم وظایف مستحاضه را تکرار کند، مگر در صورتی که اطمینان داشته باشد که پس از طواف تا پایان نماز، از وی خون بیرون نیامده است. (آیت الله زنجانی)

قول ششم: اگر بعد از غسل‌های صلاتی خون نبیند، تجدید غسل لازم نیست. و اگر خون ببیند، برای هر کدام از طواف و نماز

❖ ۶۰ درستاره فقیر مناسک

یک غسل احتیاطاً به جا آورده، و اگر فاصله بین غسل و طواف زیاد می‌شود، احتیاطاً در موقع ورود به مسجدالحرام تیم بدل از غسل هم بنماید. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

وظیفه مستحاضه نسبت به تطهیر بدن و لباس

اگر ظاهر فرج آلوده به خون باشد، در رابطه با تطهیر فرج برای طواف و نماز، و نیز تعویض یا تطهیر پنبه چند قول است:
قول اول: باید خود را تطهیر کند و بنابر احتیاط واجب پنبه را تطهیر و یا تعویض نماید. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خوبی، فاضل)

قول دوم: باید خود را تطهیر کند و پنبه را تطهیر و یا تعویض نماید. (آیات عظام سبحانی، شبیری زنجانی، صافی، گلپایگانی و نوری)
قول سوم: باید خود را تطهیر کند، ولی تطهیر یا تعویض پنبه لازم نیست، اگرچه احتیاط مستحب است. (آیات عظام سیستانی و مکارم)

طهارت بدن و لباس از نجاست

بدن و لباس هنگام طواف باید پاک باشد و طواف با بدن و لباس نجس اگر از روی علم و عمد باشد، باطل است.
اگر بعد از طواف بفهمد که با بدن یا لباس نجس طواف کرده، طوافش صحیح است.^۱

اگر فراموش کند نجاست بدن یا لباس را و طواف کند، در این صورت سه قول است:^۲

۱. مناسک محشی، م ۵۶۶

۲. مناسک محشی، م ۵۷۱

قول اول: بنا بر احتیاط واجب طواف را اعاده کند. (آیات عظام
امام، صافی)

قول دوم: طوافش باطل است و باید اعاده کند. (آیات عظام
سبحانی و گلپایگانی)

آیت الله سبحانی افزوده اند: جاهل به حکم نیز مانند ناسی است.

قول سوم: طواف او صحیح است. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت،
تبریزی، خوبی، سیستانی، زنجانی، فاضل، مکارم و هاشمی شاهروندی البته
به نظر ایشان اگر نماز طواف را با این حال انجام دهد باید اعاده کند).

حکم خون کمتر از درهم در طواف
در این مسأله چند نظر وجود دارد:^۱

قول اول: بنابر احتیاط واجب معفو نیست. (آیات عظام امام،
بهجت، تبریزی، خوبی، سیستانی صافی، گلپایگانی و هاشمی شاهروندی)
قول دوم: معفو نیست. (آیات عظام سبحانی، فاضل، مکارم، وحید و
نوری)

قول سوم: معفو است. (آیات عظام خامنه‌ای، زنجانی و جوادی)

حکم محمول منتجس غیر ساتر در طواف
در این مسأله چهار نظر وجود دارد:^۲

قول اول: بنابر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام امام،
فاضل،^۳ صافی و گلپایگانی)

۱. مناسک محسنی، م ۵۶۲.

۲. مناسک محسنی، م ۵۶۲.

۳. آیت الله فاضل فرموده‌اند: در انگشت‌تر و مانند آن که ثوب صدق نمی‌کند، برای
صحت طواف طهارت آنها شرط نیست. همچنین همراه داشتن چیز منتجس در صورت
جهل به مسأله مانع ندارد.

قول دوم: جایز نیست. (آیات عظام نوری و وحید)
 قول سوم: مانعی ندارد. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی،
 خوبی، سبحانی،^۱ سیستانی، زنجانی، مکارم و هاشمی شاهرودی)
 قول چهارم: در صورت جهل به مسأله اشکال ندارد. (آیت الله
 جوادی آملی)

حد مطاف

سؤال: آیا طواف بین خانه کعبه و مقام ابراهیم (۲۶ ذراع = ۱۳/۵ متر) واجب است یا خارج از آن محدوده هم جایز است؟
 جواب: در این مسأله پنج قول است:^۲

قول اول: رعایت این فاصله واجب است مگر آنکه ضرورت اقتضا کند، یعنی نتواند در این حد طواف کند و زمانی که خلوت باشد نیابد که در این صورت با رعایت الاقرب فالاقرب خارج از مطاف جایز است. (آیات عظام امام، بهجت، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: مثل قول اول با این تفاوت که در قسمت حجر اسماعیل مبدأ مطاف از حجر محاسبه می‌شود نه از خانه. (آیات عظام فاضل و زنجانی)

قول سوم: در صورت امکان بنا بر احتیاط در مطاف طواف کنند مگر در موارد ازدحام که خارج از این محدوده هم کافی است.
 (آیت الله تبریزی)

۱. آیت الله سبحانی فرموده‌اند: محمول متنجس اگر ساتر نباشد برای طواف مضر نیست و چیز نجسی که ساتر عورتین نیست مانند جوراب و دستمال کوچک که حملش در نماز جایز است در طواف نیز حمل آن جایز است.

۲. مناسک محسنی، م ۵۹۲ و شرط قبل از آن و م ۶۳۸.

قول چهارم: طواف حدّ خاصی ندارد و خلف مقام هم جایز است. (آیات عظام خامنه‌ای، خوئی، سیستانی، نوری، وحید و هاشمی شاهروodi)

قول پنجم: در حال ازدحام و اتصال طواف کنندگان، طواف در بیرون مقام صحیح است. (آیت الله جوادی آملی)
سؤال: اگر کسی نتواند در حدّ مطاف طواف کند وظیفه اش چیست؟

جواب: در این مسأله چهار قول است:^۱

قول اول: اگر به خاطر ازدحام جمعیت طواف در محدوده تقریباً ۱۲ متری با زحمت و حرج همراه باشد می‌تواند در خارج از محدوده با رعایت الأقرب فالاقرب طواف کند و صبر کردن تا اینکه مطاف خلوت شود لازم نیست هر چند موافق احتیاط است. (آیت الله سبحانی)

قول دوم: در صورت مشقت داشتن و عدم تحری، خارج از مطاف نیز جایز است. (آیات عظام امام و بهجت)

قول سوم: به محض ورود به مسجدالحرام و ازدحام جمعیت، به خاطر ضرورت عرفی می‌تواند پشت مقام طواف کند، با رعایت الأقرب فالاقرب. (آیات عظام صافی و فاضل)

آیت الله صافی افروده‌اند: به شرط اتصال به جمعیت.

قول چهارم: تحری لازم است و اگر امکان طواف در مطاف در هیچ زمانی نبود، باید نایب بگیرد تا در مطاف برای او طواف کند و احتیاط مستحب آن است که خودش هم خارج مطاف طواف کند و اگر نتواند نایب بگیرد، خارج مطاف جایز است. (آیت الله زنجانی)

حكم طواف در طبقه اول(نیم طبقه) جدید

اخیراً سازه جدید موقّتی که بین مسجدالحرام احداث شده بود
برداشته شده، ولی بجای گنبدهای کوچک قدیمی که اطراف
مسجدالحرام بود، مطافی به صورت نیم طبقه احداث شده که ارتفاع
آن چندین متر پائین تر از دیوار کعبه است، حکم طواف در آن
چگونه است؟ در این باره چند نظر است؟

قول اول: طواف صحیح است. (آیات عظام خامنه‌ای، نوری، مکارم،
سیستانی، جوادی، هاشمی شاهروodi و وحید)

قول دوم: در صورت وجود حرج نوعی برای طواف در
محدوده، طواف صحیح است. (آیت الله زنجانی)

قول سوم: با نظر به اینکه خارج از محدوده طواف بین کعبه و
مقام است، در حال اختیار مجزی نیست ولی در صورتی که طواف
در این محدوده برای او حرجی بوده و مشقت شدید دارد، طواف
در نیم طبقه اشکال ندارد، (آیات عظام امام راحل، بهجت، سبحانی،
صافی، فاضل و گلپایگانی).

البته به نظر امام راحل و آیت الله بهجت در صورتی که با تحری و
بررسی، می‌تواند در اوقات خلوت بین کعبه و مقام طواف کند،
واجب است رعایت شود.

طواف در طبقه دوم

قابل توجه است که با تحقیقی که انجام شده طبقه دوم حدود
نیم متر بالاتر از دیوار کعبه است.

قول اول: در حال ضرورت و ازدحام، طواف معذورین از طبقه بالا اشکال ندارد. (آیات عظام مکارم، بهجت، جوادی و هاشمی شاهروندی)

قول دوم: چنانچه طبقه دوم همسطح یا بالاتر از دیوار کعبه است طواف صحیح نیست و باید نایب بگیرند تا از همکف طواف کند و نماز را در همکف بخوانند. (آیات عظام سیستانی، صافی و نوری). آیت الله صافی افزوده است: احتیاطاً خود او هم اگر می‌تواند از طبقه فوقانی طواف انجام دهد.

قول سوم: معذورین بنا بر احتیاط واجب بین طواف از طبقه دوم و نایب گرفتن جهت طواف از صحن مسجدالحرام، جمع نمایند. (آیات عظام خامنه‌ای، تبریزی، سبحانی، فاضل و وحید)

قول چهارم: اگر نتواند در مطاف (بین کعبه و مقام) طواف کند و طواف در این محدوده یا در طبقه اول حرج نوعی باشد، باید نائب بگیرد تا در مطاف از طرف او طواف کند ولی اگر از نائب گرفتن هم معذور است در طبقه دوم طواف کند. (آیت الله زنجانی)

چند تذکر:

۱- افرادی که از طبقه فوقانی با ویلچر طواف داده می‌شوند، چون طولانی می‌شود باید تذکر داده شود که خوابشان نرود که وضو باطل شود.

۲- پس از طواف نایب، منوب عنه در صورت امکان باید پشت مقام ابراهیم علیهم السلام نماز بخواند.

۳- بین طواف نایب و نماز طواف توسط منوب عنه فاصله نیافتند و موالات حفظ شود.

شک در اشواط طواف

۱. شک در اثنای طواف:

در شک در تعداد اشواط طواف چند حالت متصور است:^۱

حالت اول: هیچ طرف شک ۷ نباشد، مثل شک بین ۵ و ۶: در این صورت طواف باطل است. (اتفاقی)

حالت دوم: یک طرف شک ۷ و طرف دیگر کمتر از هفت باشد، مثل شک بین ۶ و ۷، در این حالت چند قول است:^۲

قول اول: باید آن شوط را تکمیل کند و نماز طواف را به جا آورد و مجدداً طواف و نماز را اعاده کند. (آیت الله سبحانی)

قول دوم: اگر شک در نقیصه در غیر از ۶ و ۷ باشد، طوافش باطل است، و اگر شک در پایان شوط بین ۶ و ۷ باشد، بنابر احتیاط واجب طواف را اعاده کند، ولی اگر در این صورت بنابر ۶ گذشت و از روی جهل به مسأله طواف را تمام کرد و متوجه مسأله نشد تا وقت اعاده گذشت، طوافش صحیح است. (آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهروdi).

آیت الله هاشمی شاهروdi افزوده‌اند: و همچنین در تمام صور شک در نقیصه یا شک در نقیصه و زیاده چنانچه پس از شک و فراغ از طواف یقین پیدا کند که آنچه انجام داده است هفت دور بوده است نه کمتر و نه بیشتر که در صورت حصول این یقین اعاده طواف لازم نمی باشد.

قول سوم: بنابر احتیاط واجب طوافش باطل است. (آیت الله مکارم)

قول چهارم: طواف باطل است. (سایر مراجع عظام)

۱. مناسک محشی، م ۶۲۴ - ۶۲۷.

۲. مناسک محشی، م ۶۲۶.

آیت الله زنجانی اضافه کرده‌اند: در صورتی که اطمینان دارد که تا پیش از پایان طواف، نسبت به تعداد اشواط طواف، حجت شرعی پیدا می‌کند، می‌تواند طواف را در حال شک ادامه دهد و اگر حجت شرعی پیدا کرد طوافش صحیح است والا باطل است.

حالت سوم: یک طرف شک ۷ و طرف دیگر بیشتر از ۷ باشد، که دو صورت دارد:

صورت اول: هنگام رسیدن به حجرالاسود، بین ۷ و ۸ شک کند که در این صورت دو قول است:^۱

قول اول: اگر احتمال بددهد هنگام طواف نسبت به رعایت عدد اشواط، التفات داشته است، به شکش اعتنا نکند و الا باید طواف را اعاده کند. (آیت الله زنجانی)

قول دوم: به شکش اعتنا نکند و طوافش صحیح است. (سایر مراجع عظام)

صورت دوم: شک بین هفت و بیشتر از هفت قبل از رسیدن به حجرالاسود و تمام شدن دور، که در این مسأله سه قول وجود دارد:

قول اول: طوافش باطل است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، گلپایگانی، صافی، خوئی، تبریزی، سیستانی، سبحانی، زنجانی و هاشمی شاهروodi)

آیت الله زنجانی اضافه کرده‌اند: ولی اگر اطمینان دارد تا پیش از پایان طواف، نسبت به تعداد اشواط، حجت شرعی پیدا می‌کند؛ مثلاً از رفیقی که اشواط او را می‌شمرد می‌پرسد، می‌تواند طواف را در

۱. مناسک محسنی، م ۶۲۴.

حال شک ادامه دهد و اگر حجت شرعی پیدا کرد طوافش صحیح است و الا باطل است.

آیات عظام خوبی، تبریزی و سیستانی اضافه کرده‌اند: احتیاط مستحب اتمام و اعاده طواف است به قصد رجا.

قول دوم: احوط بطلاق طواف است. (آیات عظام اراکی و بهجت)

قول سوم: آن دور را تمام کند و طوافش صحیح است.^۱ (آیات عظام فاضل و مکارم)

۲. شک بعد از فراغ از طواف:

حکم شک در اشواط طواف، قبل از شروع به نماز:
اگر پس از انصراف از طواف و قبل از شروع به نماز شک نماید، دو حالت دارد:^۲

حالت اول: شک بین هفت و بیشتر از هفت که در این صورت دو قول است:

قول اول: اگر احتمال بددهد هنگام طواف نسبت به رعایت عدد اشواط، التفات داشته است، به شکش اعتمنا نکند و الا باید طواف را اعاده کند. (آیت الله زنجانی)

قول دوم: به شکش اعتمنا نکند. (سایر مراجع عظام)

حالت دوم: شک بین هفت و کمتر از هفت که در این حالت چهار قول است:

قول اول: بنا بر احتیاط واجب بنا بر کمتر بگذارد و تکمیل کند و طواف را اعاده کند. (آیات عظام امام، مکارم، شاهروندی و نوری)

۱. مناسک محسنی، م ۶۲۵.

۲. مناسک محسنی، م ۶۲۲.

قول دوم: اعتنا نکند. (آیات عظام بهجت، اراکی، گلپایگانی، سبحانی، صافی و فاضل)

قول سوم: طواف باطل است، مگر اینکه بعد از دخول در نماز طواف شک کند که به شکس اعتناء نمی‌کند. (آیات عظام خوئی و تبریزی)

قول چهارم: اگر موالات عرفیه بهم خورده، اعتنا نکند. (آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهروdi)

حکم شک در اشواط طواف پس از شروع در نماز طواف: اگر پس از شروع به نماز طواف در تعداد اشواط طواف شک کند، اعتنا نکند و طوافش صحیح است. (اتفاقی)

قاعده کلی: به شک در عمل سابق پس از وارد شدن به عمل لاحق (و مترتب بر آن) اعتنا نمی‌شود.

ظن در اشواط طواف

اگر بعد از شک در اشواط طواف، ظن به یک طرف برود، آیا معتبر است؟

در این مسأله دو قول است:^۱

قول اول: حکم یقین را دارد. (آیت الله بهجت)

قول دوم: ظن در اشواط طواف حکم شک را دارد و مبطل طواف است. (سایر مراجع عظام)

وظیفه کثیرالشک در طواف: اگر کسی در طواف سه بار شک کند، چه در طواف واجب و چه در طواف مستحب، کثیرالشک می‌شود که در رابطه با وظیفه او چند قول است:^۲

۱. مناسک محسنی، م ۶۲۹.

۲. مناسک محسنی، م ۶۲۸.

قول اول: اگر به حد وسوس رسیده، نباید اعتنا کند و الا مبطل است. (آیت الله خوئی)

قول دوم: بنابر اقل گذاشته و طوف را تمام کند و دوباره اعاده نماید. البته می تواند به شمارش دیگری اکتفا کند هرچند از گفته او اطمینان پیدا نکند و همچین اگر کثرت شک به حد وسوس برسد اعتنا نکند. (آیت الله زنجانی)

قول سوم: به شکّش اعتنا نکند. (سایر مراجع عظام)
آیت الله سبحانی اضافه کرده اند: بنا را بر طرفی نگذارد که موجب بطلان طوف او باشد.

سؤال: اگر کسی در حال طوف شک برایش پیش بیاید و با حال شک ادامه دهد و در ادامه به یقین متنه شود، آیا این طوف صحیح است؟

جواب: در این مسئله چهار قول است:^۱

قول اول: ادامه دادن طوف در حال شک در صورتی که به یقین متنه شود اشکال ندارد و طوف صحیح است. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، مکارم، نوری و هاشمی شاهروodi)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب صحیح نیست. (آیات عظام خویی، تبریزی و فاضل)

قول سوم: اگر به قصد رجاء کشف وضعیت خودش ادامه دهد، صحیح است. (آیات عظام سبحانی، صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: اگر اطمینان دارد که در ادامه عمل به اطمینان یا حجت شرعی می‌رسد می‌تواند ادامه دهد و اگر چنین اطمینانی

ندارد، نمی‌تواند ادامه دهد و در صورت استقرار شک، طواف و سعی او باطل است. (آیت الله زنجانی)

قطع طواف بدون عذر

۱. حکم تکلیفی:

قطع طواف مستحبی جایز است. (اتفاقی)

اما در مورد قطع طواف واجب اختلاف است و در آن سه قول است:^۱

قول اول: مکروه است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، نوری، فاضل، هاشمی شاهروندی و سیستانی)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام بهجت و مکارم)

قول سوم: جایز نیست. (آیات عظام صافی، گلپایگانی، خوبی، سبحانی و زنجانی)

۲. حکم وضعی قطع طواف واجب و از نو شروع کردن آن اگر طواف واجب را قطع کند در صورتی که رها کردن طواف بهجهت شک در عدد اشواط بوده که مبطل است و وظیفه اش همان بوده، ولی در صورتی که طواف صحیح بوده و به خیال باطل شدن و بدون بهم خوردن موالات، طواف دیگر را شروع کند، در صحت آن سه قول است:^۲

قول اول: طوافی که از نو شروع کرده مجزی است. (آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، زنجانی، صافی، گلپایگانی، فاضل و مکارم و هاشمی شاهروندی)

۱. مناسک محشی، م ۶۱۵

۲. مناسک محشی، م ۷۶۱

قول دوم: طواف جدید به شرط اعتقاد به صحت آن یا در صورت جاهل قاصر بودن مجزی است و الا اشکال دارد. (آیات عظام خوبی و سیستانی)

قول سوم: طواف دوم اشکال دارد. (آیات عظام امام، سبحانی و نوری)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: و باید این شخص اگر طوافی را که قطع کرده اگر بیشتر از نصف بوده، اتمام و اعاده کند و اگر کمتر از نصف بوده و موالات بهم خورده اعاده نماید.
و آیت الله العظمی نوری: اگر بدون بهم خوردن موالات، طواف دوم را شروع کند و گرنه طواف دوم صحیح است.

طواف مستحب و فرق آن با طواف واجب

یکی از اعمال مستحب در مکه معظمه، طواف است.

طواف مستحب با طواف واجب چند فرق دارد:

۱. در طواف مستحب طهارت از حدث شرط نیست، به خلاف طواف واجب که طهارت از حدث شرط صحت آن است.^۱
۲. شک در طواف مستحبی مبطل نیست و باید بنا بر اقل بگذارد،^۲ بخلاف شک در طواف واجب که حکم آن بیان شد.
۳. محل نماز طواف واجب، پشت مقام ابراهیم علیهم السلام است، به خلاف طواف مستحب که نماز آن را می‌توان در همه جای مسجدالحرام خواند.^۳

۱. مناسک محسنی، م ۵۶۴

۲. مناسک محسنی، م ۶۲۷

۳. مناسک محسنی، م ۷۸۱ و ۷۹۲

تذکر ۱: در جواز ترک نماز طواف مستحبی اختلاف است:^۱

قول اول: ترک نماز طواف مستحبی مورد تأمل و اشکال است.

(آیات عظام بهجت و مکارم)

قول دوم: نماز طواف مستحبی سزاوار نیست ترک شود. (آیت عظام سبحانی، صافی و گلپایگانی)

قول سوم: نماز طواف مستحبی، مستحب است. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: ترک عمدی آن جایز است. (آیات عظام امام،

خامنه‌ای، هاشمی شاهروodi، زنجانی، فاضل، تبریزی، خوبی و نوری)

تذکر ۲: به زائران تأکید شود که نماز طواف مستحبی را پشت مقام نخوانند تا جای نماز طواف واجب اشغال نشود.

۱. مناسک محشی، م. ۷۸۱

خودآزمایی

۱. انجام طواف با بدن و لباس نجس (عالماً، جاهلاً و نسیاناً) چه حکمی دارد؟
(حضرت امام)
۲. طهارت از حدث اصغر و اکبر در کدامیک از اعمال حج و عمره شرط است؟
(آیت الله خامنه‌ای)
۳. حکم طهارت از حدث و خبث در حال طواف چیست؟ (آیت الله مکارم)
۴. اگر بعد از اتمام شوط چهارم طواف عمداً وضوی خود را باطل کند، وظیفه‌اش چیست؟ (حضرت امام)
۵. اگر قبل از اتمام شوط چهارم طواف، حائض شود، وظیفه‌اش چیست؟
(حضرت امام)
۶. آیا طواف در نیم طبقه اول صحیح است؟ (آیت الله وحید)
۷. آیا طواف معذورین از طبقه دوم مجری است؟ (آیت الله زنجانی)
۸. اگر پس از طواف شک کند که برای طواف وضو گرفته یا نه، وظیفه‌اش چیست؟ (حضرت امام)
۹. اگر در اثنای طواف بین ۶ و ۷ شک کند وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله مکارم)
۱۰. اگر در حال طواف شک در اشواط آن پیش بباید و ادامه دهد تا به یقین برسد، چه حکمی دارد؟ (آیت الله بهجت)
۱۱. حکم قطع طواف بدون عذر را بیان کنید. (آیت الله نوری)
۱۲. اگر طواف واجب را قطع کنند و بدون بهم خوردن موالات، طواف جدید را شروع کنند، آیا صحیح است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۱۳. وظیفه مستحاضه قلیله برای طواف و نماز آن چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۱۴. آیا مستحاضه کشیره برای طواف و نماز آن باید غسل کند؟ (آیت الله صافی)
۱۵. اگر فراموش کند نجاست بدن و لباس را و بعد از طواف یادش بباید، چه وظیفه‌ای دارد؟ (آیت الله سیستانی)
۱۶. آیا در طواف، خون کمتر از درهم معفو است؟ (آیت الله خوبی)
۱۷. اگر در حد فاصل بین سه و نیم تا تمام شدن شوط چهارم حدث اصغر عارض شود، چه وظیفه‌ای دارد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۱۸. اگر در طواف واجب بعد از شوط چهارم حائض شود، وظیفه‌اش چیست؟
(آیت الله فاضل)
۱۹. آیا قطع طواف واجب بدون عذر، جایز است؟ (آیت الله صافی)
۲۰. آیا طواف خارج از حد مطاف جایز است. (آیت الله وحید)

درس چهارم:

نماز طواف

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با مکان نماز طواف.
۲. آشنایی با حکم شک و ظن در رکعات و افعال نماز طواف.
۳. آشنایی با احکام قرائت و ملاک صحت آن.
۴. آشنایی با وظیفه معذورین از قرائت صحیح.

نماز طواف

بعد از طواف، باید دو رکعت نماز طواف مانند نماز صبح بجا آورد.^۱

مکان نماز طواف

در مورد محل نماز طواف چند نظر مطرح است:^۲

قول اول: واجب است نزد مقام و بنابر احتیاط واجب پشت مقام بجا آورده شود. (آیات عظام امام، خوبی، صافی و نوری)
آیت الله نوری افزوode است: و در صورت ازدحام، در غیر پشت مقام مانعی ندارد هرچند بهتر است نسبت به مقام نزدیک‌تر باشد.

۱. مناسک محسنی، م ۷۷۳

۲. مناسک محسنی، م ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۹۷ و ۸۰۴

قول دوم: واجب است نزد مقام و پشت مقام به جا آورده شود.
(آیات عظام خامنه‌ای، تبریزی، سیستانی، فاضل، زنجانی و هاشمی
شاهرودی)

آیات عظام خامنه‌ای و هاشمی شاهروندی فرموده‌اند: واجب است
نماز طواف پشت مقام ابراهیم و در صورت عدم ایجاد زحمت
برای دیگران نزدیک مقام اقامه شود، و در صورتی که این امر میسر
نشود، می‌تواند آن را در مسجدالحرام پشت مقام و با فاصله از آن
به جا آورد.

قول سوم: نماز طواف باید پشت مقام و هر چه نزدیکتر به آن
خوانده شود و بنابر احتیاط واجب هنگام نماز باید مقام پیش او
قرار گیرد و اگر ممکن نشد در یکی از دو طرف مقام بخواند و اگر
ممکن نشد هر جای مسجدالحرام زمان رسول الله ﷺ که خلف مقام
بر آن صدق کند کافی است و باید رعایت الاقرب فالاقرب را
بنماید (آیت الله گلپایگانی)

قول چهارم: جایگاه نماز نزد مقام است بنابراین پشت مقام و دو
جانب آن مدامی که جلوتر از مقام نباشد یکسان است. (آیت الله
 سبحانی)

قول پنجم: واجب است نزد مقام و در صورت امکان پشت مقام
به جا آورده شود. (آیت الله مکارم)

اذان و اقامه برای نماز طواف

غیراز نمازهای یومیه و قضای آن، هیچ نماز مستحب و واجبی
اذان و اقامه ندارد و اذان و اقامه برای آنها مشروع نیست.
پس نباید برای نماز طواف اذان و اقامه گفته شود، البته می‌تواند
سه مرتبه «الصلا» به قصد رجاء بگوید.^۱

۱. ر.ک: رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۵۳۹، ۹۱۶ م.

رعایت موالات بین طواف و نماز

سؤال: فاصله انداختن بین طواف و نماز آن تا چه اندازه جایز است و در صورت تأخیر نماز، آیا اعاده طواف لازم است؟ در این مسأله چند قول است:^۱

قول اول: میزان مبادرت عرفیه است و در هر صورت با تأخیر نماز، اعاده طواف لازم نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، مکارم و نوری).

قول دوم: فاصله انداختن به مقدار ده دقیقه برای استراحت و رفع خستگی یا یافتن جای مناسب و مانند آن اشکال ندارد، ولی به کارهای جدای از نماز طواف مثل خواندن نماز قضا و مانند آن مشغول نشود. و در صورت اخلال عمدى بنابر احتیاط واجب طواف را اعاده کند. (آیات عظام هاشمی شاهروodi و سیستانی)

قول سوم: ظاهرًا مقدار مخلّ به موالات عرفیه نسبت به افراد و هنگام ازدحام و غیر آن فرق می‌کند و به طور کلی فاصله از ده تا پانزده دقیقه برای استراحت و رفع خستگی و تطهیر، مخلّ نیست و اگر عمداً موالات را به هم زد، احتیاطاً طواف را هم اعاده کند. (آیت الله فاضل)

قول چهارم: اگر به جهت عذری مانند تشکیل صفوی جماعت یا تجدید وضو به تأخیر یافتد اشکال ندارد و اگر بدون عذر نماز را تأخیر بیندازد باید بعد از خواندن نماز، طواف و نماز را اعاده کند. (آیت الله زنجانی)

باید پس از طواف به خواندن نماز مبادرت ورزید و فاصله میان نماز و طواف زیاد نباشد [مراوات مبادرت عرفیه] اگر کسی عمداً

۱. مناسک محشی، م ۸۲۰

بین طواف و نماز فاصله زیاد انداخت باید علاوه بر نماز، طواف و نماز آن را اعاده کند و اگر عمداً بخواند و اعمال مترتبه را انجام دهد از احرام خارج نشده است و باید به ترتیبی که گفته شد نماز را بخواند و سپس نماز و طواف آن و اعمال مترتبه را اعاده کند.
(آیت الله سبحانی)

و اگر وقت تدارک گذشته عمره او باطل است [جاہل قاصر و مقصیر در این مسئله حکم‌شان مساوی است] (آیت الله سبحانی)
مناسک آیت الله سبحانی مساله ۶۷ و استفتاء ۱۸۷

قول پنجم: مبادرت عرفیه بین طواف و نماز لازم است و باید فاصله زیاد نباشد. و اگر کسی عمداً فاصله زیاد انداخت باید علاوه بر نماز، طواف و نماز را اعاده کند. و اگر عمداً به این ترتیب عمل نکند و اعمال مترتبه را انجام دهد از احرام خارج نشده و باید اعمال را اعاده نماید، اگر وقت تدارک گذشته، عمره او باطل است. در این مسئله بین جاہل قاصر و مقصیر فرقی نیست. (آیت الله سبحانی)

شك و ظن در رکعات نماز طواف

شك در رکعات نماز طواف مبطل نماز است و در ظن در رکعات نماز طواف دو قول است:^۲

قول اول: بنابر احتیاط واجب طبق ظن عمل کند و نماز را اعاده نماید. (آیت الله مکارم)

قول دوم: ظن در رکعات نماز معتبر است. (سایر مراجع عظام)

^۱. مناسک معظم له، م ۶۷ و استفتاء ۱۸۷.

^۲. مناسک محسنی، م ۷۷۶.

شک و ظن در افعال نماز طواف

در شک در افعال نماز، اگر قبل از گذشتن از محل باشد باید انجام بدهد و اگر محل آن گذشته اعتنا نکند.

و در مورد ظن در افعال نماز چهار قول است:^۱

قول اول: باید احتیاط کند؛ یعنی عمل را طبق گمان انجام دهد و نماز را اعاده کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، مکارم و نوری)

قول دوم: ظن در افعال نماز حکم شک را دارد. (آیات عظام خوبی، تبریزی، سبحانی، هاشمی شاهروdi و سیستانی)

قول سوم: ظن در افعال نماز معتبر است. (آیات عظام گلپایگانی و فاضل)

قول چهارم: به احتیاط واجب به ظن در افعال عمل کند ولی در مواردی که عمل به ظن مستلزم احتمال زیاده رکن یا ترک رکن است به احتیاط واجب نماز را هم اعاده کند. (آیت الله صافی)

وجوب تصحیح نماز

واجب است بر هر مکلفی که نماز خود را یاد بگیرد و قرائت و ذکرهای واجب را پیش کسی درست کند که تکلیف الهی را به طور صحیح به جا آورد، خصوصاً کسی که می‌خواهد به حج ببرود باید نماز را تصحیح کند، چون بعضی گفته‌اند اگر نماز او درست نباشد عمره او باطل است و همچنین حج نیز باطل است. پس علاوه بر آنکه به این قول، از حجۃ‌الاسلام برایت ذمه پیدا نمی‌کند، ممکن است چیزهایی که در احرام بر او حرام شده بود، مثل زن و چیزهایی که گذشت، بر او حلال نشود.^۲

۱. مناسک محشی، م ۷۷۶

۲. مناسک محشی، م ۷۸۸

وظیفه معذورین از قرائت صحیح در نماز طواف

اگر شخصی نتواند قرائت یا ذکرهای واجب را یاد بگیرد، در مورد وظیفه اش نسبت به نماز طواف چند قول است:^۱

قول اول: اگر نتوانست یاد بگیرد، باید نماز را به هر ترتیبی می‌تواند خودش بخواند و مجزی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، مکارم، زنجانی، نوری و هاشمی شاهرودی) امام خمینی (ره) اضافه کرده‌اند: اگر ممکن است کسی را بگمارد که نماز را تلقین او کند و احتیاط آن است که به شخص عادلی اقتدا کند.

ضمناً آیت الله سیستانی تفصیلی دارند که می‌فرمایند: اگر مقدار زیادی از سوره حمد را بتواند به طور صحیح بخواند، کافی است و اگر نتواند، به احتیاط واجب مقداری از قرآن را که می‌تواند صحیح بخواند به آن اضافه کند و اگر نتواند، تسبیح بگوید و اگر وقت برای یادگرفتن تمام حمد نباشد، اگر به مقدار معتبره یاد بگیرد کافی است و اگر نتواند، مقداری از قرآن را بخواند که عرفًا قرآن خواندن صدق کند، و اگر نتواند تسبیح بگوید. و اما سوره از جاهلی که نتواند یاد بگیرد ساقط است.

قول دوم: خودش بخواند و اگر ممکن است نماز طواف را پشت مقام به جماعت بخواند و در صورت عدم امکان جماعت، عمل به وظیفه یومیه کافی است. (آیت الله بهجت)

قول سوم: نماز را به جماعت بخواند، ولی اکتفا به آن اشکال دارد و باید فرادی نیز بخواند و اگر نایب هم بگیرد بهتر و مطابق احتیاط است. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

۱. مناسک محسنی، م ۷۸۹

قول چهارم: در صورت تسامح در یادگیری، بنا بر احتیاط واجب خودش بخواند و جماعت هم بخواند و نایب هم بگیرد و در صورت عدم تسامح به هر ترتیبی می‌تواند خودش بخواند.^۱ (آیات عظام تبریزی و خوئی)

قول پنجم: اگر ممکن از تصحیح نیست، آنچه بلد است برای او کافی است و اگر ممکن است واجب است تصحیح کند و می‌تواند اکتفا کند به تلقین دیگری و اگر هیچ یک از این دو را نتواند تا وقت برای تصحیح تنگ شود، باید نماز را با همان قرائت بخواند و بنا بر احتیاط واجب آن را به جماعت هم بخواند و نائب هم برای آن بگیرد.^۲ (آیت الله وحید)

قول ششم: اگر کسی با احرام عمره وارد مکه شد و عمداً از قرائت صحیح سر باز زد معصیت کار است و در صورتی که برای او حرجی نباشد باید در احرام بماند و قرائت نماز را اصلاح کند و در صورت حرجی بودن می‌تواند طوف و نماز را به جا آورده و سپس نماز را یاد بگیرد و به طور صحیح اعاده کند و اگر نتوانست یاد بگیرد احتیاطاً نایب هم بگیرد. (آیت الله سبحانی)

۱. مناسک محسنی، م ۷۸۹ و ۷۹۱ و ۸۲۲.

۲. مناسک حج آیت الله وحید، م ۳۲۸.

خودآزمایی

۱. حکم اذان و اقامه گفتن برای نماز طواف چیست؟ (آیت الله بهجت)
۲. اگر عمدتاً نماز را تا زمان از بین رفتن موالات از طواف تأخیر بیاندازد، وظیفه چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۳. در ظن در رکعات نماز طواف، وظیفه چیست؟ (آیت الله مکارم)
۴. در ظن در افعال نماز وظیفه چیست؟ (آیت الله گلپایگانی)
۵. کسانی که از قرائت صحیح معذورند، برای نماز طواف چه وظیفه‌ای دارند؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۶. محل اقامه نماز طواف کجاست؟ (آیت الله نوری)

درس پنجم:

سعی

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با حکم سعی در مساعی جدید و زیرزمین و طبقه فوقانی.
۲. آشنایی با حکم تکرار قسمتی از سعی از روی جهل یا فراموشی.
۳. آشنایی با حکم قطع سعی و شک در اشواط آن.
۴. آشنایی با فرق بین طواف و سعی.

سعی

بعد از نماز طواف باید بین صفا و مروه سعی نماید و واجب است سعی هفت مرتبه (شوط) باشد و از صفا شروع کند و در دور هفتم به مروه ختم کند.^۱

سعی در مساعی جدید

سؤال: آیا سعی در مساعی جدید در همکف جایز است؟

جواب: در این مسأله چهار قول است:

قول اول: اشکال ندارد مطلقاً. (آیات عظام خامنه‌ای، مکارم، زنجانی، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: اگر برای مقلد احراز شود که عرض مساعی جدید در بین کوه صفا و مروه است مانعی ندارد؛ در غیر این صورت اگر

۱. مناسک محشی، م ۸۲۸۸۲۵.

تواند در مسعای قدیم سعی را انجام دهد در مسعای جدید با رعایت اقرب فالاقرب به مسعای قدیم اشکال ندارد. (آیات عظام بهجت و صافی)

قول سوم: سعی در مسعای جدید به اندازه ۵ متر مجزی است. و در مازاد آن در صورت احراز بودن بین صفا و مروه مجزی است و گرنه بنا بر احتیاط مجزی نیست. (آیت الله وحید)

قول چهارم: اگر اطمینان دارد که کوه صفا و مروه تا مسعای جدید امتداد داشته، مجزی است. (آیت الله سیستانی)

حضرت آیت الله سیستانی می فرمایند: اگر اطمینان پیدا کرد که مسعای جدید بین جبل صفا و مروه هست، سعی او صحیح است ولو اینکه اطمینان از نظر مجتهد دیگر حاصل شود در صورتی که فتوای او مستند به بینه ای باشد که تعارض نداشته باشد. اما اگر واقعاً شک دارد که بین دو کوه است و نمی تواند در بین دو کوه سعی را انجام دهد، در این صورت باید به وظیفه مسدود در عمره عمل کند؛ یعنی آن سعی را انجام دهد و قربانی کند و تقصیر نماید تا از احرام خارج شود.

سعی از زیرزمین

در مورد سعی از زیرزمین مسعی دو قول است:

قول اول: سعی از زیرزمین مسعی بنا بر احتیاط واجب مجزی نیست (آیت الله وحید) و این احتیاط قابل رجوع است.

قول دوم: سعی از زیرزمین مجزی است. (سایر مراجع عظام)

سعی از طبقه یا طبقات فوقانی

اگر بین صفا و مروه را دو طبقه یا چند طبقه کنند و تمام طبقات بین دو کوه باشد از هر طبقه جایز است سعی کند، گرچه احوط سعی از همان راهی است که از اول متعارف بوده.^۱

سعی از طبقه فوقانی فعلی

سعی در طبقه فوقانی اگر محرز نیست که بین صفا و مروه است، جایز نیست.^۲ البته آیت الله خامنه‌ای به جای جمله «جایز نیست»، فرموده‌اند: «صحیح نیست».

آیات عظام مکارم، سبحان و زنجانی اضافه کرده‌اند: طبقه فوقانی میان دو کوه نیست.
در مورد سعی از طبقه فوقانی فعلی سه قول است:^۳

قول اول: مجزی نیست. (آیات عظام سیستانی، شبیری زنجانی و فاضل)

قول دوم: صحیح نیست مگر آنکه برایش محرز شود که میان دو کوه است. (آیات عظام خامنه‌ای، خوبی و بهجت)

قول سوم: اشکال دارد. (سایر مراجع عظام)

تذکر ۱: آیت الله خامنه‌ای اضافه کرده‌اند: کسی که نمی‌تواند در طبقه اول سعی کند، باید برای خود نایب بگیرد و سعیش در طبقه دوم صحیح و مجزی نیست.

۱. مناسک محسنی، م ۸۳۵

۲. مناسک محسنی، م ۸۵۶

۳. مناسک محسنی، م ۸۷۶

تذکر ۲: آیت الله زنجانی فرموده‌اند: اگر ضرورت چنان باشد که منجر به ترک سعی در طبقه همکف شود، می‌تواند در طبقه بالا سعی نماید. ولی اکنون که زیرزمین مسعی احداث شده در صورتی که عرض آن از مسعای جدید زیادتر نباشد می‌تواند در آن سعی نماید، و با وجود دو مسعای همکف و سپس زیرزمین، مورد ضرورت سعی در طبقه بالا بسیار نادر ممکن است اتفاق بیفتد.

تکرار قسمتی از سعی به گمان و جوب

سؤال: اگر کسی در حال سعی هروله نکرد و به خیال آن که هروله واجب است برگشته و آن مقدار را با هروله تکرار کرده است آیا سعیش اشکال دارد؟

جواب: در این مسأله چهار قول است:^۱

قول اول: اشکال دارد. (آیات عظام امام و نوری)

قول دوم: اشکال دارد مگر آنکه جاهل فاصله باشد. (آیت الله سیستانی)

قول سوم: اشکال ندارد. (آیات عظام زنجانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، بهجت، خوئی، خامنه‌ای و هاشمی شاهروodi [البته در حال اختیار نباید چنین کند]).

قول چهارم: اگر به قصد انجام وظیفه واقعیه باشد، اشکالی ندارد. (آیات عظام تبریزی و سبحانی؛ لکن احتیاط در اتمام و اعاده سعی از اول است).

۱. مناسک محسنی، م. ۸۶۶

توجه: با ارجاع نظر امام و آیت الله نوری به بقیه مراجع می‌توان گفت که سعی این فرد اشکالی ندارد، اگرچه احتیاط در اتمام واعاده سعی است.

تکرار قسمتی از سعی غفلتاً^۱

سؤال: شخصی به جهت کنترل همراهان خود در حین سعی، گاهی به عقب بر می‌گشته و بدون توجه، مجدداً همان مسافت را طی می‌کرده، آیا سعی او صحیح است؟

جواب: در این مسأله چهار قول است^۱:

قول اول: اشکال دارد و باید اعاده شود. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، فاضل و نوری)

قول دوم: در صورتی که به قصد سعی طی نکند، سعی او صحیح است؛ و در غیر این صورت سعی او به جهت زیادی عمدی باطل است. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: اشکال ندارد. (آیات عظام مکارم، تبریزی، خوئی، زنجانی و هاشمی شاهروdi)

قول چهارم: اشکال دارد مگر آن که جاهمل قاصر باشد یا مقدار اضافه را بدون قصد انجام دهد. (آیت الله سیستانی)

قطع سعی و شروع از اول

اگر سعی را قطع نماید و از اول شروع کند، در صحت آن چهار قول است:

۱. مناسک محشی، م ۸۷۷

قول اول: سعی جدید اشکال دارد. (حضرت امام)

قول دوم: سعی جدید اشکال دارد، مگر آنکه آنقدر فاصله بیاندازد که موالات سعی اول به هم بخورد یا شخص جاهل قاصر باشد و به اعتقاد صحت، سعی را از اول انجام دهد. (آیت الله سیستانی)

قول سوم: اشکال ندارد. (سایر مراجع)

قول چهارم: اگر از آنچه انجام داده منصرف شده و پس از فوت موالات عرفیه از اول شروع کرد سعی او اشکال ندارد، لیکن اگر نصف سعی را انجام داده احتیاطاً آن را به هفت برساند و سعی را به عنوان تکلیف فعلی مجدداً انجام دهد. (آیت الله سبحانی)

تذکر ۱: این در مواردی است که سعی اول باطل نشده باشد، ولی اگر سعی باطل شد مثل موارد شک، رها کردن سعی و از اول شروع کردن لازم است.

تذکر ۲: با توجه به امکان رجوع مقلد از دو قول اول، می‌توان گفت که در نهایت قطع سعی و از اول شروع کردن آن اشکال ندارد.

حکم شک و ظن در اشواط سعی

شک در تعداد اشواط سعی باعث بطلان سعی است مگر در یک مورد که عبارت است از شک بین ۷ و بیشتر هنگامی که به مرده رسیده که در این صورت اعتمنا نمی‌کند و سعی او صحیح است.^۱

ظن در تعداد اشواط سعی حکم شک را دارد و مبطل است.

سؤال: اگر کسی در حال سعی شک برایش پیش بیاید و با حال شک ادامه دهد و در ادامه به یقین منتهی شود، آیا این سعی صحیح است؟

بخش اول: عمر مفرجه ۸۹ ◇

جواب: در این مسأله سه قول است:^۱

قول اول: ادامه دادن سعی در حال شک اشکال ندارد و سعی صحیح است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، سیستانی، مکارم، نوری و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب صحیح نیست. (آیات عظام خویی، تبریزی و فاضل)

قول سوم: اگر به قصد رجاء کشف وضعیت خودش ادامه دهد، [سپس به عدد، یقین حاصل نماید و سعی را به پایان برساند سعی او صحیح است] صحیح است. (آیات عظام صافی، گلپایگانی و سبحانی)

تفاوت سعی با طواف

- ۱- طواف مستحبی داریم، ولی سعی مستحبی نداریم.
- ۲- در سعی طهارت از حدث اصغر واکبر شرط نیست، پس جنب و حائض و نفسae سعیشان با این حالت صحیح است، به خلاف طواف واجب.

خودآزمایی

۱. حکم سعی در مسعاٰی جدید چیست؟ (آیت الله وحید)
۲. آیا سعی از طبقه فوقانی مجزی است؟ (آیت الله سیستانی)
۳. اگر نتواند از مسعاٰی طبقه همکف سعی را انجام دهد، وظیفه چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۴. تکرار قسمتی از سعی به گمان و جوب یا از روی غفلت چه حکمی دارد؟ (آیت الله صافی)
۵. شک بین ۵ و ۷ در مروه آیا مبطل سعی است؟ (آیت الله مکارم)
۶. اگر در اثنای سعی شک عارض شود و ادامه دهد و بعد یقین برایش حاصل شود، آیا سعی او صحیح است؟ (آیت الله صافی)
۷. قطع سعی و شروع سعی جدید آیا جایز و مجزی است؟ (حضرت امام)

درس ششم:

حلق یا تقصیر

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه معمتمرین در تقصیر.
۲. آشنایی با حکم تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود.
۳. آشنایی با کفاره چیدن موی دیگری قبل از تقصیر.

در عمره مفرده بعد از سعی، حلق یا تقصیر واجب است، و حلق، افضل از تقصیر است و در عمره تمتع وظیفه فقط تقصیر است.

البته وظیفه خانم‌ها تقصیر است و حلق جایز نمی‌باشد، چه در عمره مفرده و چه در حج.

در تقصیر دو قول است:^۱

قول اول: بنا بر احتیاط واجب به زدن ناخن اکتفا نکند و اگر خواست ناخن بگیرد بنا بر احتیاط واجب پس از کوتاه کردن مو باشد. (آیات عظام مکارم، سیستانی و سبحانی)

قول دوم: مخیر است بین چیدن ناخن یا کوتاه کردن قدری از موی سر یا شارب یا ریش. (سایر مراجع عظام)

۱. مناسک محشی، م ۸۸۸ و ۸۹۴

تصصیر دیگری قبل از تقصیر خود

اگر قبل از این که تقصیر کند بخواهد ناخن دیگری را به قصد تقصیر بچیند اشکال ندارد، اما کوتاه کردن موی دیگری قبل از تقصیر خود جایز نیست؛ چرا که قبل از تقصیر، فرد محروم است و یکی از محرمات احرام ازاله مو است از بدن خود یا دیگری، محروم باشد یا محل.

پس از نظر تکلیفی کوتاه کردن موی دیگری قبل از تقصیر خود، حرام است.

حکم وضعی تقصیر دیگری

سؤال: اگر قبل از تقصیر خود، موی دیگری را به قصد تقصیر بچیند، آیا آن شخص از احرام خارج می‌شود یا نه؟ یعنی حکم وضعی آن چیست؟

جواب: در این مسأله سه قول است:^۱

قول اول: اگر چه کار حرامی است، ولی آن شخص از احرام خارج می‌شود و این تقصیر مجزی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، نوری، بهجت، زنجانی و هاشمی شاهرودی)

آیت الله زنجانی افزوده است: البته اگر حاجی با توجه به حرمت حلق بر دیگری، از او بخواهد که برایش حلق نماید، بنابر احتیاط این حلق کفایت نمی‌کند.

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب مجزی نیست و آن شخص باید خودش تقصیر نماید. (آیات عظام صافی، گلپایگانی، فاضل و مکارم)

۱. مناسک محسنی، م ۱۱۴۶ و ۱۱۶۰.

قول سوم: مجزی نیست و همچنان شخص در احرام باقی است.
 (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی و سبحانی)

تذکر: در عمره تمتع آیات عظام خوئی، تبریزی و سیستانی یک نظر خاص دارند که باید توجه شود و آن اینکه شخصی که تقصیر نکرده اگر موی دیگری را به قصد تقصیر بچیند همانطور که گفته شد به نظر اعاظم مذکور این تقصیر باطل است. حال اگر تقصیر صحیح را انجام ندهد و محرم شود به احرام حج، عمره او باطل است و حج تمتع او به حج افراد تبدیل می‌شود. چنانکه در بخش استفتایات مناسک آیت الله سیستانی آمده:

السؤال: في عمرة التمتع إذا قصر أحد المعتمرين لصاحبه قبل أن يقصر لنفسه، ثم قصر له الثاني جهلاً منها بالحكم وأحرما من بعد ذلك لحج التمتع، فما حكمهما؟

الجواب: ينقلب حجهما إلى الإفراد.^۱

ناگفته نماند که اصل این مسأله تقریباً مورد وفاق است که اگر شخصی تقصیر را عمداً یا جهلاً ترک کند و یا باطل انجام دهد و تدارک نکند تا محرم شود به احرام حج تمتع، عمره او باطل است و حج او مبدل به حج افراد می‌شود و باید پس از اعمال حج، عمره مفرده انجام دهد؛ ولی نسبت به بطلان تقصیر در فرض مذکور مورد اختلاف است.

کفاره چیدن موی دیگری قبل از تقصیر خود
 اگر قبل از تقصیر خود، موی دیگری را به قصد تقصیر بچیند،
 در لزوم کفاره آن چند قول است:^۲

۱. مناسک الحج و ملحقاتها، ص ۳۱۸.

۲. مناسک محسنی، م ۱۱۴۶ و ۱۱۶۰ و ۴۰۶.

❖ ۹۴ درستامه فقیر مناسک

قول اول: کفاره آن یک گوسفند است. (آیات عظام خوئی، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی و مکارم)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب یک گوسفند کفاره بدهد. (آیات عظام امام، فاضل، نوری، صافی و گلپایگانی)

قول سوم: کفاره ندارد. (آیت الله بهجت)

قول چهارم: اگر غافل یا جاهل باشد کفاره ندارد و اگر عالم باشد باید یک گوسفند کفاره بدهد. (آیت الله هاشمی شاهرودی)

قول پنجم: اگر عمداً دیگری را تقصیر نماید کفاره دارد ولی ساهی و جاهل و افراد غیر ملتفت کفاره ندارد. (آیت الله سبحانی)

خودآزمایی

۱. آیا در عمره می‌توان به چیدن ناخن برای تقصیر اکتفا کرد؟
(آیت الله مکارم)
۲. حکم تکلیفی تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود در عمره
چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۳. اگر قبل از تقصیر خود، موی دیگری را به قصد تقصیر بچیند،
آیا مجزی است؟ (آیت الله فاضل)
۴. کفاره تقصیر دیگری قبل از تقصیر خود چیست؟ (آیت الله
بهجت)
۵. اگر در عمره تمتع هر کدام از معتمرین از روی جهل دیگری
را تقصیر کند و برای حج محرم شوند، تکلیف حجشان چیست؟
(آیت الله سیستانی)

درس هفتم:

طواف نساء و نماز آن

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با حکم تکلیفی و وضعی طواف نساء.
۲. آشنایی با حکم شک در انجام طواف نساء.
۳. آشنایی با فتاوی مراجع در
۴. آشنایی با حکم تطبیقی طواف نساء و طواف وداع.

بعد از تقصیر در عمره مفرده باید طواف نساء و نماز آن را به جا آورد و این دو عمل از نظر شرایط و احکام با طواف و نماز اول فرقی ندارد جز در نیت.
در عمره تمنع طواف نساء واجب نیست و اعمال آن با تقصیر به پایان می‌رسد.

حكم تکلیفی طواف نساء

مسئله: طواف نساء در عمره مفرده و حج تمتع واجب است، حتی بر کسانی که قدرت بر عمل زناشویی نداشته باشند، ولی رکن نمی‌باشد.

جزئیت طواف نساء: در جزئیت طواف نساء اختلاف است:^۱

قول اول: طواف نساء جزو اعمال حج است. (آیت الله زنجانی)

قول دوم: طواف نساء جزو اعمال نیست. (سایر مراجع عظام)

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۱۸

سؤال: پیرمردان و پیرزنانی که عمل زناشوئی از آنان ممکن نیست و ازدواج هم نمی‌کنند و نیز کسی که عنین است، آیا اگر طواف نساء را نیاورند، اشکال دارد؟^۱

جواب: گرچه طواف نساء جزو اعمال نیست، لکن عمل واجبی است که باید انجام داده شود.

متن مذکور را همه مراجع عظام پذیرفته‌اند و بر آن حاشیه‌ای نزده‌اند، فقط آیت الله زنجانی فرموده است: طواف نساء از اجزای واجب حج و عمره مفرده است و بر عنین و کسانی که نمی‌توانند زناشویی کنند نیز واجب است.

احکام وضعی و آثار مترقب بر طواف نساء

۱. طواف نساء رکن نیست و ترک آن و لو عمداً باعث بطلان حج و عمره نمی‌شود.
۲. حلیت آمیزش، تقبیل، نظر با شهوت و دیگر استمتاعات مشروط به انجام طواف نساء است.^۲

البته به نظر آیات عظام خوبی، تبریزی و سیستانی لذت بردن محروم از صحبت و همنشینی با عیال خود اشکال ندارد، بلکه به نظر آیت الله سیستانی نگاه کردن به همسر از روی شهوت در صورتی که موجب خروج منی نشود اشکال ندارد، گرچه احتیاط مستحب آن است که پرهیز کند.^۳

۳. بچه ممیز در تمام مسائل مربوط به طواف نساء، حکم بالغ را دارد. اما در مورد بچه غیر ممیز دو قول است:^۴

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۱۸.

۲. مناسک محسنی، م ۱۲۰۵ و قبل از م ۲۱۳.

۳. مناسک محسنی، م ۱۱۸۲.

۴. مناسک محسنی، م ۱۱۸۱.

قول اول: بنابر احتیاط واجب باید ولی طفل او را طواف نسae بددهد. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: بر ولی طفل واجب است او را طواف نسae دهد تا زن یا مرد بعد از بلوغ بر او حلال شود. (آیات عظام تبریزی، سیستانی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، زنجانی و هاشمی شاهروodi)

تبصره: البته آیت الله تبریزی فرموده‌اند: بعد از طواف حج و نماز و سعی، ظاهرًا عقد حلال می‌شود ولکن بنابر احتیاط، استمتاعات جایز نمی‌شود، گرچه اظهرا اختصاص حرمت به جماعت است.^۱

۴. نقش طواف نسae در حلیت عقد کردن، شاهد بر عقد شدن و خواستگاری کردن

در این باره دو قول است:^۲

قول اول: بنابر احتیاط واجب حلیت این اعمال منوط به انجام طواف نسae است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، ارکی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم، نوری و هاشمی شاهروdi)

قول دوم: این اعمال پس از طواف و سعی و تقصیر جایز می‌شود و منوط به انجام طواف نسae نمی‌باشد. (آیات عظام خویی، تبریزی، سیستانی و سبحانی).

تذکر: اگرچه شاهد بر عقد شدن و خواستگاری در کلام آیات عظام خوئی و تبریزی نیامده است، ولی از طریق اولویت که عقد کردن را جایز می‌شمرند، پس شاهد شدن بر آن و خواستگاری کردن نیز جایز خواهد بود.

۱. مناسک محشی، م ۱۱۸۱ و ۱۱۸۲.

۲. مناسک محشی، م ۱۱۸۲.

نظرات مراجع در مورد حکم این سه عمل برای محروم به شرح ذیل می‌باشد:

۱. عقد کردن زن برای خود یا دیگری (محرم باشد یا محل) بر شخص محروم حرام است و از تروک احرام می‌باشد. (اتفاقی)^۱
۲. در شاهد شدن بر اجرای عقد برای دیگری (محرم باشد یا محل) دو قول است:^۲

قول اول: حرام است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، فاضل و سبحانی)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب حرام است. (آیات عظام خوبی، تبریزی، سیستانی و وحید و هاشمی شاهرودی)

۳. در مورد خواستگاری کردن در حال احرام دو قول است:^۳

قول اول: جائز است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای سیستانی، هاشمی شاهرودی، زنجانی و سبحانی: مکروه است)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب جائز نیست. (آیات عظام اراکی، تبریزی، خوبی، فاضل، مکارم، نوری، صافی و گلپایگانی)

تبصره: با توجه به نظر امام در تحریرالوسیله و نیز مسأله ۳۲۷ مناسک که در ذیل می‌آید، مسأله ۱۱۸۲ مناسک با فتوای امام متفاوت است.

«القول في تروك الإحرام... مسألة: تجوز الخطبة في حال الإحرام والأحوط تركها»^۴.

^۱. مناسک محسنی: سوم از تروک احرام

^۲. مناسک محسنی: م ۳۲۵

^۳. مناسک محسنی: م ۳۲۷

^۴. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۳۸۵ م.

بخش اول: عمره مفرجه ◆ ۱۰۱

مسئله ۳۲۷: اقوی آن است که خواستگاری کردن در حال احرام جایز است و احتیاط در ترک است.^۱

همانطور که ملاحظه می‌کنید بر اساس این دو مسئله، خواستگاری کردن در حال احرام جایز است و حیلیت آن مشروط به انجام طواف نسae نیست، در حالی که در مسئله ۱۱۸۲ چنین آمده است: «... و اگر بجا نیاورد، زن بر او حلال نمی‌شود، بلکه آنچه از زن بر او حرام شده بود؛ مثل عقد کردن و خطبه کردن و شاهد شدن نیز بر او حلال نمی‌شود، بنابر احتیاط واجب» و در نقل فتاوی مختلف از امام، ملاک «تحریر الوسیله» است.

ترک طواف نسae

ترک طواف نسae در دو حالت جهل و نسیان بررسی می‌شود:
حالت اول: ترک طواف نسae جهلاً: اگر کسی جاہل بود به وجوب طواف نسae و آن را به جا نیاورد و ازدواج کرد، در صحت و بطلان عقد او سه قول است:^۲

قول اول: عقد باطل است و باید طواف نسae را انجام دهد و در صورت تمایل، عقد را تجدید کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، صافی، گلپایگانی، فاضل و نوری)

قول دوم: عقد بنابر احتیاط واجب باطل است. (آیات عظام مکارم و سبحانی)

قول سوم: عقد صحیح است، ولی مادامی که طواف نسae را انجام نداده، جماع حرام است. (آیات عظام خوبی، تبریزی، سیستانی و هاشمی شاهروdi)

۱. مناسک محشی، م. ۳۲۷

۲. مناسک محشی، م. ۱۲۰۷

حالت دوم: ترک طواف نساء نسیانًا: اگر در عمره مفرده یا حج تمتع طواف نساء را فراموش کند و بعد از آن آمیزش کرده باشد، چند وظیفه دارد:

وظیفه اول: در صورت امکان خودش باید طواف نساء را انجام دهد و اگر ممکن نبود برای انجام طواف نساء نایب بگیرد. (اتفاقی)

وظیفه دوم: طبق نظر بعضی از مراجع باید کفاره بدهد که در زیر نظرات آورده شده است:

قول اول: باید یک هدی در مکه قربانی کند و احتیاط واجب آن است که شتر باشد. (آیات عظام امام، اراکی، خامنه‌ای، بهجت، صافی، گلپایگانی)

قول دوم: باید یک شتر در مکه نحر کند. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: باید یک هدی قربانی کند و احتیاط مستحب آن است که شتر باشد. (آیت الله فاضل)

قول چهارم: کفاره ندارد.^۱ (آیات عظام خوبی، تبریزی، سیستانی، مکارم و هاشمی شاهروانی)

تذکر: آیت الله مکارم قربانی کردن گوسفند را احتیاط مستحب می‌دانند.^۲

شك در انجام طواف نساء

اگر پس از مراجعت از مکه شک کند که طواف نساء را انجام داده یا نه؟ شش نظر در این مسأله است:^۳

۱. مناسک محسنی، م ۱۱۸۲ و ۱۲۱۳.

۲. مناسک محسنی، م ۱۱۸۶ و ۱۱۸۷ و ۱۲۱۳ و ۱۳۲۰.

۳. مناسک محسنی، م ۱۲۱۰.

بخش اول: عمر مفرجه ۱۰۳ ◇

قول اول: اگر التفات به وجوب طواف نساء نداشته، باید طواف نساء را انجام دهد، و همچنین اگر التفات داشته علی الاحوط، بلکه خالی از قوت نیست. (پس باید طواف نساء را انجام دهد) (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، فاضل، سیستانی و نوری)

قول دوم: اگر التفات به وجوب نداشته، باید انجام دهد و اگر التفات به وجوب داشته، بعيد نیست که انجام آن واجب نباشد، اگر چه احتیاط خوب است. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول سوم: اگر التفات به وجوب نداشته بنا بر احتیاط واجب بجا آورد و اگر التفات به وجوب داشته است، طواف نساء لازم نیست. (آیت الله مکارم)

قول چهارم: اگر شک بعد از موقعه با زوجه بوده اعتمنا نکند و اگر قبل از موقعه بوده واجب است بجا آورد. (آیات عظام خویی، تبریزی و هاشمی شاهروodi)

قول پنجم: اگر قبل از تمتع از نساء شک کرده، باید طواف نساء را انجام دهد و اگر پس از تمتع از نساء شک کرده در صورتی که احتمال بددهد هنگام استمتاع به جهات شرعیه توجه داشته، به شکش اعتمنا نکند والا باید طواف نساء را بجا آورد، مگر بعد از گذشت ماه ذی الحجه که مطلقاً اعتمنا نمی‌کند. (آیت الله زنجانی)

قول ششم: در حالی که ماه ذی الحجه الحرام باقی باشد چنین فردی باید خود و در صورت عدم امکان نائب او طواف نساء و نماز آن را به جا آورد و اگر پس از خروج از ماه ذی الحجه الحرام چنین شکی رخ دهد اعتمنا نکند. (آیت الله سبحانی)

❖ ۱۰۴ درست‌نامه فقیهی مناسک

تدخل در طواف نساء

سؤال: اگر چندین طواف نساء بر عهده کسی باشد، آیا یک طواف نساء کافی است یا باید به تعداد احرام‌هایی که بسته، طواف نساء انجام دهد؟

جواب: در این مسأله پنج قول است:

قول اول: یک طواف نساء برای همه احرام‌ها کافی است. (آیات عظام امام، نوری، گلپایگانی و اراکی)

قول دوم: برای هر احرامی یک طواف نسای مستقل لازم است. (آیات عظام خوبی، زنجانی و صافی)

قول سوم: بنابر احتیاط واجب برای هر احرامی یک طواف نساء لازم است. (آیات عظام بهجهت، فاضل، سیستانی و هاشمی شاهروودی)

قول چهارم: وجوب تعدد، تکلیفی است، ولی از نظر وضعی حلیت زن با یک طواف نساء حاصل می‌شود. (آیت الله خامنه‌ای)

قول پنجم: هر احرام طواف نساء مستقل دارد، ولی بنابر احتیاط واجب تا طواف نساء عمره مفرده یا حج تمتع را انجام نداده، نباید به احرام جدید محروم شود. (آیات عظام تبریزی و سبحانی)

تذکر: آیت الله سیستانی می‌فرماید: اگر خللی در عمره مفرده پیش بیاید که ربطی به طواف نساء نداشته باشد، احرام دوم باطل است، اما اگر طواف نساء عمره مفرده اشکال داشته باشد، می‌تواند مجدداً محروم شود.

جشن اول: عمره مفردہ ۱۰۵ ◇

ترتیب بین تقصیر و طواف نساء در عمره مفردہ

مسائله: در عمره مفردہ طواف نساء و نماز آن باید بعد از تقصیر باشد و اگر عمداً و بدون عذر ترتیب را رعایت نکند، مجزی نیست و باید بعد از تقصیر، طواف نساء و نماز آن را تکرار نماید.
البتہ آیت الله العظمی مکارم اعاده طواف نساء و نماز آن را بنابر احتیاط واجب لازم می دانند.^۱

و اگر نسیاناً ترتیب را رعایت نکند، چند قول است:

قول اول: عمره باطل نمی شود، لکن باید بعد از تقصیر طواف نساء را اعاده کند و بدون آن حرمت نساء باقی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، خوبی، فاضل، زنجانی، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب اعاده طواف نساء و نماز آن لازم است. (آیات عظام سیستانی و مکارم)

قول سوم: مقدم شدن طواف نساء بر تقصیر در عمره مفردہ در صورت ضرورت یا نسیان یا جهل مجزی است.^۲ (آیات عظام بهجت و هاشمی شاهروodi)

طواف نساء در عمره تمنع

طواف نساء در عمره تمنع واجب نیست و اگر بخواهد احتیاط کند، طواف و نماز آن را رجاءاً به جا آورد.^۳ (اتفاقی)

۱. مناسک محسنی، م ۹۰۸.

۲. مناسک محسنی، م ۸۹۸ و ۹۰۸ و ۱۲۰۹.

۳. مناسک محسنی، م ۸۹۲.

البته آیات عظام سیحانی و مکارم فرموده‌اند: ضرورتی ندارد طواف نسae را به قصد رجا به جا آورد؛ و آیت الله فاضل فرموده‌اند: ... اگر بخواهد احتیاط کند، محل آن قبل از تقصیر است.

طواف نسae و طواف وداع نزد عامه

هیچ کدام از مذاهب اربعه طواف نسae را نه واجب می‌دانند و نه مستحب و از نظر ایشان، اعمال عمره مفرده با تقصیر تمام می‌شود و با طواف زیارت در حج همه محرمات احرام حلال می‌شود.^۱ اما در حکم طواف وداع بین اهل سنت اختلاف است:^۲

قول اول: طواف وداع مستحب است. (مالکیه و شافعیه طبق قول جدید)

قول دوم: طواف وداع واجب است. (حنفیه، حنبیله و شافعیه طبق قول قدیم)

تذکر: اگر از برادران اهل سنت در کاروان حضور داشتند به آنها گفته شود آیا احتمال وجوب طواف نسae را می‌دهند یا نه؟ اگر احتمال وجوب طواف نسae وجود داشته باشد، که بی‌شک احتمال آن را می‌دهند و هرگز قطع به عدم وجوب آن ندارند، احتیاطاً طواف وداع را به قصد مافی الذمه انجام دهند.

۱. فقه مقارن.

۲. فقه مقارن.

خودآزمایی

۱. آیا طواف نساء جزو اعمال حج تمتع و عمره مفردہ هست؟
(آیت الله سیستانی)
۲. آیا طواف نساء از ارکان حج و عمره است؟ (امام خمینی)
۳. اگر نابالغ طواف نساء را ترک کند، حرمت کدامیک از
محرمات احرام بعد از بلوغ باقی است؟ (آیت الله تبریزی)
۴. آیا حلیت عقد و شاهد بر عقدشدن و خواستگاری منوط به
انجام طواف نساء است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. آیا در حال احرام خواستگاری کردن جایز است؟ (آیت الله
مکارم)
۶. در صورت ترک طواف نساء جهلاً و عقد کردن زن، آیا عقد
باطل است؟ (آیت الله فاضل)
۷. اگر طواف نساء را نسیاناً ترک نماید و جماع کند آیا کفاره
واجب می‌شود؟ (آیت الله صافی)
۸. اگر پس از مراجعت، در انجام طواف نساء شک داشته باشد،
وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله نوری)
۹. آیا بین تقصیر و طواف نساء در عمره مفردہ، رعایت ترتیب
لازم است؟ (آیت الله سیستانی)
۱۰. محل انجام طواف نساء در عمره تمتع کجاست؟ (آیت الله
فاضل)
۱۱. اگر چند طواف نساء بر عهده او باشد، آیا یک طواف نساء
کافی است؟ (آیت الله زنجانی)
۱۲. حکم طواف وداع چیست؟ (شافعیه)

بخش دوم:

احکام حج تمتع

درس هشتم:

اعمال حج تمتع

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با صورت اجمالی اعمال حج تمتع.
۲. آشنایی با تفاوت بین عمره تمتع و عمره مفرده.
۳. آشنایی با اعمالی که بین عمره تمتع و احرام حج ممنوع است.

حج تمتع مرکب است از دو عمل: یکی عمره تمتع، و دیگری «حج تمتع» و عمره تمتع بر حج تمتع مقدم است.
و عمره تمتع مرکب از پنج جزء است:

اول: احرام

دوم: طواف کعبه

سوم: نماز طواف

چهارم: سعی بین صفا و مروه

پنجم: تقصیر

و چون محرم از این اعمال فارغ شد، آنچه بر او به واسطه احرام
^۱بستن حرام شده بود حلال می‌شود.

۱ . مناسک محشی، ص ۱۳۷، صورت حج تمتع اجمالاً.

❖ ۱۱۲ درست‌نامه فقیهی مناسک

بعد از آنکه اعمال عمره تمتع به اتمام رسید، باید برای حج تمتع آماده شود و حج تمتع مرکب است از سیزده عمل:

۱. احرام بستان در مکه؛
 ۲. وقوف در عرفات؛
 ۳. وقوف در مشعر الحرام؛
 ۴. رمي جمره عقبه در منا؛
 ۵. قربانی در منا؛
 ۶. حلق یا تقصیر در منا؛
 ۷. طواف زیارت؛
 ۸. نماز طواف؛
 ۹. سعی بین صفا و مروه؛
 ۱۰. طواف نساء؛
 ۱۱. نماز طواف نساء؛
۱۲. بیوتته در منا، در شب‌های یازدهم و دوازدهم و شب سیزدهم برای بعضی از اشخاص؛
۱۳. رمي جمرات سه‌گانه در روزهای یازدهم و دوازدهم.^۱

عمره تمتع و فرق آن با عمره مفرد
عمره تمتع، مانند عمره مفرد است، مگر در چهار مورد که عبارتند از:

۱. میقات: در عمره مفرد، هیچ انحصاری بین موافقیت وجود نداشته و فرد می‌تواند از هر طرف که وارد مکه می‌شود - حتی از

۱. مناسک محسنی، ص ۱۳۷-۱۳۸، صورت حج تمتع اجمالاً.

بخش دوم: احکام حج تمتع ◆ ۱۱۳

نزدیک‌ترین مکان‌ها به منطقه حرم، مثل مسجد تنعمیم و مسجد حدبیه - احرام بینده؛ ولی مواقیت عمره تمتع، منحصر در پنج مکان (مسجد شجره، قرن المنازل، جحفه، وادی عقیق و یلملم) می‌باشدند. البته در عمره مفرده هم اگر از این مواقیت بگذرد واجب است از آنجا محرم شود.

۲. طواف نساء: در عمره مفرده، لازم است پس از تقصیر یا حلق، طوافی به نیت طواف نساء انجام گیرد، ولی این طواف در عمره تمتع واجب نمی‌باشد.

۳. تقصیر: مرد‌ها در عمره مفرده، بین تقصیر یا حلق مخیر هستند، ولی در عمره تمتع، وظیفه فقط تقصیر است.

۴. زمان انجام: عمره مفرده را در تمام ماه‌های سال می‌توان انجام داد، به خلاف عمره تمتع که حتماً باید در ماه‌های حج یعنی شوال، ذی قعده و ذی حجه باشد.

احکام بین عمره تمتع و حج تمتع

در فاصله زمانی بین عمره تمتع و حج تمتع، اعمالی وجود دارد که احکام و آثار خاصی دارند و در بعضی موارد، باعث بطلان حج شده و یا حرمت شرعی به دنبال دارند. آن اعمال عبارتند از:

۱. خروج از مکه
۲. کوتاه کردن یا تراشیدن موی سر
۳. انجام عمره مفرده

۱. خروج از مکه، پس از عمره تمتع و پیش از احرام حج

در این مسئله، دو فرع فقهی مطرح است:

الف) حکم تکلیفی خروج از مکه

در مورد حکم تکلیفی خروج از مکه سه نظر وجود دارد:^۱

قول اوّل: بنابر احتیاط واجب بدون حاجت جایز نیست و در صورت ضرورت بنابر احتیاط واجب باید مُحرِم شود به احرام حج.

(آیات عظام امام، اراکی، تبریزی، گلپایگانی و صافی)

قول دوم: خروج از مکه، جایز نیست. (آیات عظام خوئی، زنجانی، سبحانی، مکارم و وحید)

قول سوم: جواز خروج از مکه، به شرط اطمینان از عدم فوت اعمال حج. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، فاضل، سیستانی، نوری و هاشمی شاهروندی)

ب) حکم وضعی خروج از مکه

در این فرع، دو صورت متصور است:

صورت اوّل: خروج در ماه انجام عمره تمنع

اگر در همان ماهی که عمره تمنع را انجام داده بدون ضرورت و نیاز از مکه خارج شود، در این صورت در رابطه با صحت و بطلان عمره تمنع دو قول است:

قول اوّل: صحت عمره تمنع. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، خویی، اراکی، بهجت، تبریزی، گلپایگانی، صافی، سیستانی، سبحانی، مکارم، فاضل، وحید، نوری و هاشمی شاهروندی)

قول دوم: عمره تمنع باطل می‌شود و برای صحت حج، باید عمره را اعاده نماید. (آیت الله زنجانی)

۱. مناسک محسنی، م ۹۴۳، ۹۱۷-۹۱۰ و ۹۱۸-

صورت دوم: خروج در غیر ماه انجام عمره

اگر در غیر ماهی که عمره تمتع را انجام داده، بدون ضرورت از مکه خارج شود، در رابطه با حکم وضعی آن دو قول است:

قول اول: عمره تمتع او باطل نخواهد شد و حج او با آن عمره صحیح است. (آیات عظام امام، اراکی، بهجت، تبریزی، صافی، گلپایگانی و نوری)

قول دوم: با خروج از مکه در ماه بعد، عمره تمتع باطل می‌گردد و باید اعاده شود. (آیات عظام خامنه‌ای، خویی، سیستانی، مکارم، سبحانی، فاضل، زنجانی، وحید و هاشمی شاهرودی)

تذکر: طبق فتوای آیت الله مکارم خروج از مکه به طرف عرفات مبطل عمره تمتع نمی‌باشد.

یادآوری: حکم مراجعت به مکه در صورت خروج از آن پس از اعمال حج تمتع.

اگر بعد از اتمام حج تمتع از مکه خارج شود و بخواهد مجدداً به مکه برگردد، در مورد لزوم احرام مجدد و عدم آن شش نظر مطرح است:

قول اول: عدم لزوم احرام، در صورتی که یک ماه از وقت احرام عمره تمتع، نگذشته باشد. (آیات عظام امام و نوری)

قول دوم: عدم لزوم احرام، در صورتی که مراجعت، در همان ماهی باشد که به احرام حج تمتع، محرم شده است. (آیات عظام تبریزی، سبحانی، فاضل، گلپایگانی و مکارم)

قول سوم: عدم لزوم احرام، در صورتی که در همان ماهی که اعمال حج را انجام داده، مراجعت کند. (آیت الله خامنه‌ای)

قول چهارم: عدم لزوم احرام، در صورتی که مراجعت، در همان ماهی باشد که عمره تمنع را انجام داده است. (آیات عظام خوبی و سیستانی)

قول پنجم: عدم لزوم احرام، در صورتی که سی روز از احرام حج تمنع نگذشته باشد. (آیات عظام زنجانی و هاشمی شاهرودی)

قول ششم: لزوم احرام علی الا هوط، در صورت مغایرت ماه خروج با ماه مراجعت و یا گذشت سی روز با عدم تغایر. (آیت الله بهجت)

۲. تراشیدن یا کوتاه کردن موی سر، بعد از عمره تمنع و قبل از احرام حج

الف) تراشیدن موی سر

در مورد تراشیدن موی سر بعد از عمره تمنع و قبل از احرام حج، چهار قول مطرح است:^۱

قول اول: عدم جواز حلق. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، سبحانی، حرمت تکلیفی دارد و فقط معصیت کرده، ولی کفاره ندارد و به عمره یا حج او ضرر نمی‌زند. (آیت الله نوری)

قول دوم: عدم جواز، بنابر احتیاط واجب (آیات عظام ارakkی، گلپایگانی، صافی و مکارم)

قول سوم: جواز تراشیدن تا ۳۰ روز بعد از عید فطر و عدم جواز، بنابر احتیاط واجب بعد از این مدت. (آیات عظام خوئی، تبریزی، وحید و هاشمی شاهرودی)

و آیت الله هاشمی شاهرودی فرموده‌اند: این حکم مخصوصاً صروره است یعنی کسی که سرتراشیدن در حج بر او واجب است.

قول چهارم: جواز حلق مطلقاً. (آیات عظام سیستانی، بهجت، زنجانی و فاضل)

البته آیت الله زنجانی می فرماید: بنابر احتیاط مؤکد استحبابی سر نتراشد.

و آیت الله بهجت فرموده‌اند: ظاهراً عدم حرمت احرامی آن است و حرمت به جهت وجوب توفیر، محل تأمل است.

ب) کوتاه کردن موی سر

کوتاه کردن موی سر با ماشین‌های معمولی، در صورتی که مثل تیغ نباشد و از ته نتراشد، اشکالی ندارد.^۱ (اتفاقی)

۳. انجام عمره مفرده بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج در مورد حکم تکلیفی و وضعی عمره مفرده در حد فاصل بین

عمره تمتع و احرام حج چند قول وجود دارد:^۲

قول اول: جایز نیست و اگر به جا آورد، صحت عمره مفرده محل اشکال است، ولی برای عمره و حج تمتع اشکالی ایجاد نمی‌کند. (آیات عظام امام، مکارم، نوری و صافی)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب جایز نیست و اگر به جا آورد، صحت عمره مفرده محل اشکال است، ولی برای عمره و حج تمتع اشکالی ایجاد نمی‌کند. (آیات عظام خامنه‌ای و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: جایز نیست مگر آنکه در ماه دیگر انجام دهد که در این صورت عمره تمتع او باطل شده و چنانچه تا هشتم ذی حجه

۱. مناسک محشی، م. ۹۱۲

۲. مناسک محشی، م. ۹۰۹

در مکه بماند، این عمره مفرد، عمره تمنع محسوب می‌شود. (آیات عظام سبحانی و فاضل)

قول چهارم: مشروع نیست مگر آنکه از حرم خارج شود و در ماه دیگر غیر از ماهی که برای عمره تمنع محروم شده، با احرام عمره مفرد داخل مکه شود که در این صورت عمره مفرد او صحیح است و عمره تمنع او تبدیل به عمره مفرد می‌شود. (آیت الله تبریزی)

قول پنجم: جایز نیست و ظاهر این است که موجب بطلان عمره تمنع خواهد شد و لازم است آن را اعاده نماید. ولی اگر تا روز هشتم ذی حجه در مکه بماند و قصد حج کند، عمره مفرده‌اش، تمنع به حساب می‌آید. (آیت الله سیستانی)

قول ششم: جایز نیست و عمره تمنع را باطل می‌کند. (آیت الله زنجانی)

قول هفتم: جایز نیست. (آیات عظام خوبی و گلپایگانی)
تذکر: آیات عظام خوبی و گلپایگانی حکم وضعی آن را ذکر نکرده‌اند.
قول هشتم: محتمل است اشکال نداشته باشد. (آیت الله بهجت)

خودآزمایی

۱. عمره مفرده از نظر تقصیر با عمره تمتع چه فرقی دارد؟ (امام خمینی)
۲. از نظر میقات چه فرقی بین عمره مفرده و عمره تمتع وجود دارد؟ (آیت الله نوری)
۳. حکم تکلیفی خروج از مکه بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج چیست؟ (آیت الله شاهروodi)
۴. اگر در ماهی که عمره تمتع را انجام داده، از مکه خارج شود، آیا عمره‌اش باطل می‌شود؟ (آیت الله فاضل)
۵. اگر در ماه بعد از اعمال عمره تمتع از مکه خارج شود، آیا لازم است عمره را اعاده کند؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۶. بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج آیا تراشیدن سر جایز است؟ (آیت الله مکارم)
۷. آیا کوتاه کردن موی سر با ماشین‌های معمولی بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج جایز است؟ (آیت الله سیستانی)
۸. آیا بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج می‌توان عمره مفرده انجام داد؟ (آیت الله خوبی)
۹. اگر بین عمره تمتع و حج تمتع، عمره مفرده انجام دهد، آیا عمره تمتع باطل می‌شود؟ (آیت الله صافی)

درس نهم:

احرام حج تمتع

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با محل احرام حج تمتع.
۲. آشنایی با وظیفه حاجی در صورت ترک احرام حج.
۳. آشنایی با ملاک ضيق وقت احرام حج.

۱. واجب است بر مکلف که بعد از تمام شدن اعمال عمره،
برای حج تمتع احرام بیند.^۱
۲. کیفیت احرام بستن و لبیک گفتن همان نحو است که در
احرام عمره ذکر شد.^۲
۳. تمام چیزهایی که در محرمات احرام بیان شد، در این احرام
هم حرام است و آنچه کفاره دارد، به همان ترتیب.^۳

محل احرام حج تمتع

محل احرام حج تمتع شهر مکه است که در محدوده آن اختلاف وجود دارد:^۴

قول اول: شهر مکه حتی قسمت‌های توسعه یافته آن. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، نوری، فاضل و هاشمی شاهروodi)

-
۱. مناسک محسنی، م. ۹۳۷
 ۲. مناسک محسنی، م. ۹۴۰
 ۳. مناسک محسنی، م. ۹۴۱
 ۴. مناسک محسنی، م. ۹۴۶

قول دوم: شهر مکه حتی قسمت‌های توسعه یافته آن مگر قسمت‌هایی که خارج از حرم است. (آیات عظام سیستانی، مکارم و سبحانی).

تذکر: طبق نظر آیات عظام سبحانی و مکارم عدم جواز احرام در قسمت‌های خارج حرم، مبنی بر احتیاط واجب است.

قول سوم: بنا بر احتیاط واجب از مکه قدیم محروم شوند. (آیات عظام خوبی، تبریزی و بهجت)

قول چهارم: بنا بر احتیاط واجب تا می‌تواند از مکه قدیم باشد.
(آیت الله صافی)

قول پنجم: واجب است احرام حج در مکه قدیم باشد. (آیت الله سید محمد شاهروodi)

تذکر: مستحب است در حجر اسماعیل یا نزد مقام ابراهیم محروم شود.

حكم ترك احرام در حج تمنع، جهلاً يا نسياناً
اگر فراموش کند و بدون احرام از مکه خارج شود و به طرف
عرفات برود، دو صورت دارد:^۱

صورت اول: امکان بازگشت به مکه وجود دارد:
در این صورت باید برای احرام بستن به مکه برگردد. (اتفاقی)
آیت الله زنجانی می‌فرماید: اگر در عرفات یادش بیاید در همان جا
محرم شود و باید قبل یا بعد از تلبیه بگویید: «اللهم على كتابك و سنة
نبیک» و احتیاط مستحب است که به مکه برگردد.

بخش دوم: احکام حج تمتع ◇ ۱۲۳

صورت دوم: به جهت ضيق وقت یا عذر دیگر بازگشت به مکه امکان ندارد:

در اين صورت دو قول است:

قول اول: جواز احرام در همان جايی که متوجه ترك نيت و تلبيه شده است. (آيات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، خوئي، وحيد، سيسستانی، زنجاني، بهجت، تبريزی، هاشمي شاهرودي، سبحانی آيت الله سبحانی افزوده‌اند: اگر در عرفات يادش آمد، پس از ليك بگويد «اللهم على كتابك و سنة نبيك» و اگر در مشعر به خاطر آورد در همان جا محرم شود و خوب است جمله فوق را بگويد. (آيات عظام نوري و مكارم)

قول دوم: احتياط آن است که هر قدر می‌تواند به سمت مکه برگردد و اگر نتوانست از همان جا محرم شود. (آيات عظام گلپایگانی و صافی)

تذکر: جاهل به مسئله اگر احرام نبندد، در حکم کسی است که به واسطه فراموشی احرام نبسته است.^۱

ملاک ضيق وقت در مسئله ترك تلبيه و نيت در حج تمتع وقت احرام موسع است و تا وقتی که بتواند بعد از احرام به وقوف عرفه برسد، می‌تواند تأخير بیندازد.^۲

در ملاک آخر وقت احرام حج تمتع دو قول است:^۳

قول اول: خوف نرسيدن به وقوف اختياری در عرفه که از ظهر روز نهم تا غروب شرعی است و لسو ده دقیقه. (آيات عظام امام، خامنه‌ای، اراكی، صافی، گلپایگانی، بهجت، مکارم و نوري)

۱. مناسک محسني، م ۹۴۹

۲. مناسک محسني، م ۹۴۲

۳. مناسک محسني، م ۹۲۵ و ۹۵۰

قول دوم: عدم درک وقوف رکنی عرفات، یعنی مسمای وقوف.
(آیات عظام خوئی، تبریزی، زنجانی، سبحانی، وحید، فاضل و هاشمی
شاهرودی)

خودآزمایی

۱. محل احرام حج تمتع کجاست؟ (آیت الله بهجت)
۲. آیا احرام از قسمت‌هایی از شهر مکه که خارج از حد حرم است، جایز است؟ (آیت الله مکارم)
۳. اگر در عرفات متوجه شود که در مکه محرم نشده است، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۴. اگر بهجهت جهل به مسأله، بدون احرام از مکه خارج شود، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۵. در چه صورتی رفتن به مکه جهت تدارک احرام فراموش شده حج به جهت ضيق وقت لازم نیست؟ (آیت الله وحید)

درس دهم:

وقوف به عرفات

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با واژه عرفات.
۲. آشنایی با وقوف به عرفات و انواع آن.
۳. آشنایی با حکم خروج از عرفات.

در حج تمعن، دومین عمل واجب، بعد از احرام، وقوف به عرفات است. پیش از آنکه وارد احکام عرفات شویم، بهتر است درنگی بر واژه شناسی کلمه عرفات داشته باشیم.

واژه‌شناسی کلمه عرفات

عرفات، از «عرفه» مشتق شده است و برای لفظ عرفه، دو معنای اسم مکانی و اسم زمانی وجود دارد. اگر به معنای اسم مکانی استعمال شود، نام کوهی است در سرزمین عرفات،^۱ به نام «جبل الرحمه»، و اگر به معنای اسم زمانی استعمال شود، حاکی از زمانی خاص است که همان روز نهم ذی الحجه می‌باشد.
واژه عرفات، جمع است ولی معنای افرادی دارد، این واژه، اسمی است برای سرزمینی خاص، به مساحت ۱۸ کیلومتر مربع که در شرق مکه، اندکی متمایل به جنوب قرار گرفته است.

۱. ر.ک: آثار اسلامی مکه و مدینه، ص ۱۳۱.

وجه تسمیه عرفات

برای وجه تسمیه این سرزمین به سرزمین عرفات، دو نکته ذکر کرده‌اند:

نکته اول که در خصوص آن روایتی از جانب ائمه معصومین علیهم السلام وارد نشده و تنها در کتب واژه‌شناسان مثل کتاب «مجمع البحرين» جناب طریحی مطرح شده، عبارت است از اینکه چون حضرت آدم و حوا علیهم السلام، در این سرزمین همدیگر را شناختند؛ لذا این سرزمین، به سرزمین عرفات معروف شد؛ یعنی سرزمین معارفه و شناخت.

نکته دوم که برای وجه تسمیه آن ذکر شده است، مستند به روایتی می‌باشد که مرحوم صدوق علیه السلام در «علل الشرایع»، نقل کرده است:

قالَ: سَأْلُتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَرَفَاتٍ: لِمَ سُمِّيَتْ عَرَفَاتٍ؟ فَقَالَ: «إِنَّ جَبْرِيلَ اللَّهُوَّ، خَرَجَ بِإِبْرَاهِيمَ اللَّهُوَّ يَوْمَ عَرَفةَ، فَلَمَّا زَالَتِ الشَّمْسُ، قَالَ لَهُ جَبْرِيلُ: يَا إِبْرَاهِيمَ اعْتَرَفْ بِذَنْبِكَ وَ اعْرَفْ مَنَاسِكَكَ، فَسُمِّيَتْ عَرَفَاتٍ لِقُولِ جَبْرِيلَ اللَّهُوَّ، اعْتَرَفْ فَاعْتَرَفَ»؛^۱ راوی می‌گوید: از امام صادق علیه السلام در مورد عرفات پرسیدم که به چه دلیل عرفات خوانده شده است؟

پس ایشان فرمودند: همانا جبریل علیه السلام، همراه ابراهیم علیه السلام در روز عرفه بیرون رفتند، پس چون وقت زوال آفتاب رسید، جبریل علیه السلام به ایشان فرمودند: ای ابراهیم! به گناهت اعتراف کن و اعمال و مناسک خود را بشناس، پس عرفات به خاطر گفتار جبریل علیه السلام که گفت: اعتراف کن و ابراهیم علیه السلام هم اعتراف کرد، به این نام خوانده شده است.

۱. علل الشرایع، ج ۲، ص ۴۳۶، ح ۱.

بخش دوم: احکام روحیه

البته ذکر این مطلب خالی از لطف نیست در خطاب جبرئیل ﷺ
به حضرت ابراهیم ﷺ مبنی بر اعتراف بر گناه، یقیناً گناهان صغیره
و کبیره مورد نظر نیستند؛ بلکه ترک اولی منظور بوده است، چرا که
ساحت انبیا، ساحت عصمت است.

تأثیر گناه بر انسان‌ها و روش دفع آن

بنابر روایتی که گذشت، راز نامگذاری این مکان به سرزمین
عرفات، این است که این سرزمین، سرزمین اعترافات است. در این
مطلوب نکته‌ای ظریف و دقیق نهفته است که همانا اولین قدم برای
سیر و سلوک در این سرزمین مقدس، اعتراف به گناهان می‌باشد؛
لذا مناسب است که روحانیون محترم، بیانی هر چند کوتاه برای
زائران داشته و این دو نکته را به ایشان متذکر شوند.

نکته اوّل، در خصوص نقش گناه، در ویرانی مادی و معنوی
انسان است. همانطور که در گفتار ائمه اطهار علیهم السلام تصریح شده
است، عصیان و گناه رب جلیل، تا جایی ویرانگر است که در یک
کلمه می‌توان گفت: بزرگترین مانع انسان برای دریافت فیوضات
مادی و معنوی خدای متعال، گناه و جرأت بر خداوند است. در
همین باب، دو روایت از امام صادق علیه السلام نقل شده است و ایشان
صراحتاً، گناه را عامل محرومیت از نعمت‌های مادی و معنوی
می‌دانند.

امام صادق علیه السلام در روایتی می‌فرماید: «مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَى عَبْدٍ نِعْمَةً فَسَلَبَهَا إِيَّاهُ حَتَّى يُذْنِبَ ذَنْبًا يَسْتَحِقُ بِذَلِكَ السَّلْبُ»^۱ خدای متعال، هیچ

۱. وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۳۰۴، ح ۱۸.

نعمتی را به بنده‌ای عنایت نمی‌فرماید تا آن را از او بگیرد، مگر اینکه بنده گناهی انجام می‌دهد که این گناه، موجب سلب نعمت از او می‌شود.

و همچنین در روایتی دیگر می‌فرمایند: «إِنَّ الرَّجُلَ يُذْنِبُ الدَّنْبَ فَيُحْرِمُ صَلَاةَ اللَّيْلِ وَ إِنَّ الْعَمَلَ السَّيِّئَ أَسْرَعُ فِي صَاحِبِهِ مِنَ السَّكِينِ فِي اللَّحْمِ»؛^۱ یعنی، همانا انسان، مرتکب گناهی می‌شود پس به خاطر این گناه از نماز شب محروم می‌گردد و همانا تأثیر گناه در گناهکار، سریع‌تر از تأثیر چاقو بر گوشت است.

نکته دوم، در مورد اعتراف به گناه و اهمیت و نقش سازنده آن، در پالایش نفس و جان است. باید توجه داشت که اولین قدم برای سیر و سلوک حاجی، برداشتن مانع است و این مانع چیزی جز گناه نیست و کلید رفع آن، اعتراف به گناه می‌باشد؛ زیرا اعتراف به گناه، حاکی از دو مطلب گران بهاست، یکی پشیمانی و دیگری توجه به خطأ و لغش و عصیان در برابر خدای متعال.

در این باره هم به بیان دو حدیث بسنده می‌کنیم: امام باقر^{علیه السلام} در روایتی می‌فرمایند:

«وَ اللَّهِ مَا يَنْجُو مِنَ الدَّنْبِ إِلَّا مَنْ أَفَرَّ بِهِ»؛^۲ به خدا سوگند، گناهکار از گناه خود نجات پیدا نمی‌کند مگر آنکه در پیشگاه خدا به آن اعتراف کند.

و در روایتی دیگر ایشان می‌فرماید: «لَا وَاللَّهِ مَا أَرَادَ اللَّهُ مِنَ النَّاسِ إِلَّا حَصْلَتِينِ: أَنْ يُقْرُوا لَهُ بِالنِّعَمِ فَيَرِيدُهُمْ وَ بِالذُّنُوبِ فَيَغْفِرَهَا لَهُمْ»؛^۳ به

۱. همان، ص ۳۰۲، ح ۱۴.

۲. همان، ج ۱۶، ص ۵۹، ح ۱.

۳. همان، ج ۱۶، ص ۵۹، ح ۲.

بخش دوم: احکام رجوع تبع ◇ ۱۲۹

خدا سوگند، خداوند هرگز از مردم چیزی را نخواسته است جز دو خصلت: یکی اینکه اقرار کنند به نعمت‌هایش پس (بواسطه این اقرار) خداوند نعمت ایشان را افزایش دهد، و دیگر (اینکه اقرار کنند) به گناهانشان پس (به واسطه این اعتراف) خداوند گناهان ایشان را بیامرزد.

ارکان توبه

در توبه چند رکن وجود دارد:

۱. پشیمانی نسبت به آنچه انجام داده است.
۲. تصمیم بر ترک گناه و عدم تکرار آن.
۳. اعتراف به گناه و طلب مغفرت از خدای متعال.
۴. جبران حق الله یا حق الناسی که به واسطه گناه بر ذمہ فرد آمدہ است.

وجوب وقوف به عرفات

واجب است وقوف به عرفات - که محلی است معروف و محدود است به حدود معروفه - به قصد قربت و خالص مثل سایر عبادات.^۱

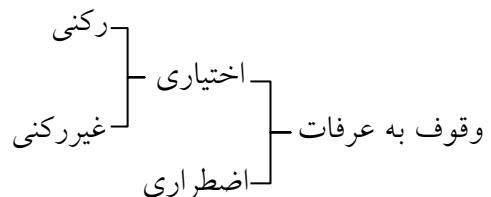
منظور از وقوف

مراد از وقوف، بودن در آن مکان است؛ چه سواره و چه پیاده یا نشسته یا خوابیده یا درحال راه رفتن، به هر حال که باشد کافی است.^۲

۱. مناسک محشی، م ۹۵۶

۲. مناسک محشی، م ۹۵۷

انواع وقوف به عرفات

وقوف اختیاری عرفات

برای این وقوف، پنج نظر وجود دارد:^۱

قول اول: لزوم وقوف بنابر احتیاط واجب، از بعد از زوال روز نهم ذی الحجه تا غروب شرعی (وقت نماز مغرب). (آیات عظام امام، اراکی، بهجت، گلپایگانی، فاضل، صافی، مکارم و نوری)
قول دوم: لزوم وقوف بنابر احتیاط واجب، از بعد از زوال روز نهم ذی الحجه و اظہر، جواز تأخیر تا یک ساعت بعد از ظهر.
(آیات عظام خوئی، تبریزی و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: لزوم وقوف بنابر احتیاط واجب، از اول ظهر و جواز تأخیر به مقدار ادای نماز ظهر و عصر - پشت سر هم - و مقدمات آنها. (آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی و سبحانی): به مقدار ادای نماز ظهر و عصر در منطقه نمره که فعلاً مسجد نمره در آنجاست و خارج از عرفات می‌باشد.)

آیت الله سیستانی افروده‌اند: ... یا به اندازه انجام یک غسل و خواندن متعاقب نماز ظهر و عصر می‌تواند تأخیر بیاندازد.

قول چهارم: لزوم وقوف بنابر احتیاط واجب، از اول ظهر روز نهم تا غروب و جواز تأخیر به مقدار انجام غسل و خواندن نماز ظهر و عصر پشت سر هم - با یک اذان و دو اقامه، به شرط اشتغال به این اعمال. (آیت الله وحید)

قول پنجم: تأخیر وقوف از اول زوال به مقدار ادای نماز ظهر و عصر بدون تردید جایز است، بلکه تأخیر آن تا قبل از غروب، به مقدار مسمای عرفی وقوف جایز می‌باشد، هرچند خلاف احتیاط استحبابی است و منظور از غروب در این مسأله، زوال حمره مشرقیه است. (آیت الله زنجانی)

وقوف رکنی عرفات

وقوف رکنی عبارت است از: مسمای وقوف به این معنا که گفته شود در عرفات بوده هرچند خیلی کم باشد، مثل یک دقیقه و دو دقیقه.^۱

ترک عمدى و قوف رکنی عرفات

ترک عمدى و قوف رکنی، به این معنا که در هیچ جزء از بعدازظهر تا مغرب در عرفات نباشد، مبطل حج است، هر چند وقوف اضطراری عرفات را هم درک کند. (اتفاقی)^۲

۱. مناسک محسنی، م ۹۶۲.

۲. مناسک محسنی، م ۹۶۳.

وقوف اضطراری عرفات

وقوف اضطراری: عبارت است از وقوف مقداری از شب دهم
برای کسی که به واسطه عذری، مثل فراموشی و تنگی وقت^۱ و
مانند آن^۲ از ظهر روز نهم تا غروب شرعی در عرفات نباشد و هیچ
جزئی از آن زمان را درک نکند، کافی است که مقداری از شب عید
(مغرب تا اذان صبح) را هر چند اندک باشد در عرفات باشد.^۳

احکام عرفات

۱. واجب: وقوف به عرفات.

۲. حرام: خروج غیرضروری از عرفات، قبل از غروب روز نهم.

۳. مکروه: بالا رفتن از جبل الرحمه در زمان وقوف.

۴. مستحبات مکانی: با طهارت بودن؛ انجام غسل؛ توجه کامل
به خدا؛ وقوف در پایین کوه؛ اقامه نماز ظهر و عصر در اول وقت
به یک اذان و دو اقامه؛ قلب خود را به حق جل جلاله متوجه
ساخته و حمد الهی و تهلیل و تمجید نموده و ثنای حضرت حق را
به جا آورد، پس از آن صد مرتبه الله اکبر و صد مرتبه سوره توحید
را بخواند و آنچه خواهد دعا نماید و از شیطان رجیم به خدا پناه
ببرد و ادعیه واردہ را بخواند.

۵. مستحبات زمانی:

۱. زیارت سیدالشہداء علیہ السلام

۱. آیت الله سیستانی: و همچنین جاہل قاصر.

۲. آیت الله فاضل: مثل جهل به موضوع یا حکم یا مرضی یا شدت گرما و سرما.

۳. مناسک محسنی، م ۹۶۸.

بخش دوم: احکام رجوع تبع ◇ ۱۳۳

۲. دو رکعت نماز پس از نماز عصر و قبل از دعای عرفه در زیر آسمان بدین صورت که در رکعت اول بعد از حمد، سوره توحید و در رکعت دوم سوره کافرون خوانده شود.
۳. نماز حضرت امیرالمؤمنین علی^{علیہ السلام} که چهار رکعت بوده و در هر رکعت بعد از حمد پنجاه مرتبه سوره توحید خوانده شود.
۴. خواندن سلسله ادعیه‌ای که در کتب ادعیه مثل مفاتیح الجنان آمده از آن جمله دعای ملکوتی سیدالشهداء^{علیہ السلام} که به دعای عرفه معروف است.

خروج غیر ضروری از عرفات و کفاره آن
کوچ عمدى از عرفات پیش از غروب شرعی و عدم بازگشت و عدم پشیمانی، علاوه بر حرمت، کفاره نیز دارد و کفاره آن یک شتر است که در صورت عدم توانایی، باید هجده روزه بگیرد.^۱ در مورد وجوب کفاره، در صورت بازگشت به عرفات پس از خروج غیر ضروری از آن، دو نظر مطرح شده است:^۲

قول اول: عدم ثبوت کفاره؛ اگر چه احتیاط در پرداخت آن است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، خوئی، تبریزی، وحدت، زنجانی، سیستانی، فاضل، سبحانی، صافی، گلپایگانی، هاشمی شاهروdi و مکارم) تذکر: این احتیاط در فتوای آیت الله سبحانی نیامده است.

قول دوم: ثبوت کفاره بنابر احتیاط واجب. (آیات عظام اراکی، بهجهت و نوری)

۱. مناسک محشی، م ۹۶۵.

۲. مناسک محشی، م ۹۶۴.

خودآزمایی

۱. زمان وقوف اختیاری عرفات چقدر است؟ (امام خمینی)
۲. تأخیر از زوال روز نهم تا چه مقدار جایز است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۳. منظور از وقوف رکنی عرفات چیست؟ (آیت الله مکارم)
۴. زمان وقوف اضطراری عرفات را مشخص کنید. (آیت الله زنجانی)
۵. آیا جاهل قاصر به حکم وجوب وقوف، معدوز شمرده می‌شود؟ (آیت الله سیستانی)
۶. حکم خروج از عرفات قبل از غروب شرعی چیست؟ (آیت الله تبریزی)
۷. کفاره کوچ عمدی از عرفات قبل از غروب در صورتی که به عرفات برنگردد چیست؟ (آیت الله مکارم)
۸. اگر از عرفات بدون ضرورت خارج شود و قبل از غروب برگردد، آیا کفاره واجب است؟ (آیت الله نوری)

درس یازدهم:

وقوف به مشعرالحرام

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با نام‌های مشعرالحرام.
۲. آشنایی با انواع وقوف به مشعر.
۳. آشنایی با کسانی که می‌توانند شبانه از مشعر خارج شوند.
۴. آشنایی با حکم وقوف در مشعر در حال خواب، بیهوشی و حرکت.

نام‌های مشعرالحرام

برای مشعر سه نام وجود دارد: مشعر الحرام، جمع (جمعاء یا جماء) و مزدلفه.

مشعرالحرام

مشعر به معنای معلم یعنی علامت و نشانه است.

وجه تسمیه: این سرزمین معلمُ العباده یعنی علامت و نشانه عبادت است.

تذکر: اینکه برخی مشعر را به شعور و درک معنی می‌کنند، ریشه لغوی و روایی صحیحی ندارد.

وصف مشعر به حرام:

۱. اشاره به حرمت و احترام این مکان دارد؛ یعنی محل عبادتی که از حرمت خاصی برخوردار است.

۲. به جهت آنکه در منطقه حرم قرار گرفته است. موصوف به «الحرام» شده است.^۱

جمع، جمّعاء، جُمَعَاء

در میان این سه لفظ، جمع معروف‌تر می‌باشد.

وجه تسمیه:

۱. محل تجمع حاجیان و زائرین در شب دهم ذی حجه است.
۲. اجتماع حضرت آدم و حوالی‌هایش، در آن سرزمین است.^۲
۳. جمع خواندن نماز مغرب و عشاء در این مکان، توسط حضرت آدم صلوات اللہ علیہ و سلیمانة.^۳

مزدلفه

ریشه لغوی مزدلفه، «ازدلاف» است از ماده «زلف» که به معنای قرب می‌باشد.

ازدلاف به معنای قرب یا اجتماع است.

وجه تسمیه بنابر معنای قرب: طبق روایت امام صادق صلوات اللہ علیہ و سلیمانة، جبرئیل صلوات اللہ علیہ و سلیمانة به حضرت ابراهیم صلوات اللہ علیہ و سلیمانة گفت: «ازدلف إلى المشعر الحرام»؛ به مشعر نزدیک شو.^۴

وجه تسمیه بنابر معنای اجتماع: به جهت اجتماع حجاج است در این مکان.^۵

۱. مجمع البحرين، ج ۳، ص ۳۴۹.

۲. همان، ج ۵، ص ۶۸.

۳. قال الصادق صلوات اللہ علیہ و سلیمانة: «سُمِّيَ المزدلفة جمّعاً، لأنَّ آدم جمع فيها بين الصالاتين المغرب و العشاء.» (علل الشرائع، ج ۲، ص ۴۳۷).

۴. علل الشرائع، ج ۲، ص ۴۳۶.

۵. مجمع البحرين، ج ۵، ص ۶۸.

بخش دوم: احکام روحیه

نکته: وجود مختلفی که برای وجه تسمیه واژگان مذکور گفته شد، قابل جمع است؛ چرا که ممکن است همه این نکات در نامگذاری لحاظ شده و هر یک از این وجوده به نکته خاصی اشاره دارد.

اعمال مشعرالحرام

دو عمل برای مشعرالحرام ذکر شده است: بیتوته و وقوف

۱. بیتوته در مشعر: در مورد حکم بیتوته در مشعر و مقدار آن چهار نظر مطرح شده است:^۱

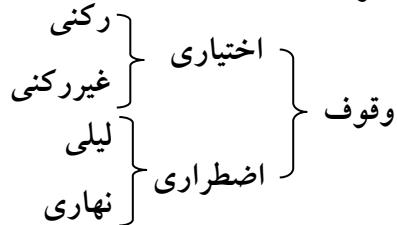
قول اول: بنابر احتیاط واجب، شب دهم تا طلوع صبح به نیت اطاعت خدا، در مشعر به سر ببرد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، ارکی، بهجت، فاضل، جوادی، مکارم و نوری)

قول دوم: وجوب بیتوته شب دهم ثابت نیست، ولی احتیاط مؤکد مستحب است. (آیات عظام خوبی، تبریزی، زنجانی، وحید و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: بیتوته در مشعر تا طلوع فجر واجب است. (آیات عظام سبحانی، گلپایگانی و صافی)

قول چهارم: بیتوته مقداری از شب عید تا صبح در مشعر واجب است. (آیت الله سیستانی)

۲. وقوف در مشعر

در مورد وقوف اختیاری و رکنی سه قول وجود دارد:^۱

قول اول: مقدار واجب وقوف از طلوع صبح تا طلوع آفتاب و مقدار رکنی آن، تنها مقداری از بین الطلوعین است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، ارakkی، گلپایگانی، تبریزی، خوئی، صافی، وحید، بهجت، فاضل، سبحانی، مکارم، نوری و هاشمی شاهروندی) و آیت الله هاشمی شاهروندی افزوده است: «و قبل از طلوع آفتاب و روشن شدن کامل هوا کافی است و اگر عالماً عاماً آن را ترک کند ولی وقوف در مشعر را ولو در شب انجام داده و یا از مشعر عبور کرده باشد حج او صحیح است لکن باید کفاره بدهد.»^۲

قول دوم: مقدار واجب وقوف، مسمای وقوف - ولو یک یا دو دقیقه - از اذان صبح تا طلوع آفتاب و مقدار رکنی آن، مسمای وقوف از غروب (زوال حمره مشرقیه) روز نهم تا طلوع آفتاب روز عید است. (آیت الله زنجانی)

قول سوم: مقدار واجب وقوف، قسمتی از شب است تا طلوع آفتاب و مقدار رکنی آن، وقوف فی الجمله در آن است. (آیت الله سیستانی)

حكم تعدد نیت در بیوتته و وقوف مشعر الحرام

در مورد تعدد نیت در بیوتته و وقوف در مشعر سه نظر مطرح شده است:^۳

قول اول: وجوب تعدد نیت، به احتیاط واجب یعنی برای بیوتته تا طلوع فجر یک نیت، و برای وقوف بین الطلوعین نیت دوم. (آیات عظام امام و فاضل)

۱. مناسک محسنی، م ۹۸۲.

۲. مناسک محسنی، م ۹۷۹؛ تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۴۶۷؛ القول فی الوقوف بالمشعرالحرام.

جشن دوم: احکام حج و عیج ◇ ۱۳۹

قول دوم: وجوب تعدد نیت. (آیات عظام صافی و سبحانی)

قول سوم: کفایت یک نیت. (آیت الله مکارم)

تذکر: از میان فقهایی که بیتوته را به احتیاط واجب لازم می‌دانستند، فقط حضرت امام و آیت الله فاضل، قائل به تعدد نیت بنابر احتیاط واجب شده‌اند.

آیت الله سبحانی فتوا داده‌اند برای بیتوته، نه احتیاط واجب.

حکم بانوان، معذورین و همراهانشان در مشعر

به اتفاق همه مراجع تقليید، معذورین (زن‌ها، بچه‌ها، بیماران، پیرمردها، اشخاص ضعیف و پرستاران و راهنمایان ایشان) می‌توانند مقداری از شب را در مشعر الحرام مانده و سپس به منا کوچ کنند و احتیاط مستحب آن است که اگر توقف مشکل نباشد، تخلف نکنند.^۱

تذکر: درک مقداری از شب، برای وقوف اختیاری بانوان کافی می‌باشد، لذا درک وقوف بین الطوعین حتی برای بانوانی که حج نیابتی انجام می‌دهند واجب نیست؛ به خلاف مردی که حج او حج نیابی است که در آن اختلاف نظر وجود دارد.

خروج معذورین از مشعر الحرام قبل از نیمه شب

در این مسأله سه نظر وجود دارد:^۲

قول اول: عدم جواز خروج پیش از نصف شب. مگر اینکه مانعی پیش آید مثلاً پلیس اجازه توقف اتومبیلهای آنها را ندهد. (آیت الله سبحانی)

۱. مناسک محسنی، م ۹۸۳.

۲. مناسک محسنی، م ۹۸۳.

قول دوم: عدم جواز خروج پیش از نصف شب، بنابر احتیاط واجب. (امام خمینی)

قول سوم: جواز خروج پیش از نیمه شب. (آیات عظام خامنه‌ای، خوئی، تبریزی، وحید، صافی، گلپایگانی، سیستانی، بهجت، نوری، زنجانی، مکارم و هاشمی شاهرودی)

تذکر: آیات عظام زنجانی و مکارم می‌فرمایند: احتیاط مستحب آن است که پیش از نصف شب خارج نشوند.

حکم وقوف در مشعر، در حال خواب یا بیهوشی
در این مسأله دو صورت وجود دارد:

صورت اول: بیداری در ابتدای وقوف و خوابیدن یا بیهوش شدن بعد از نیت: در این صورت وقوف صحیح است.^۱ (اتفاقی)

صورت دوم: خواب یا بیهوشی در تمام مدت وقوف
در این صورت سه نظر مطرح شده است:^۲

قول اول: بطلان وقوف. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، خویی، فاضل، سبحانی و وحید) البته آیت الله وحید این مطلب را در وقوف به عرفات فرموده ولی ظاهراً فرقی با وقوف به مشعر ندارد.

قول دوم: بطلان وقوف، بر سبیل فتوا در صورت عدم قصد وقوف قبل از وقت، اما اگر قبل از وقت قصد وقوف کرد و تمام مدت وقوف خواب یا بیهوش باشد، کفايت این وقوف محل اشکال است. (آیت الله سیستانی)

۱. مناسک محشی، م. ۹۵۸.

۲. مناسک محشی، م. ۹۵۸.

جشن‌دوم: احکام روح تبع ◇ ۱۴۱

قول سوم: صحت وقوف، در صورت قصد وقوف قبل از خواب یا بیهودشی. (آیات عظام اراکی، بهجت، تبریزی، زنجانی، صافی، گلپایگانی، هاشمی شاهروodi، نوری و مکارم)

وقوف در حال عبور از مشعر

مراد از وقوف، بودن در آن مکان است چه سواره و چه پیاده یا نشسته یا خوابیده یا در حال راه رفتن، به هر حال که باشد کافی است.^۱

پس در حال عبور از مشعر اگر نیت وقوف نماید مجزی است. (اتفاقی)

همچنین بانوان و سایر معدوزرین لازم نیست هنگام رسیدن به مشعرالحرام از اتوبوس پیاده شده و توقف کنند، ولی باید توجه شود که حتماً بیدار باشند و قصد وقوف نمایند.

وظیفه همراهان، بعد از استقرار معدوزرین در متن اگر همراه معدوزرین، بانو باشد، مانند معینه، بازگشت به مشعر

برای درک وقوف بین الطلوین واجب نیست. (اتفاقی)

اگر همراه، مرد باشد، سه نظر مطرح شده است:^۲

قول اول: عدم وجوب بازگشت در صورت نیاز. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، زنجانی، هاشمی شاهروodi، سیستانی، مکارم و نوری)

۱. مناسک محشی، ۹۵۷م.

۲. مناسک محشی، ۹۸۳م.

قول دوم: وجوب بازگشت، در صورت امکان. (آیات عظام
بهجت، خوئی، تبریزی، صافی، فاضل و حید)

قول سوم: وجوب بازگشت در صورتی که نیاز به حضور ایشان
نشاشد، بنابر احتیاط واجب در حج غیر نیابتی، و بر سبیل فتوا در
حج نیابتی. (آیت الله سبحانی)

حکم نیابت همراه معدوزرین

اگر حج همراه معدوزرین نیابتی باشد، دو حالت برای او متصور
است:

حالت اول: همراه، بعد از استقرار معدوزرین، خود را به وقوف
اختیاری بین الطلعین برساند، در این صورت حج نیابتی او صحیح
است.^۱ (اتفاقی)

حالت دوم: همراه، بعد از استقرار معدوزرین، خود را به وقوف
اختیاری بین الطلعین نرساند: در این حالت سه نظر مطرح شده
است:^۲

قول اول: عدم صحت نیابت. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی،
فاضل، حید و نوری) آیت الله سبحانی: لازم است به مشعر برگردند و
وقوف رکنی را درک کنند.

قول دوم: عدم صحت نیابت، بنابر احتیاط واجب. (آیات عظام
بهجت، تبریزی، خویی، صافی و گلپایگانی)

۱. مناسک محسنی، م ۹۹۲.

۲. مناسک محسنی، م ۱۳۵، ۱۳۹ و ۱۶۱.

بخش دهم: احکام روح تبع ۱۴۳ ◇

قول سوم: صحت نیابت. (آیات عظام زنجانی، سیستانی، مکارم و هاشمی شاهروندی)

نیابت معذورین از وقوف اختیاری مشعر
اگر نایب یکی از معذورین از وقوف اختیاری مشعر باشد، دو صورت وجود دارد:

صورت اول: نائب جزو بانوان است: در این صورت نیابت او صحیح است. (اتفاقی)

صورت دوم: نائب معذور، مریض، پیرمرد یا ضعیف است.
در این صورت چهار نظر مطرح است:^۱

قول اول: عدم صحت نیابت. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، ارکی، نوری و وحید)

قول دوم: عدم صحت نیابت، در عذر غیر طاری بنابر احتیاط واجب. (آیات عظام بهجت، سبحانی، صافی و گلپایگانی).

قول سوم: صحت نیابت، در عذر طاری و عدم صحت در عذر غیر طاری. (آیات عظام خوبی، تبریزی، جوادی، فاضل و نوری)

قول چهارم: صحت نیابت. (آیات عظام زنجانی، سیستانی، مکارم و هاشمی شاهروندی)

زمان وقوف اختیاری و اضطراری مشعر
در مورد زمان وقوف اختیاری و اضطراری مشعر دو نظر مطرح است:^۲

۱. مناسک محشی، م ۱۰۷، شرط ۷، م ۹۹۲.

۲. مناسک محشی، م ۹۸۶.

قول اول: زمان وقوف اختیاری مشعر، از اذان صبح تا طلوع آفتاب، و زمان وقوف اضطراری لیلی مشعر، از شب عید تا اذان صبح، و زمان وقوف اضطراری نهاری مشعر، از طلوع آفتاب تا اذان ظهر می‌باشد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، ارجمند، خوئی، تبریزی، وحید، بهجت، صافی، گلپایگانی، سبحانی، فاضل، هاشمی شاهروdi، نوری و مکارم)

قول دوم: زمان وقوف اختیاری مشعر، از مغرب شب عید تا طلوع آفتاب است؛ و زمان وقوف اضطراری، مقداری از زمان طلوع آفتاب است تا ظهر روز عید. (آیات عظام سیستانی و زنجانی)

وقوف در غیر مشعر، با اعتقاد مشعر

سه صورت وجود دارد:^۱

صورت اول: در بین راه متوجه می‌شود که تازه وارد مشعر شده: باید در همان حال حرکت، نیت وقوف کند.

صورت دوم: در منا قبل از اذان ظهر روز عید متوجه شود: باید برای درک وقوف اضطراری نهاری به مشعر رود.

صورت سوم: بعد از ظهر روز عید متوجه می‌شود و یا قبل از ظهر متوجه شده، ولی به وقوف اضطراری نهاری در مشعر نمی‌رود، برای این صورت چند نظر مطرح شده است:

قول اول: احتیاطاً اتمام حج و انجام عمره مفرده و اعاده حج در سال بعد در صورت استقرار حج یا بقای استطاعت. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، سبحانی و نوری)

بخش دوم: احکام حج و تبع ◇ ۱۴۵

قول دوم: بطلان حج و تبدیل به عمره مفردہ. (آیات عظام خوبی، تبریزی، سیستانی، زنجانی، وحید و هاشمی شاهروودی)

البته به نظر آیات عظام زنجانی، سیستانی و هاشمی شاهروودی یک صورت مستشنا شده است و آن اینکه هنگام عبور از مشعر در وقت اختیاری (از شب تا طلوع آفتاب) ذکر خدا را گفته باشد که در این صورت حج او صحیح است هرچند از روی جهل به مسأله قصد وقوف نکرده باشد.

قول سوم: در صورت درک وقوف اختیاری عرفات، احتیاطاً انجام اعمال به قصد ما فی الذمه از عمره و حج و اعاده حج در

سال بعد، در صورت استقرار حج یا بقای استطاعت. (آیت الله صافی)

قول چهارم: صحت حج، در صورت درک وقوف اختیاری عرفات. (آیات عظام گلپایگانی، بهجهت و مکارم)

خروج از مشعر قبل از اذان صبح

اگر غیر معذورین قبل از اذان صبح از مشعر خارج شوند، سه وظیفه دارند:

۱. در صورت امکان، بازگشت به مشعر، برای بیتوته؛ از شب عید تا طلوع فجر که به نظر آیات عظام صافی و گلپایگانی واجب و به فتوای امام و آیات عظام خامنه‌ای، بهجهت، ارکی، جوادی، سبحانی، مکارم، فاضل و نوری بنابر احتیاط واجب لازم است.

۲. در صورت امکان، بازگشت به مشعر، برای درک وقوف بین الطلو عین؛

۳. اعاده رمی جمره عقبه در روز، اگر شبانه رمی را انجام داده باشد.

در صورتی که برنگردد و وقوف اختیاری بین الطوعین را درک نکند، نسبت به صحت و بطلان حج او چند نظر مطرح است:^۱

قول اول: اتمام حج و اعاده آن در سال بعد، بنابر احتیاط واجب، در صورت خروج عمدی از مشعر. (آیات عظام امام، اراکی و نوری)

قول دوم: اتمام حج و اعاده آن در سال بعد، بنابر اقوى، در صورت خروج عمدی از مشعر. (آیت الله فاضل)

قول سوم: بطلان حج، در صورت عدم توقف عمدی، به اندازه مسمای وقوف. (آیت الله خامنه‌ای)

قول چهارم: صحت حج و وجوب کفاره یک گوسفند. (آیات عظام بهجت، جوادی، سیستانی، صافی، گلپایگانی) مکارم و هاشمی شاهروندی: یک شتر.

قول پنجم: صحت حج و کفاره یک شتر، در صورت کوچ قبل از نیمه شب، یا یک گوسفند، در صورت کوچ بین نصف شب و طلوع فجر، و چنانچه بعد از طلوع فجر کوچ کند یا جا هل و یا ناسی باشد و یا قبل از طلوع آفتاب برگردد، کفاره ندارد. (آیت الله زنجانی)

قول ششم: صحت حج و کفاره یک گوسفند، در صورتی که از روی جهل از مشعر خارج شده باشد؛ و لزوم اتمام حج و اعاده آن در سال بعد، بنابر احتیاط واجب، در صورت خروج عمدی و بدون عذر از مشعر و عدم بازگشت تا طلوع آفتاب. (آیت الله سبحانی)

قول هفتم: بطلان حج و تبدیل به عمره مفرده، در صورت علم به حکم؛ و صحت حج و کفاره یک گوسفند، در صورت جهل و

عدم امکان بازگشت به مشعر، پس از علم به حکم شرعی، تا قبل از ظهر روز عید. (آیات عظام خوبی و تبریزی)

قول هشتم: کسی که شب عید در مزدلفه وقوف کرده، ولی پیش از طلوع فجر، از روی جهل به حکم، به منا کوچ کرده است، حجش صحیح است و باید یک گوسفند کفاره دهد. (آیت الله وحید)

کوچ از مشعر در روز عید پیش از طلوع آفتاب

تذکر اول: حضرت امام راحل در مناسک محسنی فرموده‌اند: «اقوی جواز کوچ کردن، بلکه استحباب آن است کمی قبل از طلوع آفتاب.

مقصود ایشان از استحباب کوچ کردن، به راه افتادن و حرکت از محل وقوف در مشعر است، نه خارج شدن از مشعر؛ چرا که در ادامه چنین بیان کرده‌اند: «به نحوی که قبل از طلوع آفتاب از وادی محسن تجاوز نکند و اگر تجاوز کرد گناهکار می‌باشد، ولی کفاره بر او واجب نیست و احتیاط آن است که.... قبل از طلوع آفتاب وارد وادی محسن نشود.»^۱

تذکر دوم: وقوف در مشعر به معنی ماندن در یک نقطه خاص نمی‌باشد و راه رفتن در مشعر - ولو فردی از اول شب تا طلوع آفتاب دائمًا در حرکت باشد - هیچ آسیبی به وقوف نمی‌رساند.

در جمع بندی مسائل این محور، به چند نکته پی می‌بریم:
نکته اول: حرکت کردن قبل از طلوع آفتاب در داخل مشعر و راه افتادن قبل از طلوع آفتاب به طرف منا، به طوری که قبل از طلوع آفتاب وارد وادی محسن نشود، جایز است (اتفاقی) بلکه به نظر جمعی از مراجع، استحباب هم دارد.

۱. مناسک حج، ص ۵۴۴، مسئله ۹۸۱.

نکته دوم: خروج از مشعر قبل از طلوع آفتاب جایز نیست. (به نظر همه مراجع عظام به جز آیت الله هاشمی شاهرودی که فرموده است: خروج از مشعر پس از روشن شدن کامل هوا و قبل از طلوع آفتاب جایز است).

نکته سوم: اگر کسی عمدًا قبل از طلوع آفتاب از مشعر خارج شود، معصیت کرده، ولی حج او صحیح است؛ چرا که وقوف رکنی را درک کرده است. (اتفاقی)

نکته چهارم: اگر کسی عمدًا قبل از طلوع آفتاب از مشعر الحرام خارج شود، در وجوب کفاره و عدم آن دو نظر است.

قول اول: باید گوسفند کفاره بدهد. (آیات عظام زنجانی و مکارم)

قول دوم: کفاره ندارد. (سایر مراجع)

ذکر خداوند در مشعر

غیر از مسئله وقوف در مشعر، عمل دیگری برای مشعر وجود دارد که در کلمات برخی از مراجع عظام، واجب شمرده شده است. این عمل که در بین مراجع تقلید، در عبارات آیات عظام، زنجانی و صافی، صریحاً به وجوب آن تأکید شده است، ذکر خداوند متعال می‌باشد.

قرآن کریم، در رابطه با ذکر خداوند در مشعر می‌فرماید: «إِذَا أَفْضَلْتُمْ مِنْ عِرَافَاتٍ فَادْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعُورِ الْحَرَامِ».^۱

آیت الله زنجانی، در مناسک خود، تصریح کرده‌اند که ذکر خدای متعال در مشعر واجب است و لو در حد صدق مسمای ذکر باشد. ایشان در حاشیه مناسک محسنی، فرموده‌اند: دو مین واجب مشعر،

۱. بقره (۲): ۱۹۸.

بخش دوم: احکام روحیه

«گفتن ذکر خداوند متعال» است و ذکر قلبی، کافی نیست، بلکه باید آن را به زبان آورد و لازم نیست که ذکر را به قصد ذکر مشعر الحرام بگوید و به هر صورت (نمایز، دعا، تهلیل، تسبیح و...) خداوند متعال را به زبان یاد کند کافی است و در هر حال ترک آن وقوف را باطل نمی‌کند.^۱

آیت الله صافی نیز بنابر احتیاط واجب، ذکر خدا و صلوات را واجب شمرده‌اند. ایشان در مناسک عربی خود، صفحه ۱۴۶ می‌فرماید: «بل الأحوط أن لا يترك الذكر و الصلوة على النبي و آله.»

مستحبات وقوف در مشعر^۲

مستحبات مشعر ۱۸ مورد می‌باشد:

۱. با وقار و سکینه، از عرفات به سمت مشعر همراه با استغفار خارج شده و با آن حالت وارد مشعر شود. وقار حالت آرامش ظاهري است و سکينه آرامش قلبی است. به هنگام ورود به سرزمین مشعر، اين دعا را بخواند: «اللهم لا تجعله آخر العهد من هذا الموقف و ارزقنيه من قابلٍ أبداً ما أبقيتني...»^۳

۲. نماز عشا را تا مشعر به تأخیر بیاندازد، حتی اگر ثلث شب هم گذشته باشد.

۳. هر دو نماز مغرب و عشا را به یک اذان و دو اقامه جمع کرده و نوافل مغرب را هم بعد از نماز عشا انجام دهد.

۴. اين دعا را در مشعر زياد بخواند: اللهم أعني بي من النار.

۱. مناسک محسنی، م ۹۸۲، حاشیه ۲.

۲. مناسک محسنی، م ۹۹۵.

۳. مناسک محسنی، م ۹۷۷، ص ۵۴۲، مورد ۱۰.

❖ درستاره‌فقهی مناسک ۱۵۰

۵. با وضو باشد.
۶. به هر مقداری از شب که ممکن است، به عبادت به سر ببرد.
۷. این دعا را بخواند: اللهم هذه جُمُعٌ، اللهم إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تجْمِعَ لِي فِيهَا جَوَامِعَ الْخَيْرِ، اللَّهُمَّ لَا تُؤْمِنُنِي مِنَ الْخَيْرِ الَّذِي سَأَلْتُكَ أَنْ تجْمِعَهُ لِي فِي قَلْبِي وَ أَطْلُبُ إِلَيْكَ، أَنْ تعرِفَنِي مَا عُرِفَ أُولَئِكَ فِي مَنْزِلِي هَذَا وَ أَنْ تَقْيِينِي جَوَامِعَ الشَّرِّ.
۸. صد مرتبه الله اکبر، صد مرتبه الحمد لله و صد مرتبه سبحان الله، بگويد.
۹. شهادتين را گفته و بر محمد و آل محمد صلوات بفرستد؛ البته آیت الله صافی، بنابر احتیاط واجب، صلوات را واجب کرده‌اند.
۱۰. اسامی ائمه را به زبان آورده و برای ایشان دعا کند، به خصوص برای ظهور حضرت بقیت الله الاعظم (ارواحنا فداء) دعا کند.
۱۱. برای پدر و مادر و خانواده و فرزندان و مومنین و مومنات دعا کند.
۱۲. در زمان طلوع آفتاب، هفت مرتبه در پیشگاه حضرت حق، به گناهان خودش اعتراف کند.
۱۳. اگر صروره است و اولین بار به سفر حج آمده، بر زمین مشعر الحرام قدم بگذارد؛ البته برخی از فقهاء، مثل آیت الله زنجانی و علامه مجلسی، مشعر را در روایت مربوط به استحباب قدم گذاردن در مشعر، حمل بر یک نقطه خاصی از مشعر، به نام کوه قرج کرده‌اند، ولی طبق عبارات اعظم دیگر، مقصود، همه مشعر الحرام است نه خصوص آن کوه.
۱۴. در وسط وادی، از طرف راست راه نزول کرده و پیاده شود.

۱۵. بعد از نماز صبح روز عید، با طهارت، حمد و ثنای الهی را به جا آورده و به هر مقداری که ممکن است از نعم و تفضلات حضرت حق مثل: نعمت وجود و آفرینش، نعمت حضور در همین سرزمین مقدس و تشرف به حج، نعمت ولایت اهل بیت و... ذکر کند.

امام صادق ع فرموده‌اند: «وَلَا يَتَبَيَّنُ لِعَلَيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍع، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ وَلَادَتِي مِنْهُ؛ لَأَنَّ وَلَا يَتَبَيَّنُ لِعَلَيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَرْضٌ وَ لَوْلَادَتِي مِنْهُ فَصُلْ».۱ فرق ولایت با محبت در این است که محبت، مطلق دوست داشتن است، ولی ولایت، محبت با اطاعت و تبعیت است.

و بعد بر محمد و آل محمد صلوات فرستاده و این دعا را بخواند: «اللهم رب المشعر الحرام، فك رقبتي من النار وأسع على من رزقك الحلال و ادرأ عنى شر فسقه الجن والانس، اللهم أنت خير مطلوب إليه و خير مدعوا و خير مسئول و لكل وافد جائزه، فاجعل جائزتي في موطنى هذا آن تقيلني عثرتى و تقبل معدرتى وأن تتجاوز عن خطئى ثم اجعل السقوى من الدنيا زادى».

۱۶. سنگریزه‌هایی را که در منا برای رمی لازم دارد، از مزدلفه بردارد.

۱۷. در راه حرکت از مشعر به سوی منا، زمانی که به وادی محسر رسید، به مقدار صد قدم مانند شتر تند حرکت کرده و لکه لکه برود و اگر سواره هست، مركبش را حرکت داده و بگوید:

۱. بحار الأنوار، ج ۳۹، ص ۲۹۹، باب ۸۷

«اللَّهُمَّ سَلِّمْ لِي عَهْدِي وَاقْبِلْ توبَتِي وَأَجِبْ دُعَوَتِي وَاخْلُفْنِي بِخَيْرٍ فِي مَنْ تَرَكْتْ بَعْدِي». ^١

١٨. این دعای پر محتوا را بخواند: «اللَّهُمَّ اهْدِنِي مِنَ الضَّلَالِهِ وَأَنْقِذْنِي مِنَ الْجَهَالِهِ وَاجْمِعْ لِي خَيْرَ الدُّنْيَا وَالآخِرَهِ وَخُذْ بِنَاصِيَتِي إِلَى هَدَاكَ وَانْقُلِنِي إِلَى رِضَاكَ، فَقَدْ تَرَى مَقَامِي بِهَذَا الْمُشْعُرِ الَّذِي انْخَفَضَ لِكَ فَرَفَعَهُ وَذَلَّ لِكَ فَأَكْرَمْتَهُ وَجَعَلْتَهُ عَلِمًا لِلنَّاسِ فَلَمْ يَعْلَمْنِي فِيهِ مَنَّا وَنَيلَ رَجَائِي. اللَّهُمَّ انِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ الْمُشْعُرِ الْحَرَامِ أَنْ تَحْرُمَ شَعْرِي وَبَشْرِي عَلَى النَّارِ وَأَنْ تَرْزُقَنِي حَيَاةً فِي طَاعَتِكَ وَبِصِيرَةً فِي دِينِكَ وَعَمَلاً بِفَرَائِضِكَ وَاتِّبَاعًا لِأَوْامِرِكَ وَخَيْرِ الدَّارِيْنِ، وَأَنْ تَحْفَظَنِي فِي نَفْسِي وَوَالَّدِي وَوَلَدِي وَأَهْلِي وَإِخْوَانِي وَجِيرَانِي بِرَحْمَتِكَ».

١. ر.ک: مناسک محسنی، م. ٩٩٥.

خودآزمایی

۱. مقدار واجب بیتوته در مشعر چقدر می‌باشد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۲. آیا بیتوته شب دهم در مشعر واجب است؟ (آیت الله وحید)
۳. وقوف اختیاری مشعر چه زمانی است؟ (آیت الله بهجت)
۴. وقوف رکنی مشعر چه زمانی است؟ (آیت الله زنجانی)
۵. آیا برای بیتوته و وقوف مشعر یک نیت کافی است؟ (آیت الله صافی)
۶. آیا معذورین می‌توانند قبل از نصف شب از مشعر خارج شوند؟ (آیت الله سبحانی)
۷. اگر در تمام مدت وقوف به مشعر خواب یا بیهوش باشد، آیا وقوف باطل می‌شود؟ (آیت الله تبریزی)
۸. اگر همراه معذورین، مرد باشد و به نیابت از طرف دیگری به حج آمده، و برای وقوف بین الطوعین برنگردد، حج نیابی او چه صورتی دارد؟ (آیت الله خوبی)
۹. خانمی که حج نیابی انجام می‌دهد، آیا لازم است برای درک وقوف بین الطوعین به مشعر برگردد؟ (آیت الله سیستانی)
۱۰. وقوف اضطراری روزانه مشعر چه زمانی است؟ (آیت الله زنجانی)

درس دوازدهم:

صور درک وقوفات عرفات و مشعر و احکام آن

هدف‌های آموزشی

۱. وقوفات عرفات و مشعر.
۲. آشنایی با حکم هر صورت و وظیفه حاجی نسبت به آن.

صور درک وقوفات

چون معلوم شد که وقوف به عرفات و مشعر اختیاری و اضطراری دارند، پس به ملاحظه ادراک هر دو موقف یا یکی از آنها در وقت اختیاری یا اضطراری، مفردأ و مرکبأ و به ملاحظه ترک عمدى یا جهلى یا نسياني، اقسام زيادى دارد، که دوازده مورد آن ممکن است مورد ابتلا باشد که عبارتند از:

۱. درک وقوف اختیاری عرفات و مشعر.
۲. عدم درک وقوف عرفات و مشعر.
۳. درک وقوف اختیاری عرفات و اضطراری ليلى مشعر.
۴. درک وقوف اختیاری عرفات و اضطراری نهارى مشعر.
۵. درک وقوف اضطراری عرفات و اختیاری مشعر.
۶. درک وقوف اضطراری عرفات و اضطراری ليلى مشعر.
۷. درک وقوف اضطراری عرفات و اضطراری نهارى مشعر.
۸. درک وقوف اختیاری عرفات.

٩. درک وقوف اضطراری عرفات.
١٠. درک وقوف اختیاری مشعر.
١١. درک وقوف اضطراری لیلی مشعر.
١٢. درک وقوف اضطراری نهاری مشعر.^۱

احکام صور دوازدهگانه وقوفات عرفات و مشعر^۲

صورت اول: درک اختیاری عرفات و مشعر
پس اشکالی در صحبت حج او نیست. (اتفاقی)

صورت دوم: عدم درک هیچ یک از اقسام وقوفها در این صورت حج باطل و انجام سه وظیفه، لازم است:

۱. تبدیل حج تمتع به عمره مفرد، با همان احرام؛
۲. وجوب انجام حج در سال آینده، در صورت کوتاهی در درک وقوفات یا استقرار حج مطلقاً و یا با بقای استطاعت در صورتی که عدم درک وقوفات از روی عذر بوده باشد؛

۳. وجوب قربانی گوسفندي که همراه خود دارد، (به فتوا: آیات عظام گلپایگانی و صافی و بنابر احتیاط واجب: سایر مراجع)^۳

صورت سوم: درک وقوف اختیاری عرفات و اضطراری نهاری مشعر

در این صورت دو نظر بین مراجع عظام مطرح است:

قول اول: چون اختیاری مشعر بخشی از شب است تا طلوع آفتاب، اگر بین الطلوعین را عمداً هم ترک کند حجش صحیح است،

۱. مناسک محسنی، م ۹۸۷.

۲. مناسک محسنی، م ۹۸۷.

۳. مناسک محسنی، م ۹۸۹-۹۸۸.

بخش دوم: احکام حج تبع ◇ ۱۵۷

ولی در صورت علم یک گوسفند کفاره واجب است. (آیات عظام زنجانی و سیستانی)

قول دوم: بطلان حج در صورت ترک عمدى وقوف اختيارى مشعر. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراكى، خوئى، تبریزی، بهجهت، صافى، گلپایگانى، سبحانى، فاضل، هاشمى شاهرودى، نورى، مكارم و وحيد: استفتاء شفاهى)

صورت چهارم: درک وقوف اختيارى مشعر و اضطرارى عرفات در اين صورت، دو نظر بين مراجع عظام مطرح است:^۱

قول اول: بطلان حج در صورت ترک عمدى وقوف اختيارى عرفات (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراكى، خوئى، تبریزی، بهجهت، صافى، گلپایگانى، سبحانى، فاضل، سیستانى، زنجانى، نورى، مكارم و وحيد: استفتاء شفاهى)

قول دوم: صحت حج. (آيت الله هاشمى شاهرودى) آيت الله شاهرودى اضافه کرده‌اند: حتی اگر وقوف اختيارى عرفه را عمداً ترک کرده باشد، و لکن اضطرارى عرفه را درک کرده باشد حجش صحيح است.^۲

صورت پنجم: درک وقوف اختيارى عرفات و وقوف اضطرارى ليلى مشعر در اين مسأله دو فرض متصور است:

فرض اول: ترک عذری وقوف اختيارى مشعر (معذورین): در اين فرض حج صحيح است و کفاره هم ندارد. (اتفاقى)

۱. مناسک محشى، م ۹۸۹، صورت چهارم.

۲. مناسک حج (شاهرودى)، ص ۱۸۱

فرض دوم: ترک غیر عذری و قوف اختیاری مشعر: در این فرض پنج نظر مطرح است:
قول اول: بطلان حج، به احتیاط واجب. (آیات عظام امام، اراکی و نوری)

قول دوم: بطلان حج، بنابر اقوی (آیات عظام خامنه‌ای، سبحانی و فاضل)

قول سوم: بطلان حج و تبدیل به عمره مفرده، در صورت علم به حکم، و صحت حج و ثبوت کفاره گوسفند، در صورت جهل به حکم و عدم امکان بازگشت به مشعر تا قبل از اذان ظهر روز عید پس از علم. (آیات عظام خوبی، تبریزی)

قول چهارم: صحت حج و کفاره یک گوسفند. (آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی، زنجانی، وحید، سیستانی و مکارم) و آیت الله هاشمی شاهروdi افزوده‌اند: یک شتر کفاره بدهد.

صورت ششم: درک و قوف اضطراری عرفات و وقوف اضطراری لیلی مشعر

در این صورت، چهار فرض متصور است:
فرض اول: ترک عذری و قوف اختیاری در هر دو سرزمین: در این فرض حج صحیح است. (اتفاقی)

فرض دوم: ترک عمدى و قوف اختیاری عرفات: در این فرض، دو نظر وجود دارد:

قول اول: بطلان حج. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، خوئی، تبریزی، بهجت، صافی، گلپایگانی، سبحانی، فاضل، زنجانی، سیستانی، نوری و مکارم)

قول دوم: صحت حج. (آیت الله هاشمی شاهروdi)

بخش دوم: احکام حجتیع ◇ ۱۵۹

فرض سوم: ترک عمدى وقوف اختيارى مشعر: در این فرض،
چهار نظر وجود دارد:

قول اول: بطلان حج، بنابر احتیاط واجب. (آیات عظام امام،
خامنهای، اراکی، خوئی، بهجت و تبریزی)

قول دوم: بطلان حج، بنابر اقوی. (آیات عظام فاضل و سبحانی)

قول سوم: صحت حج. (آیات عظام سیستانی و زنجانی)

قول چهارم: صحت حج و ثبوت کفاره یک گوسفند (آیات عظام
صفی، گلپایگانی، هاشمی شاهروodi و مکارم)

فرض چهارم: ترک وقوف اختياری عرفات و مشعر از روی
عذر و غیرعمدی، در این فرض، چهار نظر مطرح است:

قول اول: بطلان حج، به احتیاط واجب (آیات عظام امام، اراکی،
خوئی، بهجت، صافی، گلپایگانی، زنجانی، فاضل، نوری و مکارم)
البته آیت الله مکارم نسبت به عذر جهله نظرشان این است، نه
مطلق اعذار.

قول دوم: بطلان حج، بنابر احتیاط واجب، مگر آنکه از روی
جهله به مسئله، قبل از طلوع فجر از مشعر کوچ کند و تا ظهر روز
عید نتوانند برگرد که در این صورت حج او صحیح است و باید
یک گوسفند کفاره بدهد. (آیات عظام تبریزی و سبحانی)

قول سوم: بطلان حج، در جهله تقصیری، و صحت حج، در
جهله قصوری یا فراموشی یا هر عذر دیگری. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: صحت حج. (آیات عظام وحید و هاشمی شاهروodi)

صورت هفتم: درک وقوف اضطراری عرفات و وقوف اضطراری
نهاری مشعر

در این صورت دو نظر مطرح است:

قول اول: بطلان حج، در صورت ترک عمدی یکی از دو وقوف اختیاری؛ و الا حجش صحیح است، اگرچه با حاصل بودن شرایط وجوب، احتیاط [استحبابی]، اعاده حج در سال بعد است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، خوئی، تبریزی، بهجت، صافی، گلپایگانی، سبحانی، فاضل، زنجانی، سیستانی، نوری، مکارم و وحید)

قول دوم: بطلان حج، در صورت ترک عمدی اختیاری مشعر و عدم عبور از مشعر در شب عید و الا حجش صحیح است، اگرچه با حاصل بودن شرایط وجوب، احتیاط مستحب، اعاده حج در سال بعد است. (آیت الله هاشمی شاهروodi)

صورت هشتم: درک وقوف اختیاری عرفات

فقط دو فرض برای این صورت وجود دارد:

فرض اول: وقوف اختیاری مشعر را عمدتاً ترک کرده باشد: در این فرض حجش باطل است. (اتفاقی)

فرض دوم: وقوف اختیاری مشعر را عمدتاً ترک نکرده است: در این فرض سه نظر مطرح شده است:

قول اول: به احتیاط واجب، حج را تمام کرده و در سال بعد آن را اعاده می‌کند (آیات عظام امام، خامنه‌ای، اراکی، صافی، فاضل، زنجانی و نوری)

قول دوم: حجش باطل است و به عمره مفردہ مبدل می‌شود (آیات عظام خویی، تبریزی، سیستانی، سبحانی، وحید و هاشمی شاهروdi)

قول سوم: حجش صحیح است. (آیات عظام گلپایگانی، بهجت و مکارم)

صورت نهم: درک و قوف اضطراری عرفات
فقط در این صورت حجش باطل است. (اتفاقی)

صورت دهم: درک و قوف اختیاری مشعر
فقط در این صورت اگر وقوف عرفات را عمداً ترک کرده،
حجش باطل است و اگر عمدی نبوده، حج او صحیح است.
(اتفاقی)

صورت یازدهم: درک و قوف اضطراری نهاری مشعر فقط

برای این صورت چهار نظر مطرح شده است:
قول اول: حج او باطل است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، ارکی،
وحید، سیستانی، زنجانی، صافی، گلپایگانی، نوری و مکارم) آیت الله
سبحانی: این در صورتی است، که وقوف‌های عرفه را عمداً ترک
کرده است ولی اگر عمدتاً ترک نکرده حج به احتیاط واجب باطل
است و حج به عمره بدل شده و در مستقر در سال بعد اعاده می‌کند
و در غیر مستقر در صورت بقاء استطاعت حج را اعاده می‌کند.
آیات عظام سیستانی و وحید افزوده‌اند: و حجش به عمره مفرد
مبدل می‌شود و باید با همان احرام، عمره مفرده به جا آورد و سال
بعد حج را اعاده کند.

قول دوم: بنابر احتیاط، اتمام حج، به قصد ما فی الذمه و اعاده
آن در سال بعد (آیات عظام بهجهت، سبحانی و هاشمی شاهروodi)
تذکر ۱: آیت الله بهجهت چنین فرموده‌اند: «بطلان حج مورد تأمل
است». که با توجه به اینکه مقتضای تأمل، لزوم رعایت احتیاط
است، باید به ترتیب مذکور عمل شود.
تذکر ۲: آیت الله سبحانی افزوده‌اند: در صورت عدم ترک عمدی.

قول سوم: حج او صحیح است، ولی بنابر احتیاط، باقی اعمالی را به قصد ما فی الذمہ به جای آورده و در سال بعد، حج را اعاده کند (آیات عظام خوبی، تبریزی و فاضل)

صورت دوازدهم: درک وقوف اضطراری لیلی مشعر

فقط در این صورت پنج نظر مطرح شده است:

قول اول: اگر وقوف به عرفات را عمداً ترک نکرده و جزو صاحبان عذر است، ظاهراً حجش صحیح است و الا باطل. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، خوئی، تبریزی، بهجت، زنجانی، صافی، گلپایگانی، سبحانی و نوری)

عبارت: «و الا باطل» شامل دو مورد می‌شود:
یکی آنکه وقوف به عرفات را عمداً ترک کرده باشد.
دوم اینکه ترک وقوف، غیر عمدى بوده، ولی از صاحبان عذر (بیماران، پیرمردان و ...) نبوده است.

قول دوم: اگر وقوف به عرفات را عمداً ترک نکرده، هرچند از صاحبان عذر نباشد ظاهراً حجش صحیح است و الا باطل. (آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهرودی)

قول سوم: بطلان حج، در صورت ترک عمدى وقوف به عرفات و الا بنابر احتیاط، حج باطل است اگرچه از ذوى الاعذار نباشد.
(آیت الله فاضل)

قول چهارم: حتی اگر ترک وقوف به عرفات از روی عمد نباشد و از صاحبان عذر باشد، صحت حج، حالی از اشکال نیست.
(آیت الله مکارم)

قول پنجم: بطلان حج و انجام عمره مفرده با همان احرامی که برای حج بسته است و اعاده حج در سال بعد. (آیت الله وحید)

خودآزمایی

۱. وظیفه کسی که هیچ‌کدام از اقسام وقوفین را در ک نکرده است، چیست؟ (امام خمینی)
۲. در صورت درک اختیاری عرفات و اضطراری نهاری مشعر وظیفه چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۳. در صورت درک وقوف اختیاری مشعر و اضطراری عرفات وظیفه چیست؟ (آیت الله شاهروodi)
۴. اگر یکی از غیر معذورین وقوف اختیاری عرفات و اضطراری شبانه مشعر را درک کند، حکم حج او چیست؟ (آیت الله نوری)
۵. اگر عمداً وقوف اختیاری عرفات را ترک کند، ولی اضطراری عرفات و اضطراری لیلی مشعر را درک کند، حج او چه حکمی دارد؟ (آیت الله وحید)
۶. در صورت درک وقوف اضطراری عرفات و وقوف اضطراری لیلی مشعر با ترک عمدی وقوف اختیاری مشعر، وظیفه چیست؟ (آیت الله تبریزی)
۷. اگر فقط وقوف اختیاری عرفات را درک کند، در حالی که اختیاری مشعر را از روی عمد ترک نکرده باشد، وظیفه چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۸. اگر فقط وقوف اضطراری نهاری مشعر را درک کند، چه وظیفه‌ای دارد؟ (آیت الله زنجانی)
۹. اگر صاحب عذری فقط اضطراری لیلی مشعر را درک کند آیا حج او صحیح است؟ (آیت الله وحید)

درس سیزدهم:

رمی جمره عقبه

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با شرایط سنگریزه جهت رمی.
۲. آشنایی با زمان رمی جمره عقبه.
۳. آشنایی با کیفیت رمی.

یکی از اعمال روز عید قربان در منا، رمی جمره عقبه می‌باشد،
یعنی ریگ انداختن به جمره که نام محلی است درمنا.

شرایط سنگریزه‌های رمی

سنگ‌های رمی باید چهار شرط داشته باشد:^۱

۱. سنگریزه‌ها باید به انداره‌ای باشد که به آن **حصاء** (ریگ) گفته شود؛ از این رو اگر ریز (شن) یا خیلی بزرگ باشند، کافی نیست.

تذکر: پس به غیر از ریگ مثل: کلوخ و خزف و اقسام جواهرات جایز نیست.

۲. سنگریزه‌ها از حرم باشند؛ لذا جمع کردن سنگریزه از عرفات یا حد فاصل بین مشعر و عرفات که هر دو خارج از حرم هستند، جائز نیست و در منطقه الحرم، برداشتن سنگریزه از هر موضعی که

۱. مناسک حج، ص ۵۵۹، ۹۹۶-۹۹۹.

باشد، بلا مانع است مگر مسجد الحرام، مسجدالخیف و سایر مساجد.

۳. سنگریزه‌ها باید بکر باشند، یعنی پیش از این برای رمی صحیح از آنها استفاده نشده باشد. این حکم مورد اتفاق همه مراجع است مگر در صورتی که پس از رمی کردن، سنگریزه‌ها را جمع کرده و در جای دیگری از حرم پخش کنند، که در این صورت بنابر نظر آیت الله زنجانی، رمی کردن با این سنگریزه‌ها کافی می‌باشد؛ البته این کار خلاف احتیاط استحبابی است.

۴. سنگریزه‌های غصبی یا آنچه که دیگری برای خودش حیازت کرده است، کافی نمی‌باشد.^۱

تذکر: شکستن یک سنگ و خورد کردن آن، برای به دست آوردن سنگریزه‌های رمی، اشکالی ندارد، ولی برخی مراجع چنین کاری را مکروه می‌دانند.

حکم جمع آوری سنگریزه از کوه‌های مکه
کوه‌های مکه دو دسته‌اند:

دسته اول: کوه‌هایی که اثری از حیازت مانند حصار و دیوار ندارند.

۱. مصدق این شرط در دو مورد است: یکی نسبت به سنگریزه‌هایی که از کوه‌های محصور شده برداشته اند و دیگری در جایی است که حاجی، سنگریزه‌های خود را بدون اجازه از کیسه فردی دیگر بردارد؛ البته اگر سنگریزه‌های فرد دیگری را بدون رضایت صاحب غصب کرده و به فرد سومی داده باشد، در صورتی که فرد سوم نسبت به غصبی بودن آنها، جاهل باشد اشکالی ندارد. چنانچه جمعی از مراجع، مثل: آیات عظام خوبی، تبریزی، سیستانی و سبحانی، به این مسئله تصریح کرده‌اند.

جشن دوم: احکام رحیم تبع ◇ ۱۶۷

سنگ برداشتن از این کوه‌ها جهت رمی اشکالی ندارد. (اتفاقی)
دسته دوم: کوه‌هایی که حصار و دیوار دارند که آن‌ها نیز دو
حالت دارند:

الف) شواهد و قرائن حاکی از رضایت صاحبان آن‌ها جهت
برداشتن سنگریزه وجود دارد:

در این صورت سنگ برداشتن از آنجا اشکالی ندارد. (اتفاقی)

ب) شواهدی دال بر رضایت وجود ندارد:
در این صورت سه نظر مطرح شده است:

قول اول: اشکال ندارد مطلقاً. (آیات عظام بهجت، تبریزی، صافی و
سیستانی) و سبحانی: ریگ‌های کل حرم حکم یکسان دارد و کوه‌های
مکه از انفال است ولی مستحب است که از وادی مشعر ریگ جمع
کنند.

قول دوم: باید احراز اباحه کند و قهراً موارد مشکوک مشکل
دارد. (آیت الله فاضل)

قول سوم: برداشتن سنگ، از مناطقی که به عنوان حیاًزت سیم
کشی شده است جایز نیست، مگر در صورتی که علم به رضایت
صاحبش داشته باشیم. (آیت الله مکارم)

زمان رمی

زمان رمی جمره عقبه در روز عید و نیز جمارات ثلاث در
روزهای یازدهم و دوازدهم از طلوع آفتاب تا غروب آن است.^۱

۱. مناسک محشی، م ۱۰۰۰ و ۱۲۵۶.

قضای رمی جمره عقبه

اگر به علتی نتواند روز عید جمره عقبه را رمی کند، قضای آن را روز بعد بجا آورد، البته قضای رمی روز گذشته مقدم است بر رمی آن روز.^۱

رمی در شب

۱. شب دهم: رمی جمره عقبه در شب دهم برای بانوان مطلقاً جایز است. اما سایر معدورین که شب عید به من آمده‌اند، در صورتی که از رمی در روز معدور باشند، می‌توانند شب رمی کنند.^۲

۲. شب یازدهم و دوازدهم: رمی شبانه در این شب‌ها فقط برای معدورین از رمی در روز جایز است و فرقی بین بانوان و غیر ایشان نمی‌باشد.^۳

استنابه رمی در شب عید

اگر بانوان که برایشان جایز است رمی جمره را در شب عید انجام دهند، از رمی معدور باشند و لازم باشد که نایب بگیرند، باید نایب رمی را در روز انجام دهد؛ حتی اگر نایب، زن باشد.^۴ البته به نظر آیت الله بهجت نیابت در رمی، در همان شب، اشکال ندارد.

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۰۰ و ۱۲۶۳.

۲. مناسک محسنی، م ۱۰۱۸ و ۱۲۸۳.

۳. مناسک محسنی، م ۱۲۵۷.

۴. مناسک محسنی، م ۱۲۹۵.

کیفیت و شرایط رمی جمرات

چند امر در انداختن سنگ‌ها واجب است:^۱

۱. نیت، که باید خالصانه و بدون ریا باشد.
۲. سنگ‌ها باید پرتاب شوند.
۳. سنگ‌ها باید به واسطه انداختن و پرتاب کردن به جمره برستند نه بواسطه عامل دیگری.

۴. سنگریزه‌ها، باید هفت عدد باشند.

۵. باید سنگریزه‌ها را به تدریج و یکی پس از دیگری بیاندازد.
اگر پرتاب کردن تدریجی بود، حتی اگر به طور همزمان به دیوار برستند کفایت می‌کند، ولی در صورت پرتاب همزمان، هر پرتاب، یک سنگ به حساب می‌آید.

مسئله: چنانچه سنگ، پس از اصابت به زمین، کمانه کرده و به دیوار برسد، چهار نظر بین مراجع عظام وجود دارد:
قول اول: ظاهراً کفایت می‌کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهشت، زنجانی، سیستانی، سبحانی و هاشمی شاهروodi).

قول دوم: کفایت نمی‌کند. (آیات عظام اراكی، تبریزی، خویی، وحید، صافی، گلپایگانی و نوری)

قول سوم: محل اشکال است. (آیت الله فاضل)

قول چهارم: اصابت به ستون لازم نیست، بلکه پرتاب سنگ به حوضچه، به هر کیفیتی که باشد، کافی خواهد بود. (آیات عظام مکارم و سبحانی)

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۰۱.

حکم رمی، در جمرات جدید توسعه یافته

جمرات توسعه یافته و اکنون به صورت دیواری به طول تقریبی ۲۵ متر و عرض یک متر ساخته شده است. آیا رمی آن کفایت می‌کند یا باید به محل ستون سابق رمی شود؟ در این مساله چند نظر است:^۱

قول اول: اگر می‌تواند بدون عسر و مشقت، به آنچه در محل ستون قبلی قرار دارد رمی کند، واجب است به آن رمی نماید و الا

به هر نقطه دیوار رمی کند مجزی است. (آیت الله خامنه‌ای)

قول دوم: رمی کردن مقدار موازی از دیوار با ستون قدیمی که وسط دیوار و حدود یک متر است، کافی می‌باشد؛ البته در صورتی که موازی ستون احراز شود، و بنابر احتیاط واجب، رمی جاهای دیگر جایز نیست و در صورت عدم احراز مکان موازی با ستون سابق، به احتیاط واجب باید رمی را تکرار کند تا اطمینان کند که آن را رمی کرده است. (آیت الله سیستانی)

قول سوم: اگر بر طول جمره افزوده شود، احتیاط واجب آن است که به مقدار اصلی جمره رمی شود و چنانچه ممکن نباشد که مقدار اصلی را رمی کند، باید خودش مقدار افزوده شده را رمی کرده و برای رمی مقدار اصلی هم نائب بگیرد. در این حکم بین عالم و جاہل و ناسی فرقی نیست. (آیت الله وحید)

قول چهارم: اگر مکان سابق معلوم است یا اینکه با سوال معلوم می‌شود، واجب است که مکان موازی با آن را رمی کنند، در غیر این صورت لازم نیست؛ البته امروزه این امر، امری ممکن است. (آیات عظام بهجت، جوادی و سبحانی؛ ولی اصابت شرط نمی‌باشد.)

قول پنجم: رمی تمام دیوار مجزی است. (آیات عظام زنجانی، فاضل، نوری و هاشمی شاهروندی)

قول ششم: پرتاب سنگ به حوضچه - گرچه بزرگ‌تر از سابق شده باشد - کافی است و اگر بر دیوار مزبور بزنند تا در حوضچه بیفتند آن هم کفايت می‌کند. (آیت الله مکارم)

رمی جمرات از طبقه دوم

در مورد آن سه نظر مطرح است:^۱

قول اول: رمی در طبقه دوم جایز است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، زنجانی، سبحانی، جوادی، فاضل، نوری، مکارم و هاشمی شاهروندی)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب به ارتفاع افزوده شده رمی جایز نیست و احتیاط واجب آن است مقدار سابق را که به اندازه قامت انسان بوده است رمی نماید. (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی و وحید)

قول سوم: رمی در طبقه فوقانی خلاف احتیاط است و در طبقه تحتانی جایز است. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۸۴.

خودآزمایی

۱. سنگ برداشتن از کوههای مکه جهت رمی در حالی که شواهدی بر رضایت مالکان آن وجود ندارد، چه حکمی دارد؟
(آیت الله تبریزی)
۲. جمره عقبه در روز عید چه زمانی باید رمی شود؟ (امام خمینی)
۳. اگر به جهتی روز عید، جمره عقبه را رمی نکند، وظیفه اش چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۴. کسی که به نیابت از دیگری می‌خواهد جمره عقبه را رمی کند، می‌تواند در شب رمی را انجام دهد؟ (آیت الله خوبی)
۵. آیا رمی قسمت‌های توسعه یافته جمرات، کفایت می‌کند؟
(آیت الله سیستانی)
۶. آیا رمی از طبقه دوم جایز است؟ (آیت الله وحید)

درس چهاردهم:

قربانی در منا

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با شرایط قربانی.
۲. آشنایی با حکم نیابت در قربانی و شرایط آن.
۳. آشنایی با زمان ذبح و حکم تأخیر آن.
۴. آشنایی با محل مصرف قربانی.
۵. آشنایی با احکام روزه بدل از قربانی.

دومین واجب از واجبات منا، قربانی است.

شرایط قربانی

نه شرط برای قربانی روز عید ذکر شده است:

۱. شرط سنی

بر حسب موارد قربانی و انواع آن، شرایط و نظرات مختلفی مطرح است:^۱

۱. شتر: دو نظر در مورد سن آن مطرح است:
قول اول: بنابر احتیاط واجب، وارد سال ششم شده باشد. (آیت الله خامنه‌ای)

قول دوم: باید وارد سال ششم شده باشد. (سایر مراجع عظام)

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۲۳، اول.

۲. گاو و بز: پنج نظر در مورد سن آن مطرح است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب، وارد سال سوم شده باشد. (آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم، وحید، نوری و هاشمی شاهروندی)

قول دوم: باید وارد سال سوم شده باشد. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: بنابر احتیاط واجب، سه ساله باشد. (آیت الله خویی)

قول چهارم: حداقل سن، یک سال تمام است. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: باید بیش از یک سال باشد. هرچند بهتر است که کمتر از دو سال نباشد. (آیت الله فاضل)

۳. میش: شش نظر در مورد سن آن مطرح است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب، کمتر از یک سال نباشد و داخل در سال دوم شده باشد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، گلپایگانی، صافی، مکارم، وحید و نوری)

قول دوم: باید وارد سال دوم شده باشد. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: باید هفت ماهش تمام و وارد ماه هشتم شده باشد و احتیاط این است که یک سالش تمام و داخل در سال دوم شده باشد. (آیات عظام خویی، تبریزی و سیستانی)

قول چهارم: حداقل سن گوسفند، شش ماه تمام است و بنابر احتیاط مستحب یک ساله باشد. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: به احتیاط واجب کمتر از ده ماه نباشد. (آیت الله هاشمی شاهروندی)

قول ششم: کمتر از یک سال هم کفايت می‌کند؛ ولی به احتیاط مستحب، کمتر از یکسال نباشد. (آیت الله فاضل)

۲. عدم بیماری (صحت و سلامتی)

پنج نظر در آن مطرح است:^۱

قول اول: حیوان مریض کافی نیست؛ حتی مانند کچلی بنابر احتیاط. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، صافی، مکارم و نوری)
قول دوم: احوط اولی این است که مریض نباشد. (آیات عظام خوبی، تبریزی، سیستانی، هاشمی شاهروodi و وحید)

قول سوم: قربانی باید از مرضی که گوشتش را فاسد می‌کند، سالم باشد. مجرد کچلی حیوان مانع ندارد. (آیت الله زنجانی)
قول چهارم: بنابر احتیاط واجب باید صحیح باشد. (آیت الله فاضل)

قول پنجم: قربانی کردن حیوان بیمار که گوشت آن فاسد و خوردن آن موجب بیماری می‌شود مجزی نیست. (آیت الله سبحانی)

۳. خیلی پیر نباشد

سه نظر در آن مطرح است:^۲

قول اول: قربانی باید خیلی پیر نباشد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، زنجانی، صافی، گلپایگانی، نوری و هاشمی شاهروdi)
قول دوم: احوط اولی آن است که پیر نباشد، یعنی مفرز استخوانش آب نشده باشد. (آیات عظام خوبی، تبریزی، سیستانی، سبحانی و وحید)

قول سوم: بنابر احتیاط واجب، خیلی پیر نباشد. (آیات عظام فاضل و مکارم)

۱. مناسک محشی، م ۱۰۲۳، دوم.

۲. مناسک محشی، م ۱۰۲۳، سوم.

۴. تام الاجزا بودن^۱

قربانی باید تام الاجزا باشد و ناقص کافی نیست؛ پس اگر واضح باشد کوری یا لنگی آن بنابر اقوی کافی نیست و اگر واضح نباشد به احتیاط واجب کافی نیست^۲ و احتیاط واجب آن است که چشممش سفید نشده باشد و باید گوش بریده^۳ و دم بریده و شاخ داخل آن شکسته یا بریده نباشد.^۴

۵. لاغر نبودن

قربانی باید لاغر نباشد و اگر در گرده او پیه باشد کافی است و احتیاط آن است که آن را در عرف لاغر نگویند.^۵ در مورد صدق مفهوم لاغر بودن، دو نظر در بین مراجع عظام مطرح است:

قول اول: باید عرفاً لاغر نباشد. (آیات عظام خویی، خامنه‌ای، سیستانی و سبحانی)

قول دوم: به احتیاط واجب عرفاً به آن لاغر نگویند. (سایر مراجع عظام)

۶. خصی نبودن^۶

در این مسأله دو قول است^۷:

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۲۳، چهارم.

۲. آیت الله زنجانی: این احتیاط مستحب است. آیت الله مکارم: لنگی مختصر عیب ندارد.

۳. آیت الله زنجانی: اگر قسمتی از گوش حیوان بریده باشد، اشکال ندارد.

۴. آیت الله سبحانی: سرشاخ شکسته باشد، اشکالی ندارد.

۵. مناسک محسنی، م ۱۰۲۳، پنجم.

۶. حیوان خصی، حیوانی است که خصیتین او را کشیده باشند که به آن اخته نیز می‌گویند.

۷. مناسک محسنی، م ۱۰۲۳، ششم.

جشن دوم: احکام روحیه ۱۷۷ ◇

قول اول: بنابر احوط قربانی نباید خصی باشد. (آیات عظام تبریزی و فاضل)

قول دوم: قربانی نباید خصی باشد. (سایر مراجع عظام)

۷. نکوبیده بودن بیضه‌ها^۱

در این مسأله دو قول است:

قول اول: به احتیاط واجب بیضه آن را نکوبیده باشند. (آیات عظام امام و نوری)

قول دوم: به احتیاط مستحب بیضه آن را نکوبیده باشند؛ لذا قربانی کردن حیوانی که بیضه آن را کوبیده‌اند جایز است. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خوبی، سیستانی، سبحانی، گلپایگانی، مکارم، فاضل، زنجانی، وحید و هاشمی شاهروodi)

۸. در اصل خلقت، بی دم و بی گوش و بی شاخ نباشد^۲

در این مسأله سه قول است:

قول اول: به احتیاط واجب باید در اصل خلقت بی دم نباشد، ولی اگر گوش یا شاخ در خلقت اصلی نداشته باشد بعد نیست که کافی باشد، اگرچه خلاف احتیاط است. (آیات عظام امام، گلپایگانی، صافی و نوری)

قول دوم: احوط و اولی این است که قربانی طوری نباشد که از اصل خلقت شاخ و دم نداشته باشد. (آیات عظام بهجت، تبریزی، سیستانی، مکارم، خوبی و هاشمی شاهروdi)

۱. مناسک محسنی م ۱۰۲۳.

۲. مناسک محسنی، م ۱۰۲۳، هشتم.

قول سوم: ذبح حیوانی که در اصل خلقت دم ندارد کافی نیست.
(آیات عظام خامنه‌ای، زنجانی و سبحانی)

آیت الله سبحانی اضافه کرده‌اند اگر برخی از نژادهای گوسفند ذاتاً
بی دم هستند قربانی کردن آن صحیح است.

۹. در اصل خلقت بدون بیضه نباشد در مسأله دو نظر مطرح است:^۱

قول اول: بنابر احتیاط واجب در اصل خلقت بی بیضه نباشد.
(آیت الله مکارم)

قول دوم: در اصل خلقت بی بیضه نباشد. (سایر مراجع عظام)

نیابت در قربانی

مباشرت در ذبح شرط نیست و قربانی نیابت‌بردار است.^۲ (اتفاقی)

نیت در قربانی

در اینکه آیا نیت باید توسط نائب انجام بگیرد یا توسط منوب
عنه، چند نظر مطرح گردیده است:^۳

قول اول: باید نائب نیت کرده و احتیاطاً منوب عنه نیز نیت کند.
(آیات عظام امام، بهجت، سیستانی، صافی و هاشمی شاهروdi: این
احتیاط واجب نیست)

قول دوم: باید منوب عنه نیت کند و نیت نائب اعتباری ندارد؛
اگرچه احوط و اولی این است که نائب نیز نیت کند. (آیات عظام
خویی، تبریزی، وحید و مکارم)

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۲۳، نهم.

۲. مناسک محسنی، م ۱۰۴۱.

۳. مناسک محسنی م ۱۰۴۱

جشن‌دهم: احکام روح تبع ◇ ۱۷۹

قول سوم: اگر نائب، فقط نیابت در اصل ذبح را دارد، باید خود منوب عنه هم نیت کند، ولی اگر اصل مسئولیت قربانی به او واگذار شده، نیت نائب کافی می‌باشد و نیت منوب عنه لازم نیست. (آیات عظام خامنه‌ای، فاضل، سبحانی و نوری)

قول چهارم: علاوه بر خود منوب عنه، ذابح نیز باید نیت کند.
(آیت الله گلپایگانی)

ایمان ذابح

در مورد شیعه بودن نایب در ذبح سه نظر مطرح است:
قول اول: بنابر احتیاط واجب ذابح باید شیعه باشد؛ بلکه خالی از قوت نیست.^۱ (امام خمینی)

قول دوم: ذابح باید مسلمان باشد و اگر شیعه نباشد مانعی ندارد. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، گلپایگانی، سیستانی، صافی، وحید و مکارم، سبحانی، زنجانی و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: اگر ذابح نائب در اصل مسئولیت قربانی است، به احتیاط واجب باید شیعه اثنتی عشری باشد؛ اما اگر ذابح فقط نائب در ذبح است و نیت قربانی را خود حاجی انجام می‌دهد، شیعه بودن نائب لازم نیست. (آیات عظام خامنه‌ای، فاضل و نوری)

زمان ذبح

در مورد زمان قربانی چهار نظر مطرح است:^۲

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۴۲.

۲. مراد از «خالی از قوت نیست» ترقی از احتیاط واجب به فتوا است. لذا به نظر حضرت امام (ره) ذابح باید شیعه باشد.

۳. مناسک محسنی، م ۱۰۳۲.

قول اول: احتیاط واجب آن است ذبح هدی را از روز عید تأخیر نیندازد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، خوبی، تبریزی، سبحانی، فاضل و نوری)

قول دوم: احتیاط مستحب است که در روز عید قربانی را انجام دهند و تاخیر آن تا آخرین روزهای ایام تشریق یعنی یازدهم و دوازدهم و سیزدهم ذی الحجه جایز است. (آیات عظام سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم، وحید و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: باید تا روز دوازدهم ذبح کند، اگرچه در روز عید احتیاط مستحب است. (آیت الله العظمی زنجانی^۱)

قول چهارم: واجب است ذبح در روز عید انجام شود، اما بعد از عید در بقیه روزهای ماه ذی الحجه نیز مجزی است، اگرچه خلاف احتیاط است تکلیفًا^۲. (آیت الله بهجت)

تأخیر قربانی از روز عید

اگر ذبح را در روز عید انجام ندهد در مورد وظیفه او چهار نظر است:^۳

قول اول: اگر عمداً و یا بواسطه عذری مثل فراموشی یا غیر آن، در روز عید ذبح نکرد، بنابر احتیاط واجب آن را در ایام تشریق (روزهای یازدهم، دوازدهم و سیزدهم) ذبح کند و اگر در این ایام هم انجام نداد، در باقی روزهای ماه ذی الحجه قربانی کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، خوبی، تبریزی، صافی، فاضل، گلپایگانی، سبحانی و نوری)

۱. آیت الله زنجانی: اختیاراً می‌تواند ذبح را تا روز دوازدهم به تأخیر بیندازد.

۲. یعنی از نظر حکم تکلیفی واجب است قربانی در روز عید انجام شود، اما اگر تخلف کرد و به روزهای بعد از عید تأخیر انداخت، مجزی خواهد بود.

۳. مناسک محسنی، م ۱۰۳۳.

قول دوم: تأخیر قربانی، تا آخر ایام تشریق جایز است. (آیات عظام سیستانی، مکارم، وحید و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: در حال اختیار، ذبح قربانی را می‌تواند تا روز دوازدهم به تأخیر بیاندازد و در صورت عذر، تأخیر آن تا آخر ذی الحجه منعی ندارد. (آیت الله العظمی زنجانی)

قول چهارم: ذبح قربانی در روز عید، واجب است و اما بعد از عید نیز در باقی ماه ذی الحجه مجزی است؛ اگر چه تکلیفاً، تأخیر آن بدون عذر، خلاف احتیاط است، خصوصاً تأخیر از ایام تشریق سه گانه. (آیت الله بهجت)

مقدم کردن قربانی بر رمی جمره عقبه

اگر قبل از رمی جمره عقبه در روز عید، قربانی نماید، در اعاده قربانی بعد از رمی چهار نظر است:^۱

قول اول: به احتیاط واجب باید ذبح را بعد از رمی جمره عقبه انجام دهد و اگر از روی جهل یا فراموشی مقدم بدارد، اعاده لازم نیست.^۲ (آیات عظام امام، صافی، سیستانی، گلپایگانی، نوری)

۱. مناسک محشی، م ۱۰۲۸.

۲. الا حرط تأخير الحلق والتقصير عن الذبح وهو عن الرمي فلو خالف الترتيب سهوا لاتجب الاعاده لتحصيله ولا يبعد إلحاق الجاهل بالحكم بالساهي ولو كان عن علم و عمد فالأحرط تحصيله مع الإمام. به احتیاط واجب باید حلق و تقصير از ذبح و ذبح قربانی از رمی جمره عقبه متاخر باشد. اگر از روی سهو و نسيان این ترتيب رعایت نشود اعاده لازم نیست. بعيد نیست که جاهل به حکم ملحق به ساهی و فراموش کار شود. اما اگر از روی علم و عمد ترتیب را به هم زده بنابر احتیاط واجب باید ذبح را در صورت امکان اعاده کند. (تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۲۸، القول فى واجبات المنى، م ۳۲)

قول دوم: واجب است قربانی پس از رمی جمره عقبه باشد، ولی اگر از روی جهل یا فراموشی پیش از رمی قربانی کند، صحیح است. (آیات عظام تبریزی، خوبی، زنجانی، گلپایگانی، فاضل و سبحانی: ولی اگر عمداً ترتیب را رعایت نکند باید اعاده کند به نحوی که ترتیب حاصل شود.

قول سوم: قربانی باید بعد از رمی باشد، ولی اگر ترتیب رعایت نشود، اگرچه عمدی باشد، قربانی مجزی خواهد بود. (آیات عظام، مکارم^۱ و هاشمی شاهروodi)

قول چهارم: بنابر احتیاط واجب، قربانی باید پس از رمی جمرة عقبه باشد، ولی اگر ترتیب رعایت نشود اگرچه عمدی باشد قربانی مجزی خواهد بود. (آیت الله خامنه‌ای)^۲

ذبح قربانی در شب

در این مسئله سه نظر مطرح است:^۳

قول اول: تأخیر عمدی ذبح از روز عید جایز نیست على الاحوط، لكن اگر تأخیر شد عمداً يا جهلاً يا نسياناً ذبح در شب

۱. مناسک جامع حج، ص ۳۲۰، م ۱۱۲۳.

۲. يجب فى يوم العيد رمي جمرة العقبه أولاً، ثم الذبح إن تمكنت من ذبح الهدى يوم العيد فى منا، ثم التقصير أو الحلق، فإن أخلى عصداً بالترتيب المذكور كان عاصياً ولكن لا يجب عليه على الظاهر إعاده الاعمال مترتبه و إن كانت الإعادة مع التمكنت موافقه للاحتياط.

به نظر رهبری رعایت ترتیب، از نظر حکم تکلیفی واجب است، ولی اگر کسی عمدآ بر هم زد گرچه عصيان کرده ولی واجب نیست که مجدداً اعمال را تکرار کند یعنی اول ذبح کرده و بعد رمی جمره کرده مجدداً قربانی کند. (مناسک الحج، ص ۱۳۷، م ۳۶۰ و مناسک فارسی م ۴۰۵).

۳. مناسک محسنی، م ۱۰۸۰.

بخش دوم: احکام روحیه ۱۸۳

کفایت می‌کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، مکارم، نوری و هاشمی شاهروdi)

قول دوم: ذبح در شب، جز برای خائف^۱ کفایت نمی‌کند. (آیات عظام خوئی، زنجانی و فاضل)

قول سوم: به احتیاط واجب، ذبح در شب، جز برای خائف کفایت نمی‌کند. (آیات عظام تبریزی، سیستانی، سبحانی، جوادی، صافی و گلپایگانی)

تثبیث قربانی و مصرف آن

تثبیث قربانی یعنی اینکه قربانی را به سه قسمت تقسیم کرده و بخشی را به مؤمن هدیه دهد و بخشی را صدقه و بخشی را خودش بخورد، که در لزوم و عدم لزوم آن شش نظر مطرح است:

قول اول: تثبیث واجب نیست اگرچه احتیاط مستحب است.^۲

(آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، جوادی، نوری و هاشمی شاهروdi)

قول دوم: تثبیث قربانی بنابر احتیاط واجب، لازم است. (آیات عظام بهجت، خوئی، تبریزی^۳ و حید)

۱. خائف در این مسئله، کسی است که خوف این را دارد که اگر انجام ندهد نتواند بعد قربانی را انجام دهد.

۲. مناسک محشی، م ۱۰۴۰.

۳. نسبت به صدقه، انسان می‌تواند از فقیر مؤمن و نسبت به هدیه از مؤمن دیگری ولو از شهر خودش وکالت در قبول و اعراض بگیرد و بعد از ذبح از طرف آنها قبول و قبض کرده و بعد اعراض نماید و در صورتی که در متأمکن از تقسیم نیست اخذ وکالت مذبور لازم است و اگر این عمل را با فرض تمکن انجام ندهد بنابر احتیاط واجب، ضامن است.

تذکر: به نظر آیت الله وحید، قسمت صدقه به مؤمن فقیر، به صورت فتوا واجب است.

قول سوم: هدیه دادن قسمتی از قربانی و نیز خوردن قسمتی از آن احتیاط مستحب است، ولی صدقه دادن به فقیر مسلمان، بنابر احتیاط واجب لازم است. (آیات عظام سیستانی و سبحانی) آیت الله سبحانی افزوده‌اند: و برای عمل کردن به آن اگر در آنجا ممکن نیست می‌تواند از فقیری در شهر خود یا نقطه دیگر و کالت بگیرد که در غیاب او به وی تمیلیک کند و سپس آن را رها کند و اگر این کار را نتواند بکند اذن فقیر ساقط است.

قول چهارم: صدقه دادن ثلث قربانی به فقیری که در حرم حضور دارد هرچند زائر باشد، واجب است، ولی هدیه و خوردن قسمتی از آن احتیاط مستحب است. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: تثیث واجب است و احتیاط آن است که هدیه را به مؤمن دهد و هر یک از صدقه و هدیه کمتر از ثلث قربانی نباشد.

در هدیه نیز، فقر شرط نیست. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول ششم: تقسیم ذبیحه به سه قسمت واجب است.^۱ (آیت الله مکارم)

۱. طبق نظر آیت الله مکارم فقیر اعم از شیعه و سنی است. بنابراین اگر به شیعه داده شود بهتر است، ولی اگر فقیر شیعه نبود، به فقیر سنی هم داده شود کفايت می‌کند. البته ایشان در نظر قبلی خود قائل بر این بودند که قربانی در ایران انجام بگیرد؛ زیرا در سال‌های گذشته نحوه قربانی به شکل فعلی نبود و قربانی‌ها حیف و میل می‌شد.

روزه بدل از قربانی

اگر حاجی - به هر جهتی - قادر بر قربانی نباشد، موظف است
ده روز روزه بگیرد؛ سه روز در حج و هفت روز پس از مراجعت
از حج. (اتفاقی)^۱

ملاک عدم تمکن از قربانی

ملاک عدم تمکن و قادر نبودن بر ذبح، این است که حاجی نه
هدی را داشته باشد و نه پولش را. (اتفاقی)^۲
البته آیت الله فاضل، این قید را نیز افزوده‌اند که قدرت اقتراض یا
فروش زائد از مؤونه سفر را هم نداشته باشد. و آیت الله سبحانی
فرموده‌اند: ... یا اینکه نتواند بدون زحمت و مشقت قرض کند یا
اینکه ما به ازای قرض را جهت ادا نداشته باشد.

اقتضاص برای قربانی

اگر حاجی بتواند بدون زحمت و مشقت پول قربانی را قرض کند و
قدرت ادائی آن را داشته باشد، در وجوب و عدم آن دو نظر است:^۳
قول اول: قرض کردن پول قربانی واجب نیست، ولی در
صورت قرض کردن، خرید قربانی واجب است. (آیت الله زنجانی)
قول دوم: قرض کردن واجب است. (سایر مراجع عظام)

فروش لوازم زائد بر مؤونه سفر جهت تهیه هدی

اگر می‌تواند بدون مشقت چیزی که زائد از مؤونه سفر است
بفروشد، باید بفروشد و هدی بخرد. (اتفاقی)^۴

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۵۱.

۲. مناسک محسنی، م ۱۰۵۲.

۳. مناسک محسنی، م ۱۰۵۳.

۴. مناسک محسنی، م ۱۰۵۴.

تذکر: در لزوم فروش لباس اختلاف وجود دارد. در لباسی که بر آن حاجت دارد اگر بفروشد و قربانی تهیه کند احتیاط آن است که روزه هم بگیرد. (آیت الله سبحانی)

کسب برای تهیه هدی

در این که برای تهیه پول هدی لازم است کار کند یا نه، دو نظر وجود دارد:

قول اول: اگر مناسب باشد و عسر و حرج نباشد، لازم است کسب نماید. (آیت الله بهجت)

قول دوم: کسب کردن لازم نیست. (سایر مراجع)^۱

زمان روزه‌های بدل از قربانی

زمان سه روز روزه:

در مورد زمان سه روز روزه، سه نظر مطرح شده است:^۲

قول اول: بنابر احتیاط واجب از هفتم تا نهم بگیرد و جلوتر نگیرد. اگر در چنین موقعیتی هم نگرفت تا آخر ماه ذی الحجه وقت دارد بگیرد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، زنجانی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری و هاشمی شاهروودی)

قول دوم: می‌تواند پس از شروع به اعمال عمره تمتع از اول ذی الحجه بگیرد. (آیات عظام بهجت، تبریزی، خوئی و سبحانی)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: احتیاطاً روزه‌ای هفتم و هشتم و نهم ذی الحجه باشد لیکن اگر قبل از ایام منا یعنی روز هشتم و نهم را روزه گرفت می‌تواند یک روز دیگر را بعد از ایام تشریق روزه بگیرد.

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۵۵.

۲. مناسک محسنی، م ۱۰۵۷ و ۱۰۵۹.

جشن‌دهی: احکام حج تمتع ◇ ۱۸۷

قول سوم: باید این سه روز را یا کاملاً قبل از عید قربان بگیرد، یعنی هفتم و هشتم و نهم ذی حجه. و یا پس از بازگشت از منا تا آخر ذی حجه روزه بگیرد. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

زمان هفت روز روزه

هفت روز را باید بعد از مراجعت از سفر حج، روزه بگیرد.^۱ (اتفاقی)

جازیز نیست این هفت روز را در بین راه روزه بگیرد و همچنین در مکه جازیز نیست مگر آنکه بنای اقامت در آنجا را داشته باشد، که در این صورت اگر مدتی بگذرد که می‌توانست به وطن خود مراجعت کند جازیز است روزه بگیرد.^۲

توالی در روزه‌ها

سه روز روزه باید پشت سر هم باشد؛ اما در مورد توالی هفت روز روزه سه نظر وجود دارد:^۳

قول اول: توالی بنابر احتیاط واجب لازم است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، هاشمی شاهرودی، خوئی، سبحانی و نوری).

قول دوم: توالی واجب نیست اگرچه احتیاط مستحب است. (آیات عظام بهجت، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی و مکارم)

قول سوم: توالی واجب است. (آیت الله زنجانی)

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۶۸.

۲. مناسک محسنی، م ۱۰۷۰.

۳. مناسک محسنی، م ۱۰۵۸ و ۱۰۶۹.

خودآزمایی

۱. اگر «بز» را جهت قربانی اختیار کند، سن آن چقدر باید باشد؟ (امام خمینی)
۲. سن گوسفند قربانی چقدر باید باشد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۳. آیا سالم بودن قربانی شرط هدی است؟ (آیت الله شاهروodi)
۴. اگر قربانی پیر باشد، کفایت می‌کند؟ (آیت الله سیستانی)
۵. اگر گوش و دم حیوان بریده شده باشد، جهت قربانی مجزی است؟ (آیت الله نوری)
۶. در قربانی توسط نایب، چه کسی باید نیت کند؟ (آیت الله بهجت)
۷. آیا ذابح باید مؤمن باشد؟ (آیت الله وحید)
۸. تا چه زمانی می‌توان قربانی را تأخیر انداخت؟ (آیت الله زنجانی)
۹. اگر قربانی را از روز عید تأخیر انداخت، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۱۰. اگر عمداً قبل از رمی جمره عقبه، قربانی نماید، آیا اعاده قربانی لازم است؟ (آیت الله مکارم)
۱۱. آیا ذبح قربانی در شب جایز است؟ (آیت الله فاضل)
۱۲. آیا تثلیث قربانی واجب است؟ (آیت الله سبحانی)
۱۳. سه روزه روزه بدل هدی چه زمانی باید باشد؟ (آیت الله گلپایگانی)
۱۴. آیا توالی در هفت روزه روزه بدل هدی واجب است؟ (آیت الله صافی)

درس پانزدهم:

وظیفه مردان در حلق و تقصیر

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه حجاج نسبت به حلق و تقصیر در روز عید.
۲. آشنایی با زمان حلق و تقصیر.
۳. آشنایی با حکم حلق و تقصیر.
۴. آشنایی با اثر حلق و تقصیر.
۵. آشنایی با مستحبات حلق و تقصیر.

حلق و تقصیر

سومین واجب از واجبات روز عید، حلق و تقصیر است، که از عبادات می‌باشد.^۱

وظیفه بانوان در حلق و تقصیر

حلق برای بانوان حاجیه، اعم از صروره یا غیرصروره، کافی نیست و منحصرآ باید تقصیر کنند. (اتفاقی)

۱. صروره:^۲ در مورد وظیفه صروره چهار نظر مطرح شده است:

-
۱. مناسک حج، م. ۱۱۲۰.
 ۲. صروره یعنی کسی که برای اولین بار به حج مشرف شده است. الا در نظر آیت الله زنجانی که می‌فرماید: صروره کسی است که حجه الاسلام خودش را بجا می‌آورد هرچند حج اول او نباشد.

قول اول: بنابر احتیاط واجب باید سر را بتراشد و تقصیر کافی نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و هاشمی شاهروdi)

قول دوم: مخیر است بین حلق و تقصیر و احتیاط مستحب این است که سر را بتراشد. (آیات عظام بهجت، خوئی، تبریزی، فاضل، مکارم، نوری و وحید)

قول سوم: واجب است سر را بتراشد. (آیت الله العظمی سبحانی) آیت الله سبحانی افزوده‌اند: و همچنین کسی که حجه الاسلام را بجا می‌آورد هر چند حج اول او نباشد.

قول چهارم: مردی که حجه الاسلام خود را به جا می‌آورد باید سرش را بتراشد هر چند حج اول او نباشد. (آیت الله زنجانی)
۲. غیر ضروره: مخیر است بین حلق و تقصیر که حلق افضل از تقصیر می‌باشد. (اتفاقی)

تذکر ۱: در تقصیر، سه نظر مختلف مطرح شده است:^۱

قول اول: بنابر احتیاط واجب کوتاه کردن ناخن به تنها یی در تقصیر کافی نیست. (آیات عظام سیستانی و مکارم)

قول دوم: در تقصیر مخیرند قدری از مو یا ناخن خود را بگیرند. (سایر مراجع عظام)

قول سوم: کافی است که مقداری از موی شارب و یا ریش و یا سر را کوتاه کند و اگر بخواهد ناخن هم بگیرد قبلًا باید موی خود را بزند (قصیر کند) و آنگاه ناخن بگیرد. (آیت الله سبحانی)

۱. مناسک محسنی، م ۱۱۲۰.

بخش دوم: احکام رجوع تبع ◇ ۱۹۱

تذکرۀ ۲: چند مقدار کمی از موی سر یا ریش یا شارب، به هر نحو و به هر وسیله‌ای که باشد، کفايت از تقصیر می‌کند.

وظيفه کسی که مو ندارد

برای کسی که وظيفه‌اش حلق است و سر او مو ندارد، سه نظر مطرح شده است:^۱

قول اول: باید تیغ را بر سر بکشد و همین مقدار کافی است.
(آيات عظام امام، خامنه‌ای، سبحانی و هاشمی شاهروندی).

قول دوم: بنابر احتیاط واجب، علاوه بر کشیدن تیغ بر سر، تقصیر هم بکند.
(آيات عظام اراکی، سیستانی و زنجانی)

قول سوم: در این صورت، تقصیر، متعین است و بنابر احتیاط تیغ را هم بر سر بکشد و در صروره این احتیاط ترک نشود.
(آيات عظام گلپایگانی و صافی)

تراشیدن سر با ماشین ته زن به جای تیغ^۲

قول اول: تراشیدن سر با ماشین‌های ته زن که مانند تیغ مو را می‌تراشد کافی است.
(آيات عظام زنجانی، سیستانی، جوادی، سبحانی و هاشمی شاهروندی).

قول دوم: بنابر احتیاط واجب باید با تیغ باشد و با ماشین ته زن کافی نیست.
(آيات عظام خامنه‌ای و صافی)

۱. مناسک محشی، م ۱۱۲۶.

۲. این مسئله، به نظر آن دسته از مراجعی قابل طرح است که حلق را لازم می‌دانند - به فتوا یا احتیاط واجب - اما به نظر آن دسته از مراجعی که تقصیر را کافی می‌دانند، استفاده از ماشین ته زن قطعاً کافی است؛ چرا که اگر این امر مجزی از حلق با تیغ باشد، فرد عمل بهتر و افضل انجام داده و اگر در حکم تقصیر باشد، باز اشکالی به وجود نمی‌آید.

حلق و تقصیر در شب یازدهم

کسانی که قربانی آنها در ساعت‌های پایانی روز عید انجام گرفته، آیا حلق و تقصیر در شب برای ایشان مجزی است؟ در این مسأله سه نظر است:

قول اول: حلق در شب کافی و صحیح است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، سیستانی، زنجانی، فاضل و نوری)

قول دوم: به احتیاط واجب حلق و تقصیر در شب انجام نشود. (آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی، جوادی، مکارم و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: حلق و تقصیر در شب مجزی نیست. (آیت الله سبحانی)

انجام حلق یا تقصیر به اعتقاد وقوع قربانی

اگر با اعتقاد به اینکه وکیل او برای او قربانی کرده، حلق کرد و بعد معلوم شد که وکیل او هنوز قربانی نکرده، حلق مذبور کافی است و اگر بعد از حلق، اعمال مکه را انجام داده باشد کفايت می‌کند و اعاده آنها لازم نیست.^۱ (اتفاقی)

تذکر: به نظر آیات عظام سیستانی و سبحانی، تا یقین به ذبح قربانی نکرده است، هنوز محرم است و باید لباس دوخته را بیرون آورد و از سایر محرمات احرام اجتناب کند.

اثر حلق و تقصیر در حلیت محramات

بعد از حلق یا تقصیر، تمام چیزهایی که بر اثر احرام بر حاجی^۲ حرام شده بود، به جز بُوی خوش و زن، بر وی حلال می‌شود. (اتفاقی)

۱. مناسک محسنی، م ۱۱۴۴.

۲. البته باید توجه داشت که صید و کندن گیاه حرم، اختصاص به محرم ندارد و بر هر کسی که در منطقه حرم باشد حرام است؛ لذا این دو با حلق و تقصیر حلال نمی‌شوند.

بخش دوم: احکام روحانی شیعه ◆ ۱۹۳

تذکر: آیات عظام سیستانی و زنجانی می‌فرمایند: همه استمتعات جنسی پس از حلق یا تقصیر بر حرمت خود باقی است، ولی عقد کردن چه برای خود، چه برای دیگران و همچنین شهادت بر عقد پس از حلق یا تقصیر جایز است.

مستحبات حلق

۱. از جانب راست جلوی سر ابتدا کند و این دعا را بخواند:
«اللهمّ أعطى بكلّ شعرة نوراً يوم القيمة»
۲. موی سر خود را در منا در خیمه دفن کند و اولی این است که بعد از حلق از اطراف ریش و شارب خود گرفته و همچنین ناخن‌ها را بگیرد.^۱

۱. مناسک محسنی، م ۱۱۷۱.

خودآزمایی

۱. وظیفه صوره نسبت به حلق و تقصیر در منا چیست؟ (آیت الله سبحانی)
۲. مردی که بعد از انجام چند حج، می‌خواهد حجۃ‌الاسلام به جا آورد، وظیفه او نسبت به حلق و تقصیر چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۳. کسی که وظیفه‌اش حلق است و سر او مو ندارد، چه وظیفه‌ای دارد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۴. در حلق آیا تراشیدن با ماشینی که مثل تیغ از ته می‌ترشد، کافی است؟ (آیت الله صافی)
۵. آیا حلق و تقصیر در شب مجزی است؟ (آیت الله شاهروodi)
۶. آیا با حلق و تقصیر در روز عید، عقد کردن برای خود یا دیگری جایز می‌شود؟ (آیت الله سیستانی)

درس شانزدهم:

بیتوته در منا

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با حکم بیتوته در منا و زمان آن.
۲. آشنایی با معیار محاسبه نصف شب.
۳. آشنایی با راه‌های شناخت کسانی که بیتوته بر آنها واجب نیست.
۴. آشنایی با مقدار عبادت در مکه بدل بیتوته.
۵. آشنایی با حکم ترک بیتوته و کفاره آن.
۶. آشنایی با راه شناخت کسانی که بیتوته شب سیزدهم بر آنها واجب است.

حجاج در شب‌های یازدهم، دوازدهم و برای بعضی افراد شب سیزدهم باید در منا بیتوته نمایند.

مقدار و زمان بیتوته

در مورد زمان و مقدار بیتوته سه نظر وجود دارد:^۱
قول اول: بیتوته از غروب آفتاب است تا نصف شب. (آیات عظام امام، بهجت، گلپایگانی، صافی و نوری)

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۲۰ و ۱۲۲۴.

تذکر: تعبیر آیت الله بهجت این است: «تا مابعد نصف شب» و این از باب مقدمه علمی است. برای اینکه علم پیدا کند مجموعه نصف اول شب را درک کرده است.

قول دوم: مخیر است بین نیمه اول شب یا نیمه دوم شب تا طلوع فجر. (آیات عظام خامنه‌ای، خوئی، تبریزی، سیستانی).

قول سوم: در شب یازدهم مخیر است بین بیتوته «نیمه اول شب» و بین «اصباح»^۱، ولی در شب دوازدهم و همچنین شب سیزدهم (برای کسی که واجب است در شب سیزدهم بماند)، باید از غروب تا طلوع آفتاب روز بعد در منا بماند. (آیت الله زنجانی) قول چهارم: مخیر است بین نیمه اول شب یا نیمه دوم، (آیات عظام فاضل، مکارم، سبحانی، وحید و هاشمی شاهروodi)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: برای نیمه دوم شب اصبح کافی است؛ یعنی کسی که نیمه اول شب را در منا نبوده، باید طوری به منا برگردد که پیش از طلوع فجر در منا باشد.^۲

معیار محاسبه نیمه شب

برای محاسبه نصف شب، آیا غروب آفتاب تا اذان صبح ملاک است یا تا طلوع آفتاب؟ در این مسأله سه نظر مطرح است:^۳

قول اول: به احتیاط واجب نیمه شب را باید از اول غروب آفتاب تا طلوع آفتاب فردا حساب کرد و احتیاط مستحب است که از مغرب شرعی. (آیات عظام امام و نوری)

۱. اصبح، به معنی، صبح کردن و وارد شدن در اذان صبح است، یعنی هنگام طلوع فجر (قبل از اذان صبح) در منا حضور داشته باشد.

۲. مناسک معظم له، م ۱۰۱۷ و ۱۰۱۸.

۳. مناسک محسنی، م ۱۲۲۶.

قول دوم: نیمه شب از غروب آفتاب تا طلوع فجر است. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، خوئی، تبریزی، سیستانی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم، وحید و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: اگر نیمه اول شب را در منا می‌ماند، احتیاط این است که از مغرب شرعی تا طلوع خورشید حساب کند. و اگر نیمه دوم شب را می‌ماند احتیاط این است که از غروب خورشید تا طلوع فجر را محاسبه کند. (آیت الله العظمی زنجانی)

تذکر ۱: قول اول و سوم که مبتنی بر احتیاط بود، قابل رجوع به نظر دوم خواهد بود.

تذکر ۲: طبق فتوای آیت الله زنجانی محاسبه نیمه شب فقط برای شب یازدهم لازم است؛ زیرا ایشان بیتوته شب دوازدهم و سیزدهم را تا طلوع آفتاب واجب می‌دانند.

كساني که بیتوته در منا بر آنها واجب نیست
پنج گروه هستند که واجب نیست در شب‌های یازدهم و دوازدهم و سیزدهم در منا بمانند:^۱

گروه اول: بیماران و پرستاران آنها و دیگر کسانی که برای آنها مشقت داشته باشد ماندن در منا به هر عذری که باشد. (اتفاقی)
گروه دوم: کسانی که ترس آن دارند که اگر شب در منا بمانند مال اینها در مکه از بین می‌رود، به شرط اینکه مال معتدّ به و قابل توجه باشد. (اتفاقی)

آیت الله سیستانی خوف بر جان و خوف بر آبرو را نیز اضافه کرده‌اند.

گروه سوم: شبانهایی که حیوانات آنها احتیاج دارد به چرانیدن در شب.

گروه چهارم: کسانی که متکفل آب دادن به حجاج هستند در مکه.

کسانی که برای تدارک نیازهای حجاج ناچارند در مکه بمانند
(آیت الله سبحانی)

تذکر: آیات عظام خوئی، خامنه‌ای و سیستانی مورد سوم و چهارم را استثناء نکرده‌اند و قبول ندارند. و آیت الله هاشمی شاهروodi فرموده در استثناء گروه چهارم تأمل است.

گروه پنجم: کسانی که شب را در مکه (آیت الله سبحانی: در مسجد الحرام) بیدار، و تا صبح به عبادت مشغول باشند و کار دیگری جز آن نکنند مگر کارهای ضروری از قبیل خوردن و آشامیدن به قدر احتیاج و تجدید وضو.

تذکر: آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی گروه ششمی را نیز اضافه کرده‌اند.

آیت الله سیستانی می‌فرماید: طائفه دیگر کسی است که از مکه به قصد منا خارج شده و از عقبه مدنیین گذشته باشد که در این صورت می‌تواند در راه پیش از رسیدن به منا بخوابد. ولی اگر منزل او بعد از عقبه مدنیین باشد نمی‌تواند در منزلش بخوابد.

آیات عظام تبریزی و خوئی و هاشمی شاهروodi فرموده‌اند: کسی که طواف خانه خدا را نموده و به عبادت خود باقی مانده و سپس از مکه خارج شده و از عقبه مدنیین گذشته باشد، چنین شخصی می‌تواند در راه بیوت‌ه کند و به منا نیاید.^۱

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۲۲، پنجم.

بخش دوم: احکام حج و عیج ◇ ۱۹۹

مقدار و کیفیت عبادت در مکه بدل بیتوته در منا
کسی که بجای بیتوته در منا می‌خواهد در مکه به عبادت مشغول
شود، چه مقدار عبادت کند و کیفیت آن چگونه باید باشد؟
در این مسأله چهار نظر مطرح است:^۱

قول اول: از مغرب تا طلوع فجر در مکه بیدار، و به عبادت
مشغول باشند، و کار دیگری جز آن نکنند مگر کارهای ضروری از
قبيل خوردن و آشامیدن به قدر احتیاج و تجدید وضو. (آیات عظام
امام، خامنه‌ای، سبحانی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: کسی که در مکه تمام شب یا باقی مانده از شب، اگر
بعد از دخول در شب از منا خارج شده و مشغول به عبادت بوده،
به جز حاجت ضروری، مانند خوردن و آشامیدن و تطهیر و امثال
آنها کار دیگری نداشته باشد. (آیات عظام خوئی، تبریزی و هاشمی
شاھروodi)

قول سوم: کسی که از منا اول شب یا پیش از آن بیرون رفته و
در مکه در تمام مدت نیمه دوم شب تا طلوع فجر، به جز اندک
زمانی که برای حوائج ضروری مانند خوردن و آشامیدن و امثال آن
لازم است، مشغول به عبادت شده و اشتغال به آن، او را از برگشتن
به منا باز داشته است بیتوته بر او واجب نیست. (آیت الله سیستانی)

تذکر: عبادت در کلام آیت الله سیستانی مطلق است و شامل
مستحبات مثل طواف مستحب، تلاوت قرآن و نگاه به کعبه
می‌شود؛ چنانکه در مناسک الحج ایشان آمده است.

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۲۲ و ۱۲۵۱.

السؤال ۶: الاشتغال بالعبادة في النصف الثاني من الليل الذي يعرض عن المبيت بمنا هل يكفي فيه النظر إلى الكعبة و قرائة القرآن و إطافة الحجيج و الإجابة إلى الأسئلة الدينية.

در پاسخ فرمودند: تکفی مع الإیمان بها بقصد القرابة لصدق کونه فى طاعة الله و هو العنوان المذکور في النص.^۱

چیزی که در نص ذکر شده این است که به طاعت خدا مشغول باشد و همه اینها با قصد قربت طاعت خدا محسوب می‌شود.

قول چهارم: کسانی که شب را در مکه بیدار باشند و به اعمال مکه، یعنی طواف زیارت و نماز طواف و سعی و طواف نساء و نمازش مشغول باشند. ولی انجام عبادات مستحب مانند طواف مستحبی و دعا و نگاه به کعبه مجوز ترک بیتوته نمی‌باشد. (آیت الله زنجانی)

کفاره ترك بيتوته

در صورتی که بیتوته را ترك کند، چند صورت دارد و در بعضی از موارد کفاره لازم است:

صورت اول: ترك بیتوته از روی علم و عمد باشد و شخص جزو هیچ یک از موارد استثنای شده نباشد.
در این صورت سه قول است:^۲

قول اول: بنابر احتیاط واجب برای هر شب یک گوسفند کفاره بدهد. (آیت الله مکارم)

۱. مناسک الحج و ملحقاتها، ص ۲۸۲.

۲. مناسک محسنی، م ۱۲۲۹.

بخش دوم: احکام رجوع تبع ◆ ۲۰۱

قول دوم: برای شب اول یک گوسفند قربانی کند و برای شب دوم و سوم بنابر احتیاط واجب برای هر کدام یک گوسفند. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: برای هر شبی باید یک گوسفند قربانی کند. (سایر مراجع عظام)

صورت دوم: ترک بیتوته از روی نسیان یا جهل در اینجا سه نظر است:^۱

قول اول: در وجوب کفاره بین علم و عمد و جهل و نسیان فرقی نیست. (آیات عظام امام، زنجانی و نوری)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب یک گوسفند کفاره بدهد. (آیات عظام خامنه‌ای، خوئی، تبریزی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، فاضل و مکارم)

قول سوم: اگر ترک بیتوته از روی فراموشی یا جهل قصوری^۲ به حکم باشد نه جهل تقصیری^۳، اقوی آن است که کفاره واجب نیست اگرچه احتیاط مستحب آن است که کفاره بدهد. (آیت الله وحید)

قول چهارم: در فرض نسیان و جهل کفاره نیست. (آیت الله هاشمی شاهروodi)

صورت سوم: بیتوته در منا را ترک کرده، و بدل آن شب را در مکه مشغول عبادت بوده است.

در این صورت کفاره ندارد.^۴ (اتفاقی)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۳۰.

۲. جهل قصوری عبارت است از آن ندانستن و نآگاهی به حکمی که مکلف در جهل خودش کوتاهی نکرده باشد، مثل اینکه کلأً غافل از این موضوع بوده است.

۳. جهل تقصیری: جهلی که بر اثر کوتاهی مکلف باشد، مثلاً در جلسات آموزشی شرکت نکرده است.

۴. مناسک محشی، م ۱۲۳۱.

آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهروندی افزوده‌اند: و همچنین کسی که در همان شب طواف کرده و سپس از مکه خارج شده و از عقبه مدنیین گذشته باشد و در راه بیوتتہ کند ولی اگر منزل او بعد از عقبه مدنیین باشد نمی‌تواند در منزلش بخوابد.^۱

صورت چهارم: این که بیوتتہ در منا را ترک کرده، ولی جزو آن چهار گروه بوده‌اند که بیوتتہ در منا بر آنها واجب نبوده است، یعنی:

۱. بیماران و پرستاران آنها و کسانی که برای آنها مشقت داشته باشد مانند در منا به هر عذری که باشد.

۲. کسانی که ترس دارند که اگر شب در منا بمانند مال معتقد^۲ به آنها در مکه از بین بروند.

۳. شبانی که احتیاج دارد گوسفندان خودش را در شب به چرا ببرد و از منا خارج شود.

۴. کسانی که متکفل آب دادن حجاج (آیت الله سبحانی: ما يحتاج حجاج) در مکه هستند.

در این مسئله چند نظر مطرح است:^۳

قول اول: دسته اول و دوم باید کفاره بدهند و دسته سوم و چهارم بنابر احتیاط واجب کفاره بدهند. (آیات عظام امام، فاضل و مکارم)

قول دوم: دسته اول و دوم بنابر احتیاط واجب باید کفاره بدهند. (آیات عظام خامنه‌ای، خوئی و تبریزی)

البته آیات عظام خامنه‌ای، خوئی و تبریزی مورد سوم و چهارم را معرض نشده‌اند.

۱. مناسک محسنی م ۱۲۲۲

۲. مناسک محسنی، م ۱۲۳۲.

جشن‌دهی: احکام حجت تبع ◇ ۲۰۳

قول سوم: در هر چهار مورد بنابر احتیاط واجب باید کفاره بدهند. (آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی و سبحانی)

قول چهارم: دسته اول و دوم بنابر احتیاط واجب باید کفاره بدهند، و بر بقیه کفاره واجب نیست. (آیت الله سیستانی)

قول پنجم: بر دسته اول و دوم کفاره واجب نیست. (آیت الله هاشمی شاهرودی).^۱

آیت الله هاشمی شاهرودی نیز مورد سوم و چهارم را متعرض نشده‌اند.

ترک بیتوته قسمتی از اول شب

کسی که مطابق با فتوای مرجعش وظیفه‌اش بیتوته در نیمه اول شب است،^۲ اگر عمداً یا از روی عذر قسمتی از اول شب در منا نباشد، آیا کفاره دارد؟

در این مسأله سه نظر است:^۳

قول اول: بنابر احتیاط واجب یک گوسفند قربانی کند و فرقی بین صورت عذر و عدم عذر نیست. (آیات عظام امام و نوری) این احتیاط قابل رجوع است.

قول دوم: اگر برای انجام اعمال به مکه آمده و نتوانسته خود را تا گذشت قسمتی از شب به منا برساند بر او کفاره واجب نیست، اگرچه بعد از نیمه شب به منا رسیده باشد، اما اگر بدون عذر بیتوته

۱. مناسک عربی، ص ۱۶۰.

۲. یعنی از آیات عظام امام، بهجت، صافی، گلپایگانی و نوری تقلید می‌کند، که این مراجع بیتوته نیمه اول شب را واجب می‌دانند.

۳. مناسک محسنی، م ۱۲۲۵، ۱۲۳۵ و ۱۲۴۲.

قسمتی از اول شب را ترک کرد، احتیاط در پرداخت کفاره ترک نشود. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

قول سوم: اگر حاجی از اوائل شب بیتوته را درک نکند کفاره ندارد، ولی احتیاطاً قسمت دوم را در منا بماند. (آیت الله بهجت)

محل ذبح کفاره ترک بیتوته

در این مسأله دو نظر است:^۱

قول اول: محل معینی ندارد حتی می‌تواند پس از مراجعت به محل خود قربانی کند.^۲ (آیات عظام امام، خوئی، تبریزی، زنجانی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، فاضل و وحید)

قول دوم: به احتیاط واجب باید در منا قربانی کند، اما اگر در منا قربانی نکرد هر جا که قربانی کند مجزی است. (آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی و هاشمی شاهروodi)

وجوب بیتوته شب سیزدهم

بیتوته شب سیزدهم بر چه کسانی واجب است؟

بیتوته شب سیزدهم بر سه طائفه واجب است:^۳

اول: کسی که در حال احرام صید کرده است. (اتفاقی)

دوم: کسی که در روز دوازدهم بعد از اذان ظهر از منا کوچ نکرده و غروب شب سیزدهم را درک کرده است. (اتفاقی)

سوم: کسی که در حال احرام با زن نزدیکی کرده باشد؛ چه قُبلاً و چه دیراً، چه با همسر خود یا اجنبیه. ولی کارهای دیگر غیر از آمیزش

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۳۴.

۲. تمام اجزای قربانی باید به فقیر داده شود حتی کله و پاچه و پوست آن.

۳. مناسک محسنی، م ۱۲۲۱.

۲۰۵ ◆ بخش دوم: احکام رجوع تبع

مثل بوسیدن و لمس و غیر آن را اگر اجتناب نکرده، اگرچه حرام است ولی بنا بر نظر اکثر مراجع بیتوتہ شب سیزدهم واجب نمی شود. در این گروه، سه نظر است:

قول اول: مطلقاً تمتّعات از زن موجب وجوب بیتوتہ شب سیزدهم می شود. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول دوم: نزدیکی با زن در حال احرام بنابر احتیاط واجب باعث وجوب بیتوتہ است. (آیات عظام تبریزی، خویی و سیستانی)

قول سوم: در صورت نزدیکی با زن در حال احرام، باید شب سیزدهم نیز در منا بیتوتہ نماید. (سایر مراجع عظام)

تذکر: علامه حسن زاده آملی می فرمایند: بیتوتہ شب سیزدهم مطلقاً واجب است و مقید به این سه مورد نمی باشد و برخی از فقهای کهن و از قدماًی اصحاب نیز قائل بودند.

خودآزمایی

۱. مقدار و زمان بیتوته در منا چقدر است؟ (امام خمینی)
۲. آیا در بیتوته بین شب یازدهم و دوازدهم تفاوت وجود دارد؟ (آیت الله زنجانی)
۳. برای محاسبه نیمه شب جهت بیتوته، شب را از چه زمان تا چه زمانی باید محاسبه کرد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۴. کسی به جای بیتوته در منا، می‌خواهد در مکه عبادت کند، آیا می‌تواند به عنوان عبادت، طواف مستحبی و نگاه به کعبه که مستحب است، انجام دهد؟ (آیت الله زنجانی)
۵. کفاره ترك بیتوته در منا از روی علم و عمد برای کسی که جزو هیچ کدام از موارد استثنای نباشد، چیست؟ (آیت الله مکارم)
۶. اگر بیتوته به منا را از روی جهل یا نسیان ترك کند، آیا کفاره واجب می‌شود؟ (آیت الله وحید)
۷. شبان و بیماری که بیتوته در منا بر آنها واجب نیست، در صورت ترك بیتوته، آیا کفاره بر آنها واجب می‌شود؟ (آیت الله سیستانی)
۸. کسی که وظیفه اش بیتوته در نیمه اول شب است، اگر عمدًا یا از روی عذر قسمتی از اول شب در منا نباشد، آیا کفاره دارد؟ (امام خمینی)
۹. کفاره ترك بیتوته در منا را در چه محلی باید ذبح کند؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۱۰. آیا مطلق تمتّعات موجب وجوب بیتوته شب سیزدهم می‌شود یا خصوص جماع؟ (آیت الله صافی)

درس هددهم:

رمی جمرات سه گانه

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه حاجاج نسبت به رمی جمرات.
۲. آشنایی با حکم دوران امر بین رمی شبانه و نایب گرفتن در روز.
۳. آشنایی با حکم رمی روز یازدهم قبل از ذبح یا حلق و تقصیر.
۴. آشنایی با احکام نایب گرفتن جهت رمی.
۵. آشنایی با حکم استنابه برای معذور.
۶. آشنایی با شکیات رمی.
۷. آشنایی با حکم رمی از طبقه دوم.
۸. آشنایی با زمان کوچ از عرفات.

شب‌هایی که بیتوته در منا واجب است، در روز آن باید جمرات سه‌گانه را رمی کند، ولی اگر عمداً همه آن را ترک کند، به حج او ضرر نمی‌رساند و حج صحیح است، گرچه در صورت عدم معصیت کار است.^۱ (اتفاقی)

عدد سنگریزه‌ها، شرایط و واجبات آن و کیفیت انداختن به همان نحو است که در رمی جمره عقبه گفته شد.^۲

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۵۳

۲. مناسک محسنی، م ۱۲۵۵

رمی روز سیزدهم

سه گروهی که بیتوته شب سیزدهم بر آنها واجب بود، آیا باید

در روز سیزدهم جمرات سه گانه را رمی کنند؟

در این مسأله دو نظر مطرح است:^۱

قول اول: اگر بیتوته کنند، واجب است بنابر احتیاط روز

سیزدهم رمی جمرات کنند. (آیات عظام تبریزی، خوئی و سیستانی)

قول دوم: باید در روز سیزدهم رمی جمرات را انجام دهد.

(سایر مراجع)

تذکر: آیت الله زنجانی فرموده‌اند: اگر بیتوته کند، رمی روز

سیزدهم واجب است.

رمی جمرات سه گانه در شب

برای کسانی که از رمی در روز قبل یا بعد معذورند، و طبق نظر

مرجع‌شان می‌خواهند در شب رمی کنند، آیا شب قبل یا شب بعد

باید رمی را انجام دهند؟^۲

در این مورد سه نظر است:

قول اول: می‌توانند شب قبل یا شب بعد رمی را انجام دهد.

(آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، جوادی، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: باید شب قبل رمی را انجام دهد. (آیات عظام بهجت،

خوئی، تبریزی، زنجانی، سیستانی، سبحانی و هاشمی شاهرودی)

تذکر: طبق فتوای آیت الله سیستانی فقط چوبانان و کسانی که از

ماندن روز در منا معذورند می‌توانند شبانه رمی کنند.

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۵۴.

۲. مناسک محسنی، م ۱۲۵۷، ۱۲۸۳ و ۱۲۸۵ و

بخش دوم: احکام حج و عیش ◇ ۲۰۹

جواز رمی روز یازدهم قبل از ذبح و قبل از حلق یا تقصیر
اگر به جهتی روز عید موفق به قربانی یا حلق و تقصیر نشود، آیا
جايز است که رمی جمرات سه گانه را در روز یازدهم قبل از قربانی
یا حلق و تقصیر انجام دهد؟
آری، جایز است.^۱ (اتفاقی)

حکم دوران امر بین رمی مباشری در شب و نیابی در روز
در این مسئله پنج نظر مطرح است:^۲
قول اول: مخیرند بین رمی شبانه مباشری و نایب گرفتن برای
رمی در روز. (آیات عظام امام، هاشمی شاهروodi و نوری)
قول دوم: باید شب رمی نمایند. و نایب گرفتن جایز نیست.
(آیات عظام اراکی، خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، سبحانی، صافی و گلپایگانی)
قول سوم: بنابر احتیاط واجب شب رمی کنند. (آیات عظام مکارم
و فاضل)

قول چهارم: باید نائب بگیرد در روز و نمی تواند در شب انجام
دهد مگر چوپانان و کسانی که از ماندن در روز در منا معذرونند.
(آیت الله سیستانی)

تذکر ۱: طبق فتوای آیت الله سیستانی رعایت زمان مقدم است
بر مباشرت.

تذکر ۲: در جمع‌بندی این نظرات تمام مراجع عظام غیر از
چهار نفر،^۳ رمی شبانه مباشری را بر رمی نیابی در روز مقدم
دانسته‌اند.

۱. مناسک محسنی، م ۱۳۰۳.

۲. مناسک محسنی، م ۱۲۵۷ و ۱۲۸۶.

۳. یعنی آیات عظام امام و نوری که به سبیل تخيیر فرموده‌اند می‌تواند در روز نایب
بگیرد، و آیت الله سیستانی که فرموده‌اند: باید در روز نایب بگیرد.

❖ ۲۱۰ درسنامه فقهی مناسک

قول پنجم: اگر معذورین است باید در شب رمی کند و اگر غیر از آنها باشد احتیاطاً جمع کند میان رمی در شب و نائب گرفتن برای رمی در روز. (آیت الله هاشمی شاهروodi)

نایب گرفتن جهت رمی

کسانی که از رمی در روز و شب معذور هستند دو صورت دارد:^۱
صورت اول: مأیوس از رفع عذر هستند، در این صورت باید نایب بگیرند که در روز از طرف ایشان رمی کند. (اتفاقی)
صورت دوم: از رفع عذر مأیوس نیستند، در این صورت دو قول است:

قول اول: احتیاطاً تا زمان یأس صبر کنند. (آیات عظام صافی و مکارم)

قول دوم: می توانند نایب بگیرند، لیکن اگر عذر رفع شد احتیاط آن است که خودش اعاده کند. (سایر مراجع عظام)

رمی جمرات به طور مباشری و نیابی

اگر در اثنای رمی عاجز شود وظیفه چیست؟
دو صورت دارد:

صورت اول: مأیوس از قدرت پیدا کردن بر رمی در زمان خلوت و در شب و حتی در روز بعد است، در این صورت باید نایب بگیرد که در همان روز رمی او را تکمیل کند. (اتفاقی)

صورت دوم: می داند که می تواند در زمان خلوت یا در شب یا در روز بعد رمی را تکمیل کند، در این صورت باید صبر کند و نمی تواند برای تکمیل رمی نایب بگیرد. (اتفاقی)

۱ مناسک محشی، م ۱۲۷۰ و ۱۲۷۲.

جشن دوم: احکام رجوع تبع ◆ ۲۱۱

استنابه از طرف معذور بدون اذن او

اگر دیگران از رفع عذر معذور از رمی مأیوس باشند، آیا می‌توان
از طرف او رمی جمرات کند؟
این مساله دو صورت دارد:^۱

صورت اول: معذور نمی‌تواند اذن دهد، مانند شخص بیهوش و
طفل؛ در این صورت اذن معتبر نیست. (اتفاقی)

صورت دوم: معذور می‌تواند اذن دهد، مانند شخصی مریض و
علیل.

در این صورت چهار قول است:

قول اول: لازم نیست از او اذن بگیرند اگرچه احوط است.
(آیات عظام امام، خامنه‌ای و زنجانی)

قول دوم: وظیفه عاجز نایب گرفتن است و استنابه بدون اذن
تحقیق پیدا نمی‌کند. (آیات عظام تبریزی، خوئی، سیستانی، صافی،
گلپایگانی، سبحانی و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: اگر قطع به رضایت دارد اذن لازم نیست. (آیت الله
بهجهت)

قول چهارم: بنابر احتیاط واجب اذن لازم است. (آیت الله مکارم)

رفع عذر پس از رمی جمرات توسط نایب

اگر از رمی معذور باشد و نایب بگیرد و بعد از عمل نایب،
ممکن از رمی گردد، آیا لازم است رمی را اعاده کند؟
در این مورد چند نظر است:^۲

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۷۳.

۲. مناسک محسنی، م ۱۲۷۱.

قول اول: اعاده رمی واجب نیست اگرچه احوط است. (آیات عظام امام، صافی، گلپایگانی و نوری)
قول دوم: اگر قبل از گذشتن زمان رمی ممکن از رمی شود، باید خودش رمی را اعاده کند. (آیات عظام سیستانی و زنجانی)
قول سوم: بنابر احتیاط واجب باید خودش نیز رمی کند. (آیات عظام خوبی، تبریزی، مکارم و هاشمی شاهروندی)
قول چهارم: اگر قبل از یأس نایب گرفته و بعد ممکن از رمی شده، باید خودش اعاده کند و چنانچه بعد از یأس نایب گرفته، با رفع عذر اعاده لازم نیست. (آیات عظام خامنه‌ای و سبحانی)

تقدیم قضای رمی روز قبل بر اداء

اگر به جهتی رمی را در روز خودش انجام ندهد، باید روز بعد قضای آن را به جا آورد. در این صورت در مورد مقدم داشتن قضای رمی روز قبل، دو نظر مطرح است:^۱

قول اول: تقدیم قضای رمی بر اداء واجب نیست، بلکه افضل است مگر در صورت ترک عمدی رمی که احتیاط رعایت ترتیب است.
(آیت الله مکارم)

قول دوم: واجب است قضای رمی روز قبل بر اداء مقدم بدارد (سایر مراجع عظام)

فاصله انداختن بین قضای رمی روز قبل و ادائی روز حاضر

در این مسأله سه نظر مطرح است است:^۲

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۶۳.

۲. همان.

جشن دوم: احکام حجت پنج ◇ ۲۱۳

قول اول: فاصله انداختن لازم نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، سبحانی، صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم و نوری)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: فاصله انداختن مستحب است، قضای روز قبل طرف صبح و اداء هنگام ظهر باشد.

قول دوم: بنابر احتیاط واجب فاصله بیندازد. (آیات عظام تبریزی، خویی و سیستانی)

قول سوم: باید بین قضا و اداء و همچنین بین قضای دو روز فاصله بیندازد. (آیات عظام زنجانی و هاشمی شاهروندی)

مقدار فاصله

بنابر نظر کسانی که فاصله انداختن بین قضا و ادا را لازم می‌دانند، در مقدار فاصله سه نظر است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب قضای روز قبل را صبح و ادای همان روز هنگام زوال باشد. (آیات عظام تبریزی و خویی)

قول دوم: به مقدار یک دوازدهم روزی که می‌خواهد رمی کند فاصله بیندازد. (آیت الله زنجانی)

قول سوم: لااقل یک ساعت فاصله بیندازد. (آیت الله هاشمی شاهروندی)

شک در صحت رمی

اگر پس از رمی شک کند که رمی را صحیح انجام داده یا نه، اعتنا نکند و بنابر صحت بگذارند.^۱ (اتفاقی)

البته آیت الله زنجانی فرموده‌اند: چنانچه احتمال بددهد هنگام رمی به رعایت شرایط آن توجه داشته، اعتنا نکند.

۱. مناسک محشی، م ۱۲۷۵.

شک در انجام رمی جمرات

اگر در انجام رمی جمرات شک کند، دو صورت دارد:^۱

صورت اول: بعد از گذشت روز رمی، شک می‌کند: در این صورت به شک خود اعتنا نکند. (اتفاقی)

صورت دوم: در همان روز شک می‌کند: باید رمی را بجا آورد. (اتفاقی)

شک در رمی جمره اولی یا وسطی حین رمی جمره عقبه

اگر در هنگام رمی جمره عقبه، شک کند جمره اولی یا وسطی و یا هر دو رمی کرده یا نه یا شک کند صحیح انجام داده یا نه؟

قول اول: اعتنا نکند.^۲ (تمام مراجع عظام بجز آیت الله سبحانی)

قول دوم: اگر در ظرف هر روزی نسبت به رمی جمرات شک کند که آیا جمره‌ای را رمی کرده است یا نه هر چند از محیط رمی خارج شده باشد باید برگرد جوری رمی کند که ترتیب رعایت شده و یقین هم حاصل گردد، ولی اگر شب و یا روز بعد شک کرد به شک خود اعتنا نکند. (آیت الله سبحانی)

شک در تعداد سنگها

اگر در هر یک از جمرات نسبت به عدد ریگ‌های زده شده شک کند چند صورت دارد:

صورت اول: در حین رمی در تعداد سنگ‌ها شک کند، که در این صورت باید بنابر کمتر بگلدارد و رمی را تکمیل کند.^۳ (اتفاقی)

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۷۴.

۲. مناسک محسنی، م ۱۲۷۶.

۳. مناسک محسنی، م ۱۲۷۷.

جشن دوم: احکام رجوع تبع ◆ ۲۱۵

صورت دوم: بعد از شروع در رمی جمره بعدی، در تعداد سنگ‌های جمره قبلی یا در صحت رمی آن شک کند، که در این صورت دو قول است:

قول اول: اعتنا نکند^۱ (تمام مراجع عظام بجز آیت الله سبحانی)

قول دوم: اگر قبل از اینکه مشغول رمی جمره بعدی شود در عدد قبلی شک کند که آیا هفت عدد زده یا کمتر باید به شک خود اعتنا کند و برگرد و آنچه را احتمال نقصان می دهد بیاورد تا یقین حاصل شود و اگر بعد از رمی یکی از جمرات نیز این شک ایجاد شود باید برگرد و عدد را تکمیل کند.

این در موردی است که شک به بالاتر از ۴ تا ۷ باشد، ولی اگر یک طرف شک او در عدد سنگ‌ها به کمتر از چهار تعلق گرفت رمی آن جمره را باید از سربگیرد و اکتفا به تکمیل خلاف احتیاط است و سپس به ترتیب بقیه را از اول اعاده کند. (آیت الله سبحانی)

صورت سوم: بعد از انصراف از رمی و مشغول شدن به کارهای دیگر غیر از رمی جمره بعدی شک کند، در این صورت چند نظر مطرح است:^۲

قول اول: به احتیاط واجب بنابر اقل بگذارد و رمی را تکمیل کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، فاضل و نوری)

قول دوم: باید بنابر اقل بگذارد و تکمیل کند. (آیات عظام تبریزی، خوبی و هاشمی شاهروdi)

قول سوم: به شک خود اعتنا نکند. اگر شک بعد از انصراف و صدق فراغ باشد عرفاً. (آیات عظام سیستانی و زنجانی)

۱. مناسک محشی، م ۱۲۷۹.

۲. مناسک محشی، م ۱۲۷۷.

تذکر: آیت الله زنجانی فرموده‌اند: چنانچه احتمال بددهد هنگام رمی متوجه تعداد آن بوده اعتنا نکند.
قول چهارم: به احتیاط مستحب مقدار مشکوک را انجام دهد.
(آیت الله مکارم)

وقت جبران رمی جمرات

اگر از روی سهو یا جهل و یا عمدًا رمی جمرات را ترک کند و از منا خارج شود، دو صورت دارد:^۱

صورت اول: در ایام تشریق یادش آمده، در این صورت باید برگرد و بجا آورد و اگر ممکن نیست باید نایب بگیرد.

صورت دوم: بعد از ایام تشریق یادش آمده که در این صورت هفت نظر مطرح است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب خودش یا ناییش به منا رفته و رمی را انجام دهد و در سال بعد هم در ایامی که فوت شده خودش یا ناییش قضا کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، نوری و فاضل)

قول دوم: اگر تا آخر ایام تشریق انجام نداد، در سال بعد خودش یا ناییش قضا کند. (آیات عظام صافی، گلپایگانی و مکارم)

قول سوم: باید به منا برگرد و انجام دهد و اگر برنگشت و از مکه خارج شد، بنابر احتیاط واجب باید در سال بعد، در ایام تشریق، خودش یا ناییش قضا کند. (آیات عظام تبریزی و خوبی)

قول چهارم: در صورت فراموشی یا جهل به مسئله اگر در مکه یادش بباید یا حکم آن را یاد بگیرد، واجب است به منا آمده و رمی نماید و اگر بعد از خروج از مکه متوجه شود واجب نیست جهت

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۶۷.

تدارک آن برگردد. و احتیاط مستحب آن است که خودش اگر به مکه می‌آید و الا نایبیش در سال بعد قضا کند. (آیات عظام سیستانی و زنجانی)

قول پنجم: اگر در مکه باشد، بنابر احتیاط واجب تدارک کند، اگر از مکه خارج شده، واجب نیست برگردد و احتیاط واجب آن است که در سال بعد خودش یا نایبیش قضا نماید. (آیت الله وحید)

قول ششم: اگر در مکه باشد، باید هر وقت متوجه شد، رمی را اعاده کند، و اگر از مکه خارج شده است، باید خودش و در صورت عدم توانایی، نایبیش آن را بجا آورد. (آیت الله العظمی هاشمی شاهرودی)

قول هفتم: اگر در مکه باشد تا آخر ذی الحجه خودش تدارک کند و در سال بعد نیز خودش یا نایبیش به احتیاط واجب اعاده کند، و اگر از مکه خارج شده، احتیاطاً در سال بعد خودش یا نایبیش در ایام تشریق قضا کند. (آیت الله سبحانی)^۱

تذکر: طبق نظر بعضی از مراجع بین قضای هر روز و روز بعد باید مقداری فاصله بیندازد.

نَفْرٌ مِّنَ الْمَنَاءِ إِلَيْهِ الْمُرْسَلُونَ

در روز یازدهم غیر از رمی جمرات سه گانه وظیفه‌ای ندارد و خروج از منا - چه قبل از ظهر و چه بعد از ظهر- اشکالی ندارد. اما در روز دوازدهم خروج از منا پیش از ظهر جایز نیست مگر برای افرادی که از ماندن در منا معذورند.^۲ (اتفاقی)

۱. مناسک معظم له، م ۱۰۵۵ و ۸۶۵.

۲. مناسک محسنی، م ۱۲۳۶.

آیت الله سیستانی یک مورد دیگر را نیز استثناء کرده‌اند و می‌فرماید: اگر در منا متعلقاتی دارد از قبیل رحل و اثاث که مستلزم برگشتن باشد، می‌تواند پس از رمی و پیش از ظهر از منا بیرون رود و در این صورت باید به منا برگردد.^۱ و آیت الله هاشمی شاهروdi فرموده‌اند: خروج از منا قبل از ظهر روز دوازدهم اگر به عنوان کوچ نباشد، و بخواهد دوباره برگردد و سپس کوچه کند، جایز است.

خارج شدن از منا قبل از ظهر و لزوم بازگشت
اگر قبل از ظهر روز دوازدهم از منا کوچ کند، آیا لازم است به
منا برگردد؟

در این مسئله چند نظر است:^۲

قول اول: برگشتن به منا جهت نفر بعداز ظهر واجب نیست، و اگر چه رفتن او به مکه قبل از ظهر جایز نبوده است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، زنجانی و نوری)

قول دوم: باید قبل از ظهر جهت تحقق نفر بعداز ظهر به منا برگردد. (آیات عظام تبریزی، خوئی، صافی، گلپایگانی، سبحانی و هاشمی شاهروdi)

قول سوم: بنابر احتیاط واجب باید برگردد. (آیات عظام بهجت، سیستانی، فاضل و مکارم)

۱. مناسک محسنی، حاشیه م ۱۴۳۷.

۲. مناسک محسنی، م ۱۴۳۷.

جشن‌دهم: احکام حرج تبع ◇ ۲۱۹

قول چهارم: اگر در منا متعلقاتی از قبیل رحل و اثاث بجا گذارد که مستلزم برگشتن باشد، می‌تواند پس از رمی پیش از ظهر از منا بیرون رود و در این صورت باید به منا برگردد - چه پیش از ظهر و چه بعداز ظهر - و قبل از غروب یا روز بعد کوچ کند. و اگر متعلقاتی ندارد، بنابر احتیاط جایز نیست پیش از ظهر خارج شود، گرچه نیت برگشتن داشته باشد. و اگر خارج شد به احتیاط واجب باید برای نفر بازگردد، چه پیش از ظهر، چه بعد از آن. (آیت الله سیستانی)

خروج معذورین از رمی در روز دوازدهم بعد از بیتوته کسانی که از رمی در روز دوازدهم معذورند و برای رمی نایب گرفته‌اند یا شبانه رمی روز دوازدهم را انجام داده‌اند، آیا جایز است بعد از بیتوته شب دوازدهم از منا خارج شوند و روز دوازدهم برنگردند؟

اگر ماندن افراد مسن و مريض و ضعيف در منا روز دوازدهم حرجی باشد یا از ماندن در منا معذور باشند، جایز است پس از بیتوته شب دوازدهم قبل از طلوع فجر از منا خارج شوند.^۱ (اتفاقی) تذکر ۱: خائف و مريضی که در شب رمی می‌کنند می‌توانند قبل از ظهر کوچ کنند و در این حکم فرقی بين زن و مرد نیست، ولی اگر جزء این دو دسته حساب نمی‌شوند چه زن و چه مرد باید بعد از ظهر روز دوازدهم کوچ کنند. موارد ديگر نيز استثناء شده که مبتلا به نیست. (آیت الله سبحانی)

تذکر ۲: آیت الله سیستانی نسبت به کسانی که بر اثر ازدحام جمعیت، کوچ بعداز ظهر برای آنها حرجی است و مشقت شدید

۱. مناسک محشی، م ۱۲۳۸.

دارد، در صورتی کوچ کردن قبل از ظهر را جایز دانسته است که بیوتته شب سیزدهم نیز برایشان حرجی باشد:

السؤال : من يشق عليه البقاء في مـا إلـي الزـوال فـي الـيـوم الثـانـي عـشـر أو كـان النـفـر بـعـد الزـوال شـاقـاً عـلـيـهـ، هـل يـحـوز لـهـ ان يـنـفـر قـبـل الزـوال؟

الجواب : إذا كان البقاء حرجياً بعد لا يتحمل عادة جاز له النفر، وإذا كان النفر بعد الزوال حرجياً كذلك، فإن لم يكن المبيت في الليلة الثالثة عشر حرجياً فعليه المبيت، وإلا جاز له النفر أيضاً.^۱

آیت الله وحید می فرماید: برای غیر از کسی که ترس از ماندن در منا دارد، جایز نیست که شب دوازدهم بعد از رمی از منا کوچ کند مگر بعد از زوال شمس روز دوازدهم.^۲

نکته قابل توجه: در مناسک استفتایی ذکر شده که با مسأله ۱۲۳۸ مناسک محسنی تهافت دارد.

متن استفتاء و پاسخ آن چنین است:

سؤال : آیا کسانی که عذر دارند از رمی در روز، می توانند شب دوازدهم برای روز دوازدهم رمی کنند و از منا به مکه بیایند و دیگر برنگردند به منا، یا باید صبر کنند و بعد از ظهر با مردم کوچ کنند؟

جواب: می توانند بعد از مبيت واجب خارج شوند و لازم نیست صبر کنند.^۳

ولی در مسأله ۱۲۳۸ چنین آمده است: در کوچ کردن بعد از ظهر روز دوازدهم زن‌ها هم حکم مردان را دارند، بنابراین اگر با عذر از

۱. مناسک الحج و ملحقاتها، ص ۲۷۸، سوال ۱۰.

۲. مناسک حج (آیت الله وحید)، ص ۲۲۱، م ۱۲۷۴.

۳. مناسک محسنی، م ۱۲۴۷.

جشن دو مرد: احکام روح تبع ◆ ۲۲۱

رمی در روز، شب دوازدهم رمی کردنند نمی‌توانند قبل از ظهر از منا کوچ کنند مگر از ماندن تا بعدازظهر معدور باشند.
ظاهراً یک قید در جواب استفتاء مذکور باید ذکر شود و آن اینکه: «در صورتی که از ماندن در روز معدور ند لازم نیست صبر کنند»، تا اختلاف برطرف گردد.

جهت تکمیل بحث به استفتاء زیر توجه شود:

[۱۲۴۸] س - قبلًا سؤال شده است که آیا کسانی که خوف مشقت دارند می‌توانند شب دوازدهم رمی جمره نموده به مکه رفته و دیگر به منا برنگردند؛ و حضر تعالی جواب فرموده‌اید در صورت عذر اشکال ندارد، ولی قبل از نصف شب باید بیرون بروند. با توجه به مسأله فوق این سؤال مطرح می‌شود که آیا خدمه کاروان‌ها نیز برای پذیرایی از این قبیل زائرین می‌توانند به همراه آنان در شب رمی نموده و به مکه بروند و برای وقوف تا وقت شرعی روز دوازدهم دیگر به منا برنگردند؟

ج - وقوف در روز دوازدهم واجب نیست و آنچه واجب است کوچ نکردن قبل از زوال است و اشخاص ذکر شده می‌توانند بعد از نصف شب از منا بروند و روز دوازدهم برای رمی به منا برگردند ولو بعد از ظهر و اگر قبل از ظهر آمدند بعد از ظهر بیرون بروند. و رمی شب برای آنها کافی نیست.^۱

خروج غیرمعدورین از منا پس از نیمه شب دوازدهم
برخی از زائرین در شب دوازدهم پس از بیوته تا نصف شب،
قبل از اذان صبح از منا خارج شده، به هتل می‌روند و بعد از ظهر

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۴۸.

دوازدهم جهت انجام رمی جمرات، به منا بر می گردند، آیا واجب است قبل از ظهر به منا بر گردند؟ در این باره چند نظر است:

قول اول: لازم نیست قبل از ظهر به منا باید هر چند اگر قبل از ظهر به منا باید، نمی تواند قبل از ظهر کوچ کند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای و نوری)^۱

قول دوم: باید قبل از ظهر به منا برگردد برای تحقق نفر بعد از ظهر. (آقای عظام خوئی، تبریزی، سبحانی، صافی، گلپایگانی و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: بنابر احتیاط واجب باید برای نفر برگردد به منا. (آیات عظام بهجت، فاضل و مکارم)

قول چهارم: باید در منا می ماند ولی حالا که کوچ کرده لازم نیست قبل از ظهر به منا برگردد، البته حاجی می تواند اثاثیه و وسایل خود را در منا گذاشته، قبل از ظهر دوازدهم به طور موقت از منا خارج شود، لکن باید به منا برگردد تا بعد از ظهر یا روز بعد کوچ کند و بدون عذر جایز نیست وسایل خود را جمع کرده پیش از ظهر از منا کوچ کند، هر چند اگر کوچ کرد، لازم نیست برگردد. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: اگر در منا متعلقاتی از قبیل رحل و اثاث به جا گذارد که مستلزم برگشتمن باشد، می تواند پس از رمی و پیش از ظهر از منا بیرون رود و در این صورت باید به منا برگردد، چه پیش از ظهر و چه بعد از ظهر و قبل از غروب یا روز بعد کوچ کند و اگر متعلقاتی ندارد، بنابر احتیاط جایز نیست پیش از ظهر خارج

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۴۹ و ۱۲۳۷ و ۱۲۳۸.

جشن‌دهم: احکام رجوع تبع ◇ ۲۲۳

شود، گرچه نیت برگشتن داشته باشد و اگر خارج شد، به احتیاط واجب باید برای نفر بازگردد چه پیش از ظهر و چه بعد از آن.
(آیت الله سیستانی)^۱

مستحبات منا

۱. مستحب است روزهای یازدهم و دوازدهم و سیزدهم در منا بماند و حتی به جهت طواف مستحب از منا خارج نشود.
۲. گفتن تکبیرات در منا بعد از پانزده نماز، از نماز ظهر عید قربان و بهتر است بگوید:
الله أكبير، الله أكبير، لا اله الا الله و الله أكبير، الله أكبير و الله الحمد، الله أكبير على ما هداانا، الله أكبير على ما رزقنا من بهيمة الأنعام، و الحمد لله على ما أبلانا.
۳. خواندن نمازهای واجب و مستحب در مسجد خیف (صد رکعت نماز در مسجد خیف برابر است با عبادت هفتاد سال).
۴. ذکر گفتن در مسجد خیف: هر کس صد مرتبه سبحان الله بگوید، ثواب آن برابر است با ثواب بنده آزاد کردن.
و هر کس صد مرتبه لا اله الا الله بگوید، ثواب آن برابر است با کسی که احیای نفس کرده باشد.
و هر کس صد مرتبه الحمد لله بگوید، ثواب آن برابر است با ثواب خراج عراقین که در راه خدا تصدق نماید.^۲

۱. مناسک محسنی، م ۱۲۳۷.

۲. مناسک محسنی، م ۱۳۰۹.

خودآزمایی

۱. آیا ترک رمی جمرات ثلث مبطل حج است؟ (امام خمینی)
۲. سه گروهی که بیتوته شب سیزدهم بر آنها واجب است، آیا رمی جمرات نیز بر آنها واجب می‌شود؟ (آیت الله تبویزی)
۳. کسانی که از رمی در روز معذورند، آیا رمی شبانه مقدم است یا نایب گرفتن در روز؟ (آیت الله سیستانی)
۴. آیا استنابه رمی از طرف معذوری که می‌تواند اذن دهد، بدون اذن او جایز است؟ (آیت الله مکارم)
۵. اگر از رمی معذور باشد و پس از رمی نایب، عذر بر طرف شود آیا لازم است رمی را خودش انجام دهد؟ (آیت الله زنجانی)
۶. آیا تقدیم قضای رمی روز قبل بر اداء مقدم است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۷. آیا فاصله انداختن بین رمی قضایی و رمی اداء لازم است؟ (آیت الله خوبی)
۸. بین رمی قضایی و رمی اداء چقدر باید فاصله شود؟ (آیت الله زنجانی)
۹. بعد از انصراف از رمی، اگر در تعداد سنگ‌های زده شده شک کنند، وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله گلپایگانی)
۱۰. اگر رمی را فراموش کند و بعد از ایام تشریق یادش بیاید، چه وظیفه‌ای دارد؟ (آیت الله فاضل)
۱۱. خروج از منا قبل از ظهر روز دوازدهم جایز است؟ (آیت الله شاهروodi)
۱۲. اگر کسی قبل از ظهر روز دوازدهم از منا خارج شود، آیا لازم است به منا برگردد؟ (آیت الله نوری)

درس هجدهم:

اعمال مکه

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با اعمال مکه.
۲. آشنایی با زمان انجام اعمال مکه.
۳. آشنایی با چهار گروهی که می‌توانند اعمال مکه را وقوفین مقدم کنند.
۴. آشنایی با حکم تقديم اعمال مکه در صورت کشف خلاف.

اعمال مکه عبارتند از:

۱. طواف زیارت؛ ۲. نماز طواف زیارت؛ ۳. سعی بین صفا و مروه؛ ۴. طواف نساء؛ ۵. نماز طواف نساء.
- کیفیت انجام این اعمال به همان نحو است که در اعمال عمره گفته شد و تفاوت فقط در نیت است.

زمان انجام اعمال مکه

در مورد زمان انجام اعمال مکه چند مطلب مورد مورد وفاق است:

۱. مستحب است روز عید بعد از فارغ شدن از اعمال منا، اعمال مکه انجام بگیرد.
۲. جائز است تأخیر اعمال مکه تا روز یازدهم و بعد نیست که تأخیر تا آخر ذی حجه جائز باشد.^۱ از لحاظ حکم تکلیفی برخی مانند آیات عظام گلپایگانی و صافی فرموده‌اند: اگرچه احوط آن است که تأخیر نیندازد.

۱. مناسک محشی، م ۱۱۷۲

تقديم اعمال مكه بر وقوفين

- برای چهار گروه تقديم اعمال مکه بر وقوفين جاييز است:^۱
۱. خائين حيض و نفاس به طوری که بترسند بعد از برگشت پاک نشوند و نتوانند بمانند تا پاک شوند.
 ۲. پيرمردها و پيرزنهايي که به جهت ازدحام در موقع مراجعت عاجز از طواف باشنند.
 ۳. اشخاص مريضي که بترسند در وقت ازدحام طواف کنند يا از طواف عاجز باشنند.
 ۴. کسانی که می دانند تا آخر ذي الحجه، به جهتي امكان طواف و سعي نیست.
- هر کس ديگري که عذر عرف پستاند داشته باشد از اينکه اعمال را بعد از برگشتن از منا تا آخر ذي الحجه و يا تا زمانی که در مکه هست خود انجام دهد. (آيت الله سیحانی)

خائين ازدحام و تقديم اعمال مكه بر وقوفين

کسانی که صرفاً به خاطر ترس از ازدحام، می ترسند که بعد از مراجعت از منا نتوانند طواف را انجام دهند يا به مشقت می افتدن، آيا جاييز است اعمال مکه را مقدم بدارند؛ با اينکه جزء چهار گروه مذكور نیستند؟

در اين مساله چند نظر است:^۲

قول اول: تقديم اعمال جاييز نیست. (آيات عظام امام، خامنه‌ای، اراكى، خويى، صافى، گلپايگانى، سبحانى، فاضل و نوري)

۱. مناسک محشى، م ۱۱۷۶

۲. مناسک محشى، م ۱۱۸۹

جشن دوم: احکام حج و عیج ◇ ۲۲۷

آیت الله سبحانی فرموده‌اند: افرادی که دارای روحیه ضعیف هستند و یا حالت وسواس و ترس از جمیعت دارند این حالات صرفاً مجوز تقدیم اعمال مکه بر وقوفین نمی‌شود.
قول دوم: تقدیم جایز است، ولی احتیاطاً بعد از برگشت از منا اعمال را تکرار کند و در صورت عدم امکان تکرار اعمال، نایب بگیرد. (آیت الله بهجت)

قول سوم: احتیاط آن است که مقدم دارد و بعداً اگر نتوانست طواف را اعاده کند، برای طواف نایب بگیرد. (آیات عظام تبریزی و مکارم)

قول چهارم: در مورد اول (ترس از انجام ندادن)، تقدیم طواف زیارت و سعی واجب و مجزی است، و در مورد دوم (ترس از به مشقت افتادن) می‌توانند رجاءً مقدم کنند، ولی اگر کشف خلاف شد مجزی نیست. و تقدیم طواف نساء در هیچ یک از دو مورد جایز نیست. (آیت الله زنجانی)

قول پنجم: کسانی که بازگشت به مکه برای آنها مشکل است و یا طواف نمودن بعد از بازگشت از منا به علت ازدحام شدید جمیعت یا غیر آن برای آنها مشکل است، می‌توانند مقدم دارند.
(آیت الله سیستانی)

قول ششم: اگر خوف داشته باشد که در اثر ازدحام دچار مشکل جسمی شود و یا ایذاء شود می‌تواند مقدم بدارد. (آیت الله هاشمی شاهروodi)

تقدیم طواف نساء بر وقوفین
برای آن چهار گروه تقدیم طواف زیارت و نماز آن و سعی بر وقوفین جایز است.^۱ (اتفاقی)

۱. مناسک محسنی، م ۱۱۷۶.

اما نسبت به تقديم طواف نساء، اختلاف وجود دارد:
قول اول: تقديم طواف نساء جائز است. (آيات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری و هاشمی شاهروندی).

قول دوم: تقديم طواف نساء جائز نیست، مگر برای کسی که می‌ترسد نتواند از منا به مکه بازگردد. (آيات عظام زنجانی، خوبی و تبریزی)

قول سوم: احتیاطاً طواف نساء و نماز آن را رجاءً مقدم بدارد و اگر بعداً ممکن بود آن را اعاده نماید و گرنه برای اعاده آن نایب بگیرد. (آیت الله گلپایگانی)

تقديم اعمال مكه و كشف خلاف

كساني که اعمال مکه را بروقوفين مقدم کردند، اگر کشف خلاف شد یعنی خائف حیض و نفاس، حائض و نفاس نشد... وظیفه چیست؟

در این مسأله چهار نظر وجود دارد:^۱

قول اول: سه طایفه اول، اعمالی که مقدم داشتند کفايت می‌کند، اگرچه اعاده احوط است؛ اما طایفه چهارم که عقیده داشت نمی‌تواند اعمال را به جهتی مثل سیل یا مزاحمت پلیس انجام دهد، بعد کشف خلاف شد، باید اعاده کند. (آيات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، فاضل، سبحانی، سیستانی، نوری و هاشمی شاهروندی؛ ایشان در خصوص طایفه چهارم فرموده «بنابر احتیاط اعاده کند»)

۱. مناسک محشی، م ۱۱۷۷ و ۱۱۷۸.

جشن دوم: احکام حج و عیج ◆ ۲۲۹

قول دوم: به احتیاط واجب بعد از برگشت از منا در ایام تشریق اگر ممکن شود والا تا آخر ذی حجه طواف و سعی را به جا آورد.

(آیات عظام بجهت، مکارم، صافی و گلپایگانی)

آیت الله بجهت اضافه کرده‌اند: اگر در باقیمانده ذی حجه اعاده ممکن نشد، علی الاحوط استنابه نماید.

آیت الله مکارم، احتیاط به اعاده در صورت امکان ترک نشود.

قول سوم: تقدیم طواف زیارت و نماز و سعی اشکال ندارد، ولی احوط آن است که پس از بازگشت در صورت امکان اعاده کنند، ولی طواف نساء را فقط کسی می‌تواند مقدم بدارد که بر جان خود بترسد و اعاده ندارد. و غیر از این مورد تقدیم طواف نساء جایز نیست حتی بر خائف حیض و مریض. (آیات عظام تبریزی و خوبی)

قول چهارم: کشف خلاف در سه مورد مخلّ به اجزاء نمی‌باشد:

۱. کسانی که به خاطر ترس از اینکه نتوانند به مکه بازگردند اعمال مکه را مقدم داشته‌اند.

۲. کسانی که به جهت حیض یا پیری زیاد یا بیماری نمی‌توانند یا ترس دارند که نتوانند اعمال مکه را پس از مراجعت از منا انجام دهند.

۳. کسانی که طواف و سعی در زمان خودش بر آنها حرجری است. ولی در یک مورد با کشف خلاف، باید اعمال مکه را اعاده کنند و آن مربوط به کسانی است که خوف دارند که به مشقت بیافتنند، که در این صورت طواف حج و سعی را رجاءً مقدم کنند و در صورت کشف خلاف اعاده نمایند. (آیت الله زنجانی)

چند مسأله

مسأله اول: کسانی که به واسطه عذر، مثل پیری و خوف حیض، طواف زیارت و طواف نساء را مقدم داشتند، بوى خوش و زن بر آنها حلال نمی‌شود و تمام محرمات بعد از تقصیر یا حلق حلال خواهد شد.^۱ (اتفاقی)

مسأله دوم: س: کسانی که اعمال حج را مقدم بر وقوفین می‌نمایند، آیا باید اقرب زمان به موقفین را رعایت کنند؟
ج: لازم نیست.^۲

مسأله سوم: س: آیا تقدیم اعمال مکه برای معذورین واجب است؟

ج: در این مسأله چند نظر است.^۳

قول اول: تقدیم جایز است و لازم نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، مکارم و نوری)

قول دوم: تقدیم اعمال واجب نیست، مگر آنکه اطمینان داشته باشند که بعد از برگشتن از مراکز انجام آن را ندارند. (آیات عظام خوبی، تبریزی، صافی و گلپایگانی، هاشمی شاهروdi و س سبحانی: و مجبور به استنابه می‌شوند).

قول سوم: تقدیم اعمال برای ذوی الاعذار واجب است جز در مواردی که مجوز آن حرجی بودن طواف و سعی یا خوف مشقت داشتن آنها است، که در این دو صورت تقدیم جایز است. (آیت الله زنجانی)

۱. مناسک محسنی، م ۱۱۸۰.

۲. مناسک محسنی، م ۱۱۹۴.

۳. مناسک محسنی، م ۱۱۹۳.

مسئله چهارم: س: تشخیص عذر با کیست؟

ج: تشخیص عذر با خود مکلف است.^۱ (اتفاقی)

آیت الله سبحانی: و علاوه بر آن آنجایی که عرف متشرع هم تأیید کند عذر احراز می‌گردد.

آیت الله زنجانی: حاجی باید ببیند معمول مردم، وضعیت وی را عذر می‌دانند یا خیر، و علم وسوس و علم کسی که کمترین دشواری را عذر می‌داند، ملاک نیست و باید به متعارف رجوع کند.

مسئله پنجم: س: کسی که او را به وسیله تخت طواف می‌دهند، آیا می‌تواند اعمال حج خود را برو قوفین مقدم بدارد؟

ج: اگر در هر صورت باید او را طواف دهند و عذر دیگری نیست، نمی‌تواند مقدم بدارد.^۲ (به اتفاق مراجع عظام بجز آیت الله سبحانی) مگر اینکه بعد از برگشتن از منا طواف با چرخ و تخت و امثال آن نیز برای آنها مشکل باشد و یا اینکه خوف داشته باشند بعد از ایام تشریق توان نشستن بر چرخ را پیدا نکند که در این صورت اگر مقدم داشت در طبقه بالا طواف کردند و نماز خواندند نائب آنها نیز در همان زمان در پایین طواف کند و نماز بخواند کفايت می‌کند.

مسئله ششم: س: آیا نایب هم، اگر خوف حیض یا مرض داشته باشد، می‌تواند اعمال مکه را برو قوفین مقدم بدارد؟

ج: مانع ندارد.^۳ (تمام مراجع عظام به جز آیت الله زنجانی)

۱. مناسک محسنی، م ۱۱۹۵.

۲. مناسک محسنی، م ۱۱۹۶.

۳. مناسک محسنی، م ۱۱۹۱.

آیت الله زنجانی: اگر هنگام احرام، اطمینان به عدم عذر داشته باشد، حج و نیابت‌ش صحیح است.

آیت الله سبحانی: احکام گروه‌های چهارگانه درباره اصیل و نائب یکسان است و فرقی ندارد، لکن در هر چهار گروه چنانچه شخصی نائب مقدم داشت و کشف خلاف شد باید اعاده کنند.

خودآزمایی

۱. تقدیم اعمال مکه بر وقوفین برای چه کسانی جایز است؟ (امام خمینی)
۲. کسی که به جهت ازدحام، می‌ترسد که نتواند طواف را انجام دهد، آیا می‌تواند اعمال مکه را بر وقوفین مقدم بدارد؟ (آیت الله فاضل)
۳. آیا خائفین از ازدحام می‌توانند اعمال مکه را بر وقوفین مقدم بدارند؟ (آیت الله مکارم)
۴. آیا پیرمردها و پیرزن‌هایی که در اثر ازدحام عاجز از طواف هستند، می‌توانند طواف نساء را ضمن اعمال مکه مقدم بدارند؟ (آیت الله زنجانی)
۵. اگر اعمال مکه را مقدم داشتند و کشف خلاف شد، آیا اعاده لازم است؟ (آیت الله بهجت)
۶. کسانی که اعمال مکه را بر وقوفین مقدم کرده‌اند، کدامیک از محرمات احرام بر ایشان حلال می‌شود؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۷. آیا تقدیم اعمال مکه بر وقوفین برای معذورین واجب است؟ (آیت الله خویی)

بخش سوم:

نیابت در حج و عمره

درس نوزدهم:

شرایط نایب

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با شرایط نایب.
۲. آشنایی با حکم نیابت معدورین.
۳. آشنایی با وظیفه نایب در تقلید.
۴. آشنایی با شرایط منوب عنه.

در نایب اموری شرط است:

۱- عقل؛

۲- ایمان؛

۳- بلوغ.

در نیابت غیر بالغ در حج واجب چند قول است:^۱

قول اول: اگر ممیز باشد مجزی است. (آیات عظام بهجت، زنجانی و سیحانی).

قول دوم: مجزی نیست مطلقاً. (آیات عظام تبریزی، خویی، مکارم و هاشمی شاهروودی)

قول سوم: بنابر احتیاط واجب مجزی نیست. (آیات عظام امام، سیستانی، خامنه‌ای و فاضل)

۱. مناسک محشی، م ۱۰۷

قول چهارم: در غیر ممیز صحیح نیست و در صبی ممیز بنابر احتیاط واجب صحیح نیست. (آیت الله وحید)

اما در نیابت غیر بالغ در حج مستحبی دو قول است:

قول اول: نیابت صبی ممیز صحیح است. (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی، بهجت، زنجانی، هاشمی شاهروodi و وحید: با اذن ولی) آیت الله سبحانی: نایب اگر نابالغ ممیز بود می تواند حج ندایی به جا آورد و ثواب آن را به کسی هدیه کند.

قول دوم: بنابر احتیاط واجب صحیح نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل و مکارم)

۴- وثوق:

در مورد این شرط پنج قول مطرح است.

قول اول: وثوق و اطمینان به انجام حج کافی است و پس از عمل اطمینان به صحت آن لازم نیست. (آیات عظام امام، اراکی، خامنه‌ای، فاضل، صافی، گلپایگانی، نوری و سبحانی).

قول دوم: اگر نایب ثقه باشد اخبار او کافی است ولو عادل نباشد. (اخبار ثقه در موضوعات حجت است). (آیات عظام خوئی، تبریزی و هاشمی شاهروodi).

قول سوم: اگر خبر داد که از طرف او انجام داده و از خبرش وثوق و اطمینان حاصل نشد، در این صورت اکتفا به خبر دادن او اشکال دارد. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: زمانی ذمه منوب عنه فارع می شود که یقین حاصل شود نایب عمل را به طور صحیح انجام داده است یا اماره معتبره داشته باشیم. (آیت الله بهجت)

قول پنجم: وثوق شرط در استنابه است نه شرط صحت نیابت.
(آیت الله فاضل)

۵- معرفت به احکام و افعال حج و لو با ارشاد دیگری.

۶- ذمه نایب به حج واجبی در آن سال مشغول نباشد.
دو بحث در اینجا مطرح است:

الف: حکم تکلیفی: نیابت شخصی که واجب الحج است جائز نیست و حرام می‌باشد مگر در دو صورت:
صورت اول: جاہل به استطاعت خود باشد؛ یعنی کسی نیابت را پذیرفته در حالی که به حسب واقع مستطیع بوده، ولی نمی‌دانسته است.

صورت دوم: کسی که غافل از استطاعت خودش بوده است؛ یعنی مسئله استطاعت به ذهن او خطور نکرده است.

در این دو صورت پذیرش نیابت کار حرامی نخواهد بود.

ب: حکم وضعی پذیرش نیابت شخص مستطیع

بر فرض انجام، آیا این حج نیابی صحیح واقع شده است یا نه؟
در آن سه قول است:^۱

قول اول: حج نیابی شخص مستطیع باطل است، حتی در صورت جهل و غفلت (نه برای خودش واقع می‌شود، نه برای منوب عنه). (آیات عظام امام، ارکی، نوری)

قول دوم: حج نیابی شخص مستطیع باطل است، بلکه بنابر احتیاط واجب در صورت جهل و غفلت از استطاعت خودش نیز باطل است. (آیات عظام گلپایگانی و صافی)

۱. مناسک محشی، م ۱۱۸ و ۱۰۷.

قول سوم: اگرچه قبول نیابت کار حرامی بوده است، ولی عمل نیابی او صحیح است و ذمه منوب عنه بری می‌شود. (آیات عظام وحید، سیستانی، تبریزی، بهجت، خوئی، فاضل، سبحانی، مکارم و هاشمی شاهروندی).

قول چهارم: حج نیابی شخص مستطیع باطل است، مگر اینکه نایب از واجب بودن حج بر خود بی خبر باشد که در این صورت بعيد نیست که حج نیابی او صحیح باشد. (آیت الله خامنه‌ای)

۷- عدم معذوریت نایب در بعضی از اعمال مقدمه اول: عذر دو نوع است:

۱. **عذر طاری:** مثل آن که در اثر ترافیک شدید به وقوف اختیاری مشعر نرسد.

۲. **عذر غیر طاری:** مثل خدمه‌ای که می‌دانند شب دهم باید با زن‌ها و معذورین از مشعر به منا بروند و وقوف اختیاری مشعر را درک نمی‌کنند؛ یعنی وظیفه ایشان وقوف اضطراری لیلی است.

مقدمه دوم: ترک بعضی از اعمال حج مبطل حج است؛ مثل طواف زیارت، و ترک بعضی از اعمال، مبطل نیست؛ مثل طواف نساء و رمی جمره عقبه.

پس از بیان این دو مقدمه اقوال شش‌گانه در این مسأله را بیان می‌کنیم:^۱

قول اول: نیابت معذور از بعضی اعمال حج، باطل است و اگر تبرعاً نیز حج را به جا آورد اشکال دارد. (آیات عظام امام و فاضل) نظر این دو بزرگوار از هر جهت مطلق است؛ یعنی چه عذر طاری باشد یا نباشد، ترک عمل مبطل باشد یا نباشد.

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۷، شرط ۷ و م ۱۲۴ و ۱۲۵.

جشن سوم: نیابت در حج و عمره ◇ ۲۴۱

قول دوم: تفصیل بین عذر طاری و غیر طاری. (آیات عظام گلپایگانی، نوری، مکارم، تبریزی و خونی)

در مورد عذرهای طاری که در خود حج پیش می‌آید، نیابت اشکال ندارد، ولی اگر از ابتدا می‌داند که از اتیان حج اختیاری عاجز است، اشکال دارد.

قول سوم: بنا بر احتیاط واجب نیابت معذور در عذر غیر طاری صحیح نیست حتی تبرعاً، ولی در عذر طاری حکم نایب مثل حکم منوب عنه است که در بعضی موارد حج صحیح و گاهی باطل است و نیابت کسی که در انجام بعضی از واجبات حج که ترک عمده آن موجب بطلان نیست، مانند طواف نساء و بیتوتہ و رمی روز یازدهم و دوازدهم اشکال ندارد. (آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهروندی)

قول سوم در واقع دو تفصیل دارد:

۱. تفصیل بین عذر طاری و عذر غیر طاری
۲. تفصیل بین عذر طاری باطل و غیر باطل

قول چهارم: نایبی که در وقت قبول نیابت برای حج معذور نبوده است، لکن بعد از عقد اجاره در موقع عمل یا قبل از محرم شدن جزو معذورین شده، اگر عذر او منجر به نقص بعضی از اعمال نشود، نیابت او صحیح است، مثل اینکه در ارتکاب بعضی از ترک معذور شود، ولی اگر عذر او منجر به نقص در اعمال حج شود، در این صورت بطلان اجاره بعید نیست. و احوط مصالحه بین نایب و منوب عنه در اجرت و اعاده عمره و حج برای منوب عنه می‌باشد. (آیت الله خامنه‌ای)

پس در عذر طاری اگر منجر به نقص اعمال نشود، نیابت صحیح است و ذمه منوب عنہ بری می شود.

قول پنجم: بنا بر احتیاط واجب با تمکن از استیجار غیر معذور نمی توان معذور را اجیر کرد. بلکه اگر معذور تبرعاً هم انجام دهد اکتفا کردن به عملش مشکل است. (آیت الله بهجت)

قول ششم: نیابت کسی که از اتیان بعض اعمال عمره و حج معذور است، اگر ترک عمدى آن عمل از غیر معذور موجب بطلان حج یا عمره نباشد به اینکه ترک آن عمل یا فقط حرمت تکلیفی دارد و یا علاوه بر آن موجب کفاره هم هست ولی ترک آن موجب بطلان عمل عمره یا حج نیست اشکال ندارد و حتی با علم به اینکه اجیر برخی از اعمال را که ترک عمدى آن موجب بطلان حج و عمره نیست، عمداً بدون عذر ترک می کند، استیجار او مانع ندارد و مبرئ ذمه منوب عنہ می شود...» (آیت الله صافی)

قول هفتم: کسی که از انجام عمل اختیاری حج در اعمالی که ترک عمدى آنها موجب بطلان حج است معذور می باشد او نمی تواند نیابت از حجه الاسلام را بپذیرد؛ بنابراین شخص معذور از رمی روز یازدهم و دوازدهم و طواف نساء و بیوته های منا می تواند نائب شود؛ زیرا می تواند به جای رمی در روز، در شب رمی کند و یا به جای بیوته در منا در مکه و مسجدالحرام، به عبادت بپردازد و در طواف نساء دیگری را نائب بگیرد و همچنین در عدم مباشرت در ذبح قربانی می تواند ذبح اختیار کند و در همان مواردی هم که اگر معذور بود ابتداءً نمی توانست نائب شود اگر در اثنای اعمال عمره و حج برای او عذری پیش آمد که در اصطلاح به آن

جشن سوم: نیابت در حجتی عمره ◇ ۲۴۳

عذر طاری می‌گویند هرگاه به وظیفه معذور عمل کند حج او مقبول است. (آیت الله سبحانی)

نیابت معذورین از وقوف اختیاری مشعر

کسانی که معذورند از درک وقوف اختیاری مشعرالحرام - مثل بانوان، بیماران، پیرمردان و اشخاص ضعیف و نیز همراهان آنها - اگر برای خودشان حج انجام می‌دهند می‌توانند مقداری از شب را در مشعر وقوف کنند و شبانه به منا بروند، ولی اگر حج آنها نیابی باشد آیا نیابت آنها صحیح است؟

اگر نائب زن باشد با توجه به اینکه بانوان در حالت اختیار و تمكن هم می‌توانند مقداری از شب دهم را در مشعر وقوف کنند و لازم نیست تا طلوع آفتاب بمانند، از این رو نیابت آنها صحیح است،^۱ ولی در صورتی که نائب غیر زن از معذورین مذکور باشد، چند نظر وجود دارد:^۲

قول اول: با توجه به اینکه از معذورین هستند و نمی‌توانند وقوف اختیاری در مشعر را درک کنند نیابت آنها صحیح نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، سبحانی، فاضل، وحید و نوری)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب نیابت آنها صحیح نیست. (آیات عظام بهجت، گلپایگانی و صافی)

قول سوم: نیابت آنها محل اشکال است مگر اینکه بتوانند برای درک مسمّای وقوف اختیاری به مشعر برگردند. (آیات عظام خوئی و تبریزی)

۱. مناسک محسّی، م ۱۳۸ و ۱۲۹۳.

۲. مناسک محسّی، م ۱۲۶، ۱۳۵، ۱۳۸، ۱۳۹ و ۹۹۲.

قول چهارم: نیابت آنها صحیح است. (آیات عظام زنجانی، سبحانی، سیستانی، مکارم و هاشمی شاهروندی)

نیابت معذورین از قرائت صحیح در حج واجب

سؤال: کسانی که از قرائت صحیح معذور هستند و نمی‌توانند نماز خود را تصحیح کنند آیا می‌توانند در حج واجب نایب شوند؟

جواب: در این مسأله سه قول است:^۱

قول اول: نیابت صحیح نیست ولو تبرعاً، مگر آن که بتواند نمازش را تصحیح نماید. (آیات عظام امام، اراکی، تبریزی، خوئی، آیت الله خامنه‌ای، فاضل و نوری و هاشمی شاهروندی)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب نیابت‌نش صحیح نیست. (آیات عظام، سیستانی، سبحانی، صافی، گلپایگانی و مکارم) سبحانی افزوده‌اند: مگر اینکه قرائت خود را قبل از عمل تصحیح کند، و اگر گمان می‌کرد می‌تواند تصحیح کند ولی موفق نشد ولو با تلاش زیاد علاوه بر نماز خود، استنابه کند هر چند نباید از اول نائب می‌شد و مستحق احره المثل است.

قول سوم: اگر هنگام نایب شدن به صحت قرائت خود غافل بوده و توجه نداشته است و در اثنای اعمال متوجه شده است احتیاطاً در موارد عذر نایب بگیرد و خودش نیز عمل را انجام دهد، ولی اگر از اول متوجه بوده نمی‌تواند نایب شود. (آیت الله بهجت)

نتیجه بحث: مقلدین غیر آیت الله بهجت اگر در قرائت جزو معذورین هستند نیابت‌شان اشکال دارد و صحیح نیست.

نیابت معذورین از قرائت صحیح در حج و عمره مستحبی

سؤال: کسانی که از قرائت صحیح معذورند، آیا می‌توانند در حج و عمره مستحبی نایب شوند؟

جواب: در این مسأله دو قول است:^۱

قول اول: نیابت او صحیح نیست و اگر نایب شود اصلاً احرام صحیح واقع نمی‌شود. (آیات عظام امام، خامنه‌ای و مکارم)

تذکر: اگر به عنوان رجاء ثواب انجام بددهد اشکال ندارد.

قول دوم: نیابت او در حج و عمره مستحبی صحیح است. (آیات عظام تبریزی، سیستانی، زنجانی، صافی، گلپایگانی، فاضل و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: آنچه در حج و عمره واجب گفته شد، در حج و عمره مستحبی نیز جاری است. (آیت الله سبحانی)

مماثلت

مماثلت بین نایب و منوب عنه شرط نیست.^۲ (اتفاقی)

البته آیت الله بهجهت فرموده‌اند: اگرچه نیابت زن از مرد مرجوح است.^۳ و آیات عظام تبریزی و خویی نظری دارند که در تذکر عنوان بعدی آمده است.

نیابت صروره

جازی است کسی که تاکنون به حج نرفته و مستطیع نیست، برای دیگری نایب شود.^۴ (اتفاقی)

۱. مناسک محسنی، م ۸۰۲

۲. مناسک محسنی، م ۱۰۸

۳. مناسک (آیت الله بهجهت)، ص ۳۹، م ۱۰۴

۴. مناسک محسنی، م ۱۰۸

- تذکر ۱: آیات عظام تبریزی و خوبی اضافه کرده‌اند: بلکه اگر منوب عنہ مرد و زنده باشد که به خاطر عدم تمکن نمی‌تواند حجہ الاسلام را به جا آورد، احتیاط لزومی آن است که مردی را که تاکنون به حج نرفته به نیابت خود به حج بفرستد.
- تذکر ۲: نایب گرفتن صروره مکروه است به خصوص در صورتی که نایب زن و منوب عنہ مرد باشد. (آیت الله بهجت)

وظیفه نایب در تقلید

در این مسأله سه قول است:^۱

قول اول: نایب طبق وظیفه خودش عمل کند. ولی اگر اجیر شده به کیفیت خاصی باید طوری عمل کند که مراعات وظیفه خودش و کیفیت ذکر شده بشود (آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی، اراكی، صافی، گلپایگانی، مکارم، فاضل، نوری، هاشمی شاهروdi و سبحانی).

تذکر: آیت الله سیستانی یک مورد را استثناء کرده‌اند و فرموده‌اند: ولی اگر اجیر شده باشد که طبق نظر منوب عنہ یا مستأجر عمل کنند، باید به همان نحو عمل کند مگر در صورت یقین به فساد عمل.

قول دوم: در نیابت از میت به وظیفه خودش عمل کند و در نیابت از حی فی الجمله احتیاط کند. (آیت الله بهجت)

قول سوم: در نیابت از حی طبق تقلید منوب عنہ عمل کند و نیز در نیابت از میت اگر وصیت کرده طبق تقلید منوب عنہ و در نیابت

۱. مناسک محسنی، م ۱۴۸.

جشن سوم: نیابت در حجتی عمره ۲۴۷ ◇

از میت اگر وصیت نکرده طبق نظر خودش. (آیات عظام خوئی و تبریزی)

آیت الله تبریزی اضافه می کند: بنا بر احتیاط واجب عمل بنا بر تقليد وصی و ورثه نیز صحیح باشد.
تذکر: سزاوار است که نایب احتیاط کند و طبق نظر مرجع تقليد خودش و مرجع تقليد منوب عنه عمل کند.

شرایط منوب عنه

در منوب عنه اموری شرط است:^۱
۱. اسلام.

تذکر: آیت الله بهجت فرموده‌اند: نیابت از کافر به احتمال حصول تخفیف عذاب، محل تأمل است.^۲
۲. متوفی بودن منوب عنه یا اگر زنده است، حج برا او مستقر شده باشد و به جهت پیری یا مریضی ای که امید خوب شدن ندارد، نمی‌تواند به حج برود.
تذکر: در حج استحبابی مورد دوم شرط نیست.

بلغ منوب عنه

در صحت نیابت از غیر بالغ چند نظر است:^۳
قول اول: در صبیّ غیر ممیز مشکل است. (آیت الله العظمی بهجت)

قول دوم: نیابت از بچه خالی از اشکال نیست. (آیت الله مکارم)

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۸.

۲. مناسک محسنی، م ۱۰۶.

۳. مناسک محسنی، م ۱۰۸.

قول سوم: در مورد غیر بالغ در حج مستحبی اشکال ندارد که استنابه شود به شرط آن که منوب عنه در ایام حج در مکه نباشد.
(آیت الله سبحانی)

قول چهارم: در منوب عنه بلوغ شرط نیست. (سایر مراجع عظام)

ایمان در منوب عنه
در صحت نیابت از مسلمان غیرمؤمن چند نظر است:^۱
قول اول: در منوب عنه ایمان شرط است، پس حج به نیابت از مخالف صحیح نیست. (آیات عظام فاضل و نوری)
قول دوم: منوب عنه باید ناصبی نباشد، مگر آنکه منوب عنه پدر نائب باشد که در این صورت مسلمان بودن کافی است. (آیت الله زنجانی)
قول سوم: در منوب عنه ایمان شرط نیست. (سایر مراجع عظام)

۱. مناسک محسنی، م ۱۰۸.

خودآزمایی

۱. آیا نیابت بچه ممیز در حج صحیح است؟ (آیت الله وحید)
۲. اگر شخص مستطیع حج را به نیابت از دیگری انجام دهد آیا مجزی است؟ (آیت الله مکارم)
۳. در صورت صحت حج نیابی شخص مستطیع، آیا نایب مستحق اجرة المسمى می باشد یا مستحق اجرة المثل است؟ (آیت الله سیستانی)
۴. اگر نایب از وقوف اختیاری مشعر معذور باشد آیا نیابتش صحیح است؟ (آیت الله مکارم)
۵. اگر خانمی نایب شود و پس از درک مسمای وقوف در شب عید به منی برود و برای وقوف بین الطلوعین برنگردد آیا از منوب عنه مجزی است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۶. کسی که از قرائت صحیح معذور است، آیا جایز است از طرف دیگری نایب شود؟ (حضرت امام)
۷. کسی که قرائت نماش صحیح نیست و به نیابت از دیگری محروم شده و نتوانسته نماز را تصحیح کند چه وظیفه‌ای دارد؟ (حضرت امام)
۸. آیا در منوب عنه بلوغ شرط است؟ (آیت الله بهجت)
۹. در چه صورتی در منوب عنه، ایمان شرط نیست؟ (آیت الله زنجانی)
۱۰. در چه صورتی لازم است که مردی که صروره است نایب شود؟ (آیت الله تبریزی)
۱۱. آیا در منوب عنه، عقل شرط است؟ (آیت الله فاضل)
۱۲. آیا نایب طبق فتوای مرجع تقلید خودش عمل کند یا بر اساس فتوای مرجع تقلید منوب عنه؟ (آیت الله خویی)

بخش چهارم:

**فقہ عمومی و احکام مرتبط با
حج و عمرہ**

درس بیستم:

احکام تقلید

هدفهای آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه کسی که اعمال خود را بدون تقلید انجام داده است.
۲. آشنایی با شرایط تغییر مرجع تقلید.
۳. آشنایی با حکم بقاء بر تقلید میت.
۴. آشنایی با وظیفه کسی که می‌خواهد به حج برود نسبت به یادگیری مناسک.
۵. حکم رجوع قهری «احتیاط واجب» بدون نیت رجوع.

عمل بدون تقلید

کسی که اعمال خود از جمله حج و عمره را بدون تقلید انجام داده باشد، در موارد زیر اعمال گذشته او صحیح است:^۱

۱. اعمالش مطابق با فتوای کسی باشد که در حال حاضر وظیفه دارد از او تقلید کند. (اتفاقی)
۲. اعمال مطابق باشد با فتوای کسی که در زمان عمل باید از او تقلید می‌کرد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای و نوری)
۳. اعمالش مطابق با احتیاط باشد. (اتفاقی)

۱. مناسک محشی، م ۱۳۴۵؛ رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱

۴. طبق فتوای آیت الله سیستانی اگر جاہل قاصر باشد و اخلاق
به چیزی شده باشد که با جاہل قصوری ضرر ندارد، یا جاہل
مقصو بوده و نقص عمل از جهتی بوده است که در صورت
جاہل صحیح است؛ مثل جهر و اخفات، اعمالش صحیح است.

تغییر مرجع تقلید

در مورد تغییر مرجع تقلید، دو حالت متصور است:

حالت اول: عدول از غیر اعلم به اعلم

اگر از کسی تقلید کند و اعلمیت مرجع دیگر نسبت به مرجعی
که از او تقلید می‌کند برایش محرز شود، در مورد عدول به مجتهد
اعلم دو نظر است:

قول اول: عدول بنابر احتیاط واجب لازم است. (آیات عظام امام،
خامنه‌ای، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: عدول واجب است. (آیات عظام بهجت، فاضل،
سیستانی، سبحانی، مکارم، نوری، وحید، تبریزی و هاشمی شاهروodi)

حالت دوم: عدول از مرجع مساوی به مساوی

قول اول: عدول جایز است. (آیات عظام امام، سبحانی و فاضل)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب عدول جایز نیست. (آیات عظام
خامنه‌ای و هاشمی شاهروdi)

قول سوم: در خصوص مسائلی که یادگرفته عدول جایز نیست.
(آیت الله تبریزی)

قول چهارم: در خصوص مسائلی که عمل کرده، رجوع به
مساوی جایز نیست. (آیات عظام مکارم و نوری)

قول پنجم: در خصوص مسائلی که یاد گرفته بنابر احتیاط واجب عدول جایز نیست. (آیت الله صافی)

قول ششم: رجوع به مساوی در غیر موارد علم اجمالی به مخالفت قطعی، جایز است. (آیات عظام بهجت و سیستانی)

قول هفتم: اگر دو مجتهد مساوی باشند باید به فتوایی عمل شود که مطابق با احتیاط است و اگر احتیاط ممکن نبود یا مشقت داشت، می‌تواند به فتوای دیگری عمل کند. (آیت الله وحید)

بقاء بر تقلید میت

اگر مجتهدی که از او تقلید می‌کند، از دنیا برود، در مورد بقاء بر تقلید میت چند صورت وجود دارد:

صورت اول: حکم بقاء با فرض اعلمیت مجتهد فوت شده

در این صورت چند قول است:

قول اول: بقاء جایز است مطلقاً. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، نوری، گلپایگانی و سبحانی: در مسائلی که یاد گرفته است اگر چه عمل نکرده باشد بقاء جایز است

قول دوم: در مسائلی که عمل کرده بقاء واجب است. (آیت الله بهجت)

قول سوم: بقاء واجب است، هم در مسائلی که عمل کرده و هم در مسائلی که عمل نکرده. (آیات عظام سیستانی، فاضل، زنجانی، هاشمی شاهروندی و وحید)

قول چهارم: بقاء واجب است، به شرط آنکه به فتوای او عمل کرده باشد یا حداقل فتوای او را برای عمل یاد گرفته باشد. (آیت الله مکارم)

قول پنجم: بنا بر احتیاط واجب بقاء لازم است. (آیت الله صافی)

تذکر: در مسئله ۹ از بخش احکام تقلید رساله توضیح المسائل آیت الله صافی، بقاء، واجب دانسته شده، ولی در توضیح المسائل مراجع، قید «احتیاط واجب» آمده است.

صورت دوم: حکم بقاء در صورت تساوی یا شک در اعلمیت حی

در این صورت چند قول است:

قول اول: بقاء جایز است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، سبحانی، صافی، فاضل، نوری و مکارم)

قول دوم: مخیر است از هر کدام بخواهد تقلید کند مگر در موارد علم اجمالی یا قیام حجت اجمالی که بنا بر احتیاط واجب باید رعایت هر دو فتوا را نماید. (آیت الله سیستانی)

قول سوم: بقاء واجب است، مطلقاً. (آیات عظام وحید: مادامی که اعلم بودن مجتهد زنده برایش ثابت نشده؛ هاشمی شاهروdi: در صورت تساوی یا محتمل الاعلمیه بودن مجتهد فوت شده)

قول چهارم: در صورت تساوی، اگر به فتوای مجتهد فوت شده - هرچند در برخی از مسائل - عمل کرده، لازم است در تمام مسائلی به فتوای او باقی بماند؛ و اگر به فتوای او اصلاً عمل نکرده، از هر کدام که بخواهد می‌تواند تقلید کند؛ و اگر مجتهد زنده اعلم باشد، باید از او تقلید کند. (آیت الله شبیری زنجانی)

یادگیری احکام عمره و حج

یادگیری و دانستن اعمال حج هرچند اجمالاً، قبل از سفر لازم نیست و کافی است که عمره تمنع و حج تمنع را به عنوان عبادتی که خداوند متعال بر او واجب کرده، نیت کند و کیفیت هر یک را در وقت عمل یاد بگیرد و عمل کند؛ هرچند یاد گرفتن اعمال، بهتر و موافق احتیاط است. (اتفاقی)

رجوع قهری «احتیاط واجب» بدون نیت رجوع

در احتیاط واجب، مقلد می‌تواند به آن عمل کند یا با رعایت الاعلم فالاعلم به مجتهد دیگر رجوع کرده و طبق فتوای او عمل نماید.

حال سؤال این است که آیا در این رجوع به «فالاعلم» نیت، لازم است یا اینکه اگر عمل او مطابق با فتوای فالاعلم باشد، کافی است؟

مثلاً اگر مجتهد اعلم، احرام حج را از مکه قدیم بنا بر احتیاط واجب لازم بداند و مجتهد فالاعلم، احرام را از قسمت‌های توسعه یافته مکه جایز بداند و مقلد از مکه جدید محرم شده و بعد از اعمال حج یا در اثنای آن متوجه شده که مجتهد اعلم چنین احتیاطی داشته است، آیا احرامش از مکه صحیح است؟ ولو به فتوای فالاعلم رجوع نکند.

در این مسأله دو نظر مطرح است:

قول اول: اگر عمل او در هنگام صدور از وی، مطابق با فتوای کسی بوده که می‌توانست شرعاً از او تقلید کند، صحیح و مجزی است. (آیات عظام خامنه‌ای، زنجانی (معلوم شود مطابق فتوای فالاعلم بوده)، سبحانی: هرچند نداند مطابق فتوای فالاعلم است)

قول دوم: برای تصحیح عمل، می‌تواند به او رجوع کند و به فتوای وی استناد نماید، ولو پس از عمل. (آیات عظام بهجت، تبریزی، مکارم، سیستانی، صافی، فاضل و هاشمی شاهروdi)

تذکر: آیت الله صافی اضافه فرموده‌اند: ... البته مشروط به اینکه هنگام عمل عبادی قصد قربت از او متمشی شده باشد.

خودآزمایی

۱. اگر مدتی اعمالش بدون تقلید بوده، در چه صورتی اعمال گذشته او صحیح است؟ (امام خمینی)
۲. حکم عدول از غیر اعلم به اعلم بعد از تحقق تقلید چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۳. حکم عدول از مرجع مساوی به مساوی دیگر را مشخص کنید. (آیت الله شاهروodi)
۴. اگر دو مجتهد مساوی باشند، وظیفه مکلف چیست؟ (آیت الله وحید)
۵. حکم بقاء بر تقلید میت در فرضی که مجتهد فوت شده نسبت به زنده‌ها اعلم باشد، چیست؟ (آیت الله بهجت)
۶. حکم بقاء بر تقلید میت در صورت شک در اعلمیت حی چیست؟ (آیت الله وحید)
۷. حکم بقاء بر تقلید میت در فرض تساوی مجتهد فوت شده با مجتهد زنده چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۸. آیا یادگیری احکام حج و عمره قبل از سفر برای کسی که می‌خواهد به حج برود، واجب است؟ (امام خمینی)
۹. در احتیاط واجب، اگر عمل مکلف مطابق با فتاویٰ فالاعلم باشد کافی است یا باید قصد رجوع به فالاعلم داشته باشد؟ (آیت الله خامنه‌ای)

درس بیست و یکم:

احکام طهارت (وضو، غسل و...)

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با مقدار مسح پا در وضو.
۲. آشنایی با حکم وضوی بانوان در انتظار نامحرم.
۳. آشنایی با حکم وضو با آب زمزم.
۴. آشنایی با انواع غسل‌ها.
۵. آشنایی با حکم غسل و صحت عبادات.
۶. آشنایی با غسل‌های مستحب.
۷. آشنایی با غسل‌های جایگزین وضو.

وضو

در خصوص حلق مسح پا سه قول وجود دارد:

قول اول: مسح از سر یکی از انگشت‌های پا تا برآمدگی روی پا واجب است، اگرچه تا مفصل بهتر است. (آیات عظام امام، فاضل، مکارم، وحید و زنجانی)

قول دوم: مسح پا باید تا مفصل باشد. (آیات عظام خامنه‌ای و سبحانی).

قول سوم: مسح پا بنابر احتیاط واجب باید تا مفصل باشد. (آیات عظام خوبی، تبریزی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، اراکی و هاشمی شاهروندی)

ضمناً نظر سابق آیت الله سیستانی همان قول دوم بود، ولی اخیراً به احتیاط واجب تبدیل یافته است.
تذکر: منشأ این اختلاف، معنای کلمه «الکعبین» است.

وضو گرفتن بانوان در مسجدالحرام

۱. وضو در معرض دید نامحرم:

در عروة الوثقى چنین آمده است:
م ۳۰. إذا توضّأت المرأة في مكان يراها الأجنبي، لا يطلّ وضووها وإن كان من قصدها ذلك.^۱

آیت الله خوبی در اینجا حاشیه دارند و می‌فرمایند: إلّا إذا انحصر مكان الوضوء به، فيتعيّن حينئِ التيمم في مكان لا يراها الأجنبي، نعم إذا توضّأت و الحال هذه صَحّ وضووها.

وضو گرفتن بانوان در انتظار نامحرم حرام است و طبق نظر آیت الله خوبی اگر محل منحصر به آن باشد وظیفه تیمم است، ولی در هر صورت اگر وضو گرفت وضویش صحیح است، اگرچه کار حرامی انجام داده است.^۲ (اتفاقی)

۲. حکم وضو با آب زمزمه:

قبلًا با آب اصلی زمزمه وضو گرفتن و غسل کردن معمول بوده است، ولی الان که روی این آب عملیاتی انجام شده است، این شبّه وجود دارد که وضو با آب آشامیدنی صحیح است یا نه؟

۱. العروه الوثقى مع تعليق الامام الخميني، ص ۱۱۹، م ۳۰.
۲. یکی از شرایط صحت وضو، مباح بودن آب وضو است؛ پس اگر کسی عالمًا عامدًا با آب غصبی وضو بگیرد، وضویش باطل است، ولی اگر جاهل باشد یا غصبی بودن آن را فراموش کرده باشد، وضوی او صحیح است.

مسئولین انتظامی مسجدالحرام می‌گفتند که در موقع اضطراری اشکالی ندارد، ولی اگر کسی بخواهد احتیاط کند یا به وضو خانه‌ها برود یا بطری آب همراه خودش بیاورد.

اغسال

غسل یا واجب است یا مستحب که به بررسی آن می‌پردازیم:

غسل‌های واجب

غسل‌های واجب دو دسته‌اند:

دسته اول: واجب کفایی: غسل میت واجب کفایی است که باید میت را سه غسل بدھند. (غسل با آب سدر، غسل با آب کافور و غسل با آب خالص).

دسته دوم: واجب عینی که یا مشترک بین زن و مرد است و یا اختصاصی بانوان است.

غسل‌های مشترک بین زن و مرد عبارت است از:

۱. غسل جنابت؛
۲. غسل مس میت؛
۳. غسل‌هایی که به واسطه عهد و نذر و قسم واجب می‌شود.

غسل‌های اختصاصی بانوان عبارت است از:

۱. غسل حیض؛
۲. غسل نفاس؛
۳. غسل استحاضه.^۱

۱. ر.ک: رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۲۲۱.

آیات عظام زنجانی و سیستانی علاوه بر اغسال ذکر شده، غسل دیگری را به عنوان احتیاط واجب ذکر کرده و فرموده‌اند: کسی که در موقع گرفتن خورشید و ماه نماز آیات را عمداً نخوانده باشد، در صورتی که تمام ماه و خورشید گرفته باشد، بنا بر احتیاط واجب برای قضای نماز آیات باید غسل کند و قضای نماز بدون غسل باطل است.

غسل‌های واجب و صحت عبادات

غسل مسّ میت: «يجب هذا الغسل لكلّ واجب مشروط بالطهارة من الحدث الأصغر، و يتشرط فيما يشترط فيه الطهاره».^۱

غسل مسّ میت برای هر واجبی که طهارت از حدث اصغر در آن شرط است، واجب می‌باشد.

بنابراین غسل مسّ میت برای طواف و نماز شرط است و کسی که غسل مسّ میت بر عهده اوسست، اگر بدون غسل طواف و نماز را انجام دهد، باطل است. مگر اینکه بعد از مس میت غسل جنابت انجام داده که مجزی از تمام غسل‌ها و از آن جمله غسل مس میت است. ولی تعمّد بقا تا اذان صبح بدون غسل مس میت باعث بطلان روزه نمی‌شود.

غسل جنابت و حیض و نفاس در صحت نماز و طواف واجب شرط واقعی است. و همچنین در روزه ماه رمضان و قضای آن شرط است و اگر جنب و حائض و نفسae تا اذان صبح عمداً غسل نکنند، روزه آنها باطل است.^۲

ولی بقاء عمدی بر جنابت و حیض و نفاس تا اذان صبح باعث بطلان روزه مستحبی نمی‌شود مگر طبق فتوای آیت الله سبحانی که

۱. العروه الوثقى مع تعاليق الامام الخمينى، ص ۱۸۰، م ۱۶.

۲. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۹۴۳، م ۱۶۱۹.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبه با حجت عمره ۲۶۳ ◇

فرموده‌اند: «... و اگر بخواهد روزه مستحب ... بگیرد ... نمی‌تواند با تیم روزه بگیرد».^۱

اما در روزه واجب غیر ماه رمضان و قضای آن اختلاف وجود دارد:^۲

قول اول: در روزه واجب غیر رمضان و قضای آن، بنا بر احتیاط واجببقاء بر جنابت و حیض و نفاس مبطل است. (آیات عظام ارakkی و بهجت)

قول دوم: باعث بطلان روزه است مگر اینکه در ضيق وقت تیم کند. (آیت الله سبحانی)

قول سوم: بقاء بر جنابت و حیض و نفاس باعث بطلان روزه واجب غیر ماه رمضان و قضای آن نمی‌شود. (سایر مراجع عظام)

غسل‌های مستحبی

غسل‌های مستحب در شرع مقدس اسلام بسیار است^۳ و آن‌ها سه دسته‌اند:

دسته اول: غسل‌های مستحبی زمانی: مانند غسل جمعه و غسل شب‌های فرد ماه رمضان.

دسته دوم: غسل‌های مستحبی مکانی: که برای ورود به اماکن خاص مستحب است، مانند غسل برای داخل شدن به شهر مکه.

۱. رساله توضیح المسائل آیت الله سبحانی، م ۱۳۰۲.

۲. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۹۴۴، م ۱۶۲۰ و ۱۶۴۵.

۳. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۳۷۹، م ۶۴۴.

دسته سوم: غسل‌های مستحبی فعلی: مانند غسل زیارت ائمه علیهم السلام و غسل زنی که برای غیر شوهرش بوی خوش استعمال کرده است.^۱ آنچه از غسل‌های مستحبی مربوط به شهر مکه و اعمال حج و عمره است را در اینجا بیان می‌کنیم:

۱- **غسل احرام:** به نظر همه مستحب است، البته آیت الله زنجانی قبلًا بنابر احتیاط واجب لازم می‌دانستند، ولی از این نظر عدول کرده‌اند.

۲- **غسل زیارت کعبه:** مورد وفاق همه است.

۳- **غسل دخول در کعبه**

۴- **غسل ورود به منطقه حرم:** توضیح اینکه از چهار طرف مسجدالحرام تا یک فاصله خاصی منطقه حرم است و نزدیک‌ترین این‌ها مسجد تنعیم است که با تابلوهای بدايةالحرم و نهايةالحرم مشخص شده است.

۵- **غسل ورود به شهر مکه**

۶- **غسل طواف:** اختلافی است و در استحباب آن دو قول است:^۲

قول اول: استحباب آن ثابت نیست. (آیات عظام صافی، مکارم، نوری و سیستانی)

۱. رساله مراجع، م ۶۴۴ - ۶۴۵

۲. مناسک محسنی، م ۱۴۱۸. آیت الله هاشمی شاهرودی ۱۴۱۳ صحیح است

قول دوم: غسل طواف مستحب است. (آیات عظام خامنه‌ای، فاضل، تبریزی و هاشمی شاهروندی) برای زیارت بیت الله غسل مستحب است، و طواف، زیارت بیت الله است)

غسل‌های جایگزین و ضو

سؤال: چه غسل‌هایی مجزی از وضو است؟

جواب: در این مسأله دو قول است:^۱

قول اول: هیچ غسلی غیر از غسل جنابت مجزی از وضو و اغسال دیگر نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، گلپایگانی، بهجت، صافی، سبحانی، فاضل در نظر اخیرشان)

قول دوم: تمام اغسال (چه واجب و چه مستحب) مجزی از وضو است (غیر از استحاضه متوسطه). (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی، نوری، وحید، مکارم، زنجانی و هاشمی شاهروندی) البته غسل‌های مستحبی‌ای که استحباب آن ثابت شده است، مثل غسل جمعه، اما غسل‌هایی که استحباب آن ثابت نیست و رجاءً به جا آورده می‌شود از وضو کفایت نمی‌کند.

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۳۹۱ و ۳۷۹، م ۲۴۲ و ۶۴۴.

خودآزمایی

۱. انتهای محل مسح پا کجاست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۲. اگر محل وضوی بانوان منحصر باشد به جایی که نامحرم ایشان را می‌بیند وظیفه چیست؟ (آیت الله خوبی)
۳. اگر بانویی در معرض دید نامحرم وضو بگیرد آیا صحیح است؟ (آیت الله سیستانی)
۴. اگر کسی غسل مسّ میت را فراموش کند و در آن حال نماز بخواند و روزه هم بگیرد آیا صحیح است؟ (حضرت امام)
۵. حکم جنبی که می‌خواهد روزه بگیرد، اگر عمداً غسل و تیمم نکند چیست؟ (آیت الله فاضل)
۶. اگر بانویی غسل حیض را فراموش کند و روزه مستحبی بگیرد آیا صحیح است؟ (آیت الله بهجت)
۷. حکم غسل طواف چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۸. کسی که برای طواف و زیارت کعبه غسل کرده، ولی وضو نگرفته آیا طوافش صحیح است؟ (آیت الله تبریزی)
۹. کدامیک از اغسال مجزی از وضو است؟ (آیت الله فاضل)

درس بیست و دوم:

احکام بانوان در حج و عمره

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با شرایط حیض.
۲. شناخت معیار یائسگی.
۳. آشنایی با حکم تجاوز خون از ده روز.
۴. آشنایی با حکم نقاء متخلل.
۵. آشنایی با حکم ورود حائض و مستحاضه به مسجد الحرام و مسجد النبی.

احکام حیض

در صورتی خون حکم حیض را دارد که شرایط زیر را داشته باشد:

۱. خون بعد از ۹ سالگی^۱
 ۲. از سه روز کمتر نباشد
 ۳. از ده روز بیشتر نباشد.
۴. توالی سه روز: در این شرط سه قول است:
- قول اول: توالی در سه روز اول شرط است. (آیات عظام امام، اراکی، بهجت، تبریزی، خوئی، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، وحدت و نوری) و هاشمی شاهروodi)

قول دوم: اگر دو روز خون ببینند و بعد نبینند و مجدداً خون ببینند احتیاط کند. (آیات عظام صافی، گلپایگانی و سبحانی: به این

۱. مناسک محسنی، م ۱۴۱۸.

صورت که هم اعمال مستحاصه را انجام دهد و هم از محرمات
حائض اجتناب کند)

قول سوم: سه روز در یک دهه باشد، کافی است. (آیت الله
شیبیری)

۵. استمرار خون در سه روز ولو در فضای داخل فرج؛ البته
استمرار عرفی خون به نظر اکثر مراجع کافی است و قطع خون به
صورت مختصر مخلّ به استمرار نیست، ولی مرحوم آیت الله
گلپایگانی فرموده: هرگاه در بین سه روز مختصری پاک شود که در
باطن خون نباشد، حکم به حیض مشکل است.

۶. بین دو حیض اقل طهر (۱۰ روز) فاصله شده باشد.

۷. خون قبل از یائسگی.

معیار یائسگی

قول اول: سن یائسگی در سیده، تمام شدن ۶۰ سال، و در غیر
سیده، تمام شدن ۵۰ سال قمری است. (آیات عظام امام، زنجانی،
صفی، گلپایگانی، سبحانی و فاضل)

قول دوم: پس از ۶۰ سال قمری خونی که دیده‌اند مستحاصه
است و در فاصله بین ۵۰ تا ۶۰ سال اگر خون صفات حیض را
داشت یا در ایام عادت بود بین تروک حائض و عبادات مستحاصه
جمع کند علی‌الاحوط. (آیات عظام خوئی، تبریزی، وحید و هاشمی
شاھرودي)

قول سوم: با اتمام ۶۰ سالگی در سیده و غیر سیده یائسگی
نسبت به حیض تحقق می‌یابد، و احتیاط مستحب در زنان غیر سیده
در فاصله ۵۰ تا ۶۰ سالگی آن است که اگر خصوصیات حیض را
داشت بین تروک حائض و عبادات مستحاصه جمع کند.

حکم یائسگی در عده که موجب سقوط عده است بنا بر اظهیر محدود به پنجاه سال است. (آیت الله سیستانی)

قول چهارم: سیده با اتمام ۶۰ سالگی یائسه می‌شود و غیر سیده

در فاصله ۵۰ تا ۶۰ سالگی اگر اطمینان دارد که خونی که می‌بیند حیض است، احکام حیض را بار نماید. (آیت الله بهجت (نظر اخیر))

قول پنجم: در تعیین حد دقیق من یائسگی تأمل و احتیاط لازم است. بانوان می‌توانند در این مسأله به مجتهد جامع الشرایطی که

فتوای مشخصی در این زمینه دارد رجوع کند. (آیت الله خامنه‌ای)

قول ششم: یائسگی محدود به سن نیست، پس اگر خونی دید که صفات حیض را داشت حیض است، حتی در ۷۰ سالگی. (آیت الله مکارم (نظر اخیر ایشان))

۵۰ سال قمری = ۴۸ سال و ۶ ماه شمسی

۶۰ سال قمری = ۵۸ سال و ۷۷ روز منهای ۱۲ ساعت.

خروج خون از مهبل

۱. اگر خون از مهبل خارج شود با سایر شرایط بدون اشکال حیض تحقق می‌یابد.

۲. اگر خون داخل فضای فرج شود، ولی از مهبل خارج نشود، در این صورت دو قول است:

قول اول: حیض تحقق نیافته است. (آیات عظام خوبی، تبریزی، سیستانی، زنجانی، فاضل، وحید و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب جمع کند بین تروک حائض و عبادات مستحاصه (آیات عظام امام، صافی، گلپایگانی)

البته طبق نظر آیت الله صافی برای تتحقق حیض باید خون به خودی خود بیرون بیاید، ولی طبق نظر امام و آیت الله گلپایگانی اگر خون را با انگشت یا وسیله دیگر خارج کند، حیض قطعی می‌گردد.

قول سوم: لازم نیست در تمام سه روز خون بیرون بیاید، بلکه اگر در فرج خون باشد کافی است و چنانچه در بین سه روز مختص‌سری پاک شود و مدت پاک شدن به قدری کم باشد که بگویند در تمام سه روز در فرج خون بوده باز هم حیض است. (آیت الله سبحانی)

تجاوز خون از ده روز

اگر خون از ده روز تجاوز نکند، تمام ایامی که زن خون دیده حیض حساب می‌شود، اگرچه خلاف عدد عادتش باشد و چنانچه خون از ده روز تجاوز کند دو حالت دارد:

حالت اول: دارای عادت است:

۱. عادت وقتیه عدده: خونی که در ایام عادت دیده اگرچه نشانه‌های حیض را نداشته باشد، حیض است و مابقی استحاضه، اگرچه نشانه‌های حیض را داشته باشد.

۲. عادت وقتیه فقط که در اینجا دو قول است:

قول اول: این خانم یا ذات تمیز است یا غیر ذات تمیز:

۱. ذات تمیز: وظیفه او رجوع به صفات است؛ یعنی اگر خونی که دیده در بعضی از روزها صفات حیض را داشته و در بعضی از روزها صفات استحاضه را داشته است، روزهایی که صفات حیض را داشته (با وجود سایر شرایط) حیض قرار می‌دهد و مابقی را استحاضه.

۲. غیر ذات تمیز: اگر اقارب او در ایام حیض متفقة العادات باشند، وظیفه‌اش رجوع به اقارب است.

و اگر اقارب او متفقة العادات نباشند: وظیفه‌اش رجوع به روایات است؛ یعنی هفت روز را حیض قرار دهد و مابقی را استحاضه. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، سبحانی و نوری)

قول دوم: این خانم یا در غیر وقت عادتش خون دیده یا در وقت عادت خون دیده است.

۱. در غیر وقت عادتش خون دیده که در این صورت یا ذات تمیز است که وظیفه اش رجوع به صفات است، و یا غیر ذات تمیز است که شش یا هفت روز را حیض قرار می‌دهد.

۲. در وقت عادتش خون دیده که در این صورت اگرچه خون نشانه‌های حیض را نداشته باشد حیض است، به شرط آنکه از سه روز کمتر و از ده روز بیشتر نباشد. (آیات عظام خوبی، تبریزی و هاشمی شاهروندی)

۳. عادت عددیه فقط: که دو حالت دارد:

حالت اول: ذات تمیز است که در این صورت دو قول است:
قول اول: فقط خون‌هایی که صفات حیض را دارد حیض قرار می‌دهد و عدهش ملاک نیست. (آیات عظام خوبی، تبریزی و هاشمی شاهروندی)

قول دوم: آنچه صفات حیض را دارد سه صورت دارد:
۱. به اندازه ایام عادتش است: در این صورت همه آن حیض است.

۲. کمتر از ایام عادتش است: در این صورت آن مقدار به علاوه چند روز بعد که به اندازه عادتش تکمیل شود حیض است.

۳. بیشتر از ایام عادتش بوده: به اندازه ایام عادتش حیض است و مابقی استحاضه (عدد ملاک است). (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم، گلپایگانی و صافی)

حالت دوم: غیر ذات تمیز است، که در این صورت چهار قول است:

قول اول: باید از اول خون بینی به اندازه روزهای عادتش را حیض و مابقی را استحاضه قرار دهد. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، مکارم و نوری)

قول دوم: بنا بر احتیاط واجب به اندازه روزهای عادتش حیض قرار دهد. (آیت الله فاضل)

قول سوم: مخیر است از اول یا وسط به مقدار عدد ایامش حیض قرار دهد. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

قول چهارم: اگر خونی که دیده صفات حیض را داشته، از اول حیض قرار می‌دهد. (آیات عظام خوبی، تبریزی و هاشمی شاهروندی)

نقاء متخلّل (پاکی وسط در ایام حیض)

سؤال: اگر سه روز یا بیشتر خون ببیند و پاک شود و مجدداً خون ببیند و قبل از ۱۰ روز پاک شود، آیا پاکی وسط حکم حیض را دارد یا نه؟

جواب: در این مسأله چهار قول است.

قول اول: مجموع پاکی وسط به علاوه دو خون طرفین آن اگر از ده روز تجاوز نکند، حیض است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، سبحانی و بهجت)

مسأله: اگر سه روز پشت سر هم خون ببیند و پاک شود، چنانچه دوباره خون ببیند و روزهایی که خون دیده و در وسط پاک بوده روی هم از ده روز بیشتر نشود، روزهایی هم که در وسط پاک بوده حیض است.

قول دوم: با وجود یکی از دو شرط حکم به حیض بودن نقاء متخلّل می‌شود:

۱. خون دوم صفات خون حیض را داشته باشد.
۲. خون دوم در ایام عادتش واقع شود.
و اگر این دو شرط متفق باشد، نقاء متخلل، حکم پاکی را دارد.

(آیات عظام تبریزی، خوئی، وحید و هاشمی شاهرودی)

مسئله: اگر سه روز پشت سر هم با نشانه‌های حیض یا در روزهای عادت، خون ببیند و پاک شود، چنانچه دوباره خونی که دارای نشانه‌های حیض است یا در روزهای عادت است ببیند و روزهایی که خون دیده و در وسط پاک بوده روی هم از ده روز بیشتر نشود، روزهایی که در وسط پاک بوده حیض است.

نظر سوم: نقاء متخلل، حکم حیض را ندارد و عبادات در آن

صحیح واقع می‌شود. (آیات عظام مکارم و شبیری زنجانی)

مسئله: روزهایی که در بین ده روز پاک بوده و خون او قطع شده حکم حیض را ندارد، بلکه حکم زنان پاک را دارد.

نظر چهارم: در ایام پاکی وسط بنا بر احتیاط واجب بین تروک حائض و عبادات مستحاصه جمع کند.^۱ (آیات عظام صافی، گلپایگانی و سیستانی)

حکم لکه‌بینی بانوان

لکه بینی بانوان سه حالت دارد:

حالت اول: اگر در ابتدای شروع خون‌بینی، خون ببیند و از درون قطع شود، در این صورت حکم استحاصه را دارد.

حالت دوم: اگر در ابتدای شروع خون‌بینی، خون موجود در مهبل به صورت لکه‌بینی خارج می‌شود، که در این صورت اگر داخل خون باشد و تا سه روز ادامه پیدا کند، حیض است.

۱. توضیح المسائل مراجع، م. ۴۴۴

❖ درسنامه فقیه مناسک ۲۷۴

حالت سوم: اگر بعد از سه روز خون دیدن، تا قبل از ده روز لکه‌بینی داشته است که در این صورت اقوال چهارگانه مسأله قبلی جاری است.

ورود حائض و جنب به مسجدین

توقف جنب و حائض در مسجدالحرام و مسجدالنبي و همچنین سایر مساجد حرام است و عبور کردن از سایر مساجد یعنی از یک در وارد و از دیگر خارج شدن جایز است؛ ولی در رابطه با عبور و اجتیاز حائض و جنب از مسجدالحرام و مسجدالنبي ﷺ سه قول است:

قول اول: قسمت‌های توسعه یافته مسجدین حکم سایر مساجد را دارد پس اجتیاز جایز است. (آیت الله بهجت)

قول دوم: نسبت به قسمت‌های قدیمی بنا بر فتوا و نسبت به قسمت‌های جدید بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. (آیت الله تبریزی)

قول سوم: عبور و اجتیاز حائض و جنب در مسجدین حرام است مطلقاً، حتی در قسمت‌های توسعه یافته آن. (سایر مراجع عظام)

ورود مستحاضه به مسجدین

در رابطه با توقف مستحاضه متوسطه و کثیره در مسجدالحرام و مسجدالنبي ﷺ سه قول است:^۱

قول اول: ورود و توقف در مسجدالحرام و مسجدالنبي برای مستحاضه جایز است، اگر چه غسل‌های واجب‌ش را انجام نداده

۱. مناسک محسنی، ۵۶۱م

باشد، گرچه خلاف احتیاط استحبابی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، خوئی، سیستانی، تبریزی و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: ورود و توقف در مسجدین بدون غسل‌های واجب نماز جایز نیست. (آیات عظام بهجت، مکارم و زنجانی: در مستحاصه کثیره)

قول سوم: بدون انجام غسل‌هایی که بر او واجب است بنا بر احتیاط واجب نمی‌تواند وارد شود. (آیات عظام صافی و گلپایگانی)

حكم آمیزش در ایام استحاصه

مسئله: در استحاصه متوسطه و کثیره، چنانچه غسل‌های واجب خود را انجام داده، آمیزش اشکالی ندارد، (اتفاقی) ولی اگر غسل‌های واجب صلاتی را انجام نداده باشد، در جواز آمیزش دو نظر وجود دارد:

قول اول: آمیزش جایز است. (آیت الله فاضل)

قول دوم: بنابر احتیاط واجب، آمیزش جایز نیست. (سایر مراجع عظام)

خودآزمایی

۱. آیا توالی در سه روز اول خون بینی لازم است؟ (آیت الله زنجانی)
۲. کسی که عادت عددیه داشته و بیش از عدد عادتش خون دیده، آیا تمام آن حیض است؟ (حضرت امام)
۳. آیا خروج خون از مهبل برای ابتدای حیض شرط است؟ (آیت الله صافی)
۴. اگر خون صاحب عادت عددیه از ده روز تجاوز کند و ذات تمییز باشد وظیفه اش چیست؟ (آیت الله تبریزی)
۵. خانمی که پس از پاک شدن از حیض، طواف و نماز آن را انجام داده و مجدداً قبل از ۱۰ روز لکه بینی داشته آیا طوافش صحیح است؟ (آیت الله سیستانی)
۶. آیا زن مستحاضه بدون انجام غسل های واجب صلاتی می تواند در مسجدین توقف کند؟ (آیت الله بهجت)
۷. اگر خانمی پس از ۶۰ سالگی خونی بیند که دارای صفات حیض است، وظیفه اش چیست؟ (آیت الله مکارم)
۸. انجام طواف و نماز در نقاء متخلل اگر با ایامی که خون دیده از ده روز تجاوز نکند آیا صحیح است؟ (آیت الله زنجانی)
۹. سن یائسگی برای بانوان چه زمانی است؟ (آیت الله تبریزی)
۱۰. حکم عبور از قسمت های توسعه یافته مسجد النبی برای جنب و حائض چیست؟ (آیت الله تبریزی)
۱۱. آیا حائض و نفسae می توانند در مسجد النبی توقف یا تردد نمایند؟ (آیت الله بهجت)
۱۲. وظیفه مستحاضه متوسطه و کثیره برای ورود و توقف در مسجدالحرام چیست؟ (آیت الله سیستانی)
۱۳. حکم آمیزش با مستحاضه کثیره در صورتی که غسل های واجب صلاتی را به جا نیاورده است، چیست؟ (آیت الله فاضل)
۱۴. آیا مستحاضه کثیره برای ورود به مسجدالحرام باید غسل کند؟ (آیت الله صافی)

درس بیست و سوم:

احکام نماز (۱)

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با وظیفه کسی که قرائتش باطل است.
۲. آشنایی با حکم جزئیت بسم الله الرحمن الرحيم و ثمرات آن.
۳. آشنایی با معیار صحت قرائت.
۴. آشنایی با حکم مذ در نماز.
۵. آشنایی با حکم وقف به حرکت و وصل به سکون.

قرائت

حکم نمازی که با قرائت باطل خوانده شده است

این مسئله سه حالت دارد:

حالت اول: هنگام نماز اطمینان به صحت قرائت داشته است

که در این صورت چهار قول است:^۱

قول اول: اعاده نماز لازم نیست. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی، مکارم، فاضل و هاشمی شاهروندی) آیت الله سبحانی افروده‌اند: احتیاط مستحب آن است که دوباره نماز را بخواند و اگر وقت گذشته قضا نماید.

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۰۰۱.

قول دوم: باید نماز را دوباره بخواند و اگر وقت گذشته قضا نماید. (آیات عظام اراکی، صافی و گلپایگانی)

قول سوم: در صورتی که در اعتقاد به صحت قاصر بوده (مثل آنکه نزد کسی خوانده و او صحت نمازش را تأیید کرده است) نمازش صحیح است اگرچه احتیاط مستحب در اعاده است و در صورتی که مقصص بوده؛ باید دوباره بخواند و اگر وقت گذشته قضا نماید. (آیت الله وحید)

قول چهارم: بنابر احتیاط واجب باید دوباره بخواند و اگر وقت گذشته قضا نماید. (آیت الله نوری)

حالت دوم: نسبت به صحت فرائت شک داشته یا به عدم صحت اطمینان داشته و ممکن از تصحیح بوده است:

در این صورت نماز باطل است و باید اعاده کند. (اتفاقی)

حالت سوم: مثل حالت دوم، ولی غیر ممکن از تصحیح: که در این حالت بین نماز طواف و غیر آن تفصیل قائل شده‌اند.
در خصوص نماز طواف پنج قول است که در درس چهارم مبحث نماز طواف بیان شد.^۱

اما نسبت به نمازهای یومیه، دو قول است:^۲

قول اول: احتیاط واجب آن است که نماز را به جماعت بخواند مگر آنکه بر او حرج باشد. (آیات عظام سبحانی، صافی و گلپایگانی)

قول دوم: هر طوری که می‌تواند بخواند و احتیاط مستحب آن است که نماز را به جماعت به جا آورد. (سایر مراجع عظام)

۱. ر.ک: صفحه ۷۶ - ۷۸

۲. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ۹۹۷ م

غلط بودن قرائت و لزوم شرکت در نماز جماعت

اگر کسی بداند که قرائتش صحیح نیست و ممکن از تصحیح نباشد، طبق نظر همه مراجع شرکت در نماز جماعت واجب نیست و احتیاط واجب آیات عظام صافی و گلپایگانی نیز قابل رجوع به بقیه است.^۱

ولی اگر ممکن بر تصحیح باشد، در وسعت وقت باید یاد بگیرد و در ضيق وقت چند قول است:^۲

قول اول: در صورت امکان بنابر احتیاط واجب باید نماز را به جماعت بخواند. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، سبحانی، صافی، گلپایگانی و زنجانی)

قول دوم: در صورت امکان باید نماز را به جماعت بخواند.

(آیات عظام خویی، تبریزی، وحید و هاشمی شاهروdi)

قول سوم: اگر در یادگیری کوتاهی کرده است در صورتی که عسر و حرج نباشد بنابر اظهار باید نماز را به جماعت بخواند و اگر کوتاهی نکرده بنابر احتیاط مستحب به جماعت بخواند. (آیت الله بهجت)

قول چهارم: چنانچه نماز را به طوری که در مسئله پیش گفته شده (که اگر مقداری را که صحیح می‌خواند معنی به باشد به آن اکتفا کند و الا بنابر احتیاط واجب مقداری از بقیه قرآن را به آن ضمیمه کند...) بخواند نمازش صحیح است، ولی در صورتی که در یادگرفتن کوتاهی کرده باشد، اگر ممکن باشد برای فرار از عقوبت، نمازش را به جماعت بخواند. (آیت الله سیستانی)

۱. همان.

۲. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۹۹۸.

جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم» برای سوره

در رابطه با بسم الله الرحمن الرحيم اول سوره حمد و غير حمد
که در نماز خوانده می‌شود، سه حکم مطرح است:

۱. گفتن بسم الله در ابتدای هر سوره‌ای (غیر از توبه) اعم از
حمد و غير آن واجب است. (اتفاقی)

۲. بسم الله سوره حمد جزء سوره است. (اتفاقی)

۳. در جزئیت بسم الله برای غير سوره حمد سه قول وجود
دارد:^۱

قول اول: بسم الله الرحمن الرحيم در غير حمد جزء سوره
نیست.^۲ (آیت الله خامنه‌ای)

قول دوم: در جزء بودن بسم الله در غير سوره حمد اشکال
است. (آیات عظام سیستانی و هاشمی شاهرودی)
تجب قراءة بسم الله في كل سورة غير سورة توبه و لكن في كونها جزءاً
منها فيما عدا سورة الفاتحة اشكال، فالاحوط عدم ترتيب آثار الجزئية
عليها، كالاقتصر على قرائتها في صلاة الآيات.^۳.

قول سوم: بسم الله جزء همه سوره‌ها غير سوره توبه است.
(ساير مراجع عظام)

ثمرات جزئیت «بسم الله الرحمن الرحيم»

ثمرة جزء بودن یا نبودن بسم الله در دو مورد مشخص می‌شود:

۱. نماز آیات که طبق نظر آیت الله خامنه‌ای نمی‌تواند بسم الله
الرحمن الرحيم را بگوید و به رکوع رود، بلکه باید علاوه بر آن،

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۸۴۸، م ۱۵۰۷.

۲. رساله اجوبه الاستفایات (ترجمه فارسی)، ص ۱۰۰، م ۴۶۶.

۳. منهاج الصالحين، م ۶۰۳.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتب طبیعی عمره ۲۸۱ ◇

یک آیه یا جمله کاملی بعد از آن بخواند، و طبق نظر آیت الله سیستانی اکتفا کردن به آن اشکال دارد و بنابر احتیاط واجب آیه یا جمله کاملی به آن ضمیمه کند.

۲. اگر به قصد خواندن سوره معینی بعد از حمد، بسم الله را بگوید و بخواهد سوره را عوض کند، طبق نظر آیت الله خامنه‌ای، تکرار بسم الله لازم نیست بخلاف نظر بقیه که باید بسم الله را تکرار کند.

معیار صحت قرائت

رعایت تمام قواعد تجویدی و تلفظ حروف از مخارجی که علمای تجوید فرموده‌اند، لازم نیست، بلکه اگر الفاظ را به گونه‌ای تلفظ کند که از نظر عرف اهل لسان صحیح باشد، کافی است. البته رعایت تلفظ حروف مشترکی که معنا را تغییر می‌دهد، مانند (ص و س و ث) لازم است، ولی ضابطه صحت آن اهل لسان است.

چنانچه صاحب عروه فرموده:

«لایجب أن يعرف مخارج الحروف على طبق ما ذكره علماء التجويد، بل يكفي إخراجها منها وإن لم يلتفت إليها، بل لايلزم إخراج الحرف من تلك المخارج، بل المدار صدق التلفظ بذلك الحرف وإن خرج من غير المخرج الذي عيّنته؛ مثلاً إذا نطق بالضاد أو الظاء على القاعدة، لكن لا بما ذكروه من وجوب جعل طرف اللسان من الجانب الأيمن أو الأيسر على الأض aras العليا، صح فالمناط الصدق في عرف العرب، وهكذا فيسائر الحروف، فما ذكره علماء التجويد مبني على الغالب.»^۱

۱. العروه الوثقى مع تعليق الامام الخميني، ص ۳۵۲، م ۴۱.

رعايت مد در قرائت

حروف مد سه تا است؛ واو ماقبل مضموم و الف ماقبل مفتوح و ياء ماقبل مكسور، و سبب مد دو چيز است: اول: همزه واقع پس از الف و واو و ياء، مانند جاءء، سوء، جيء؛ دوم: حرف ساكن واقع پس از اين سه حرف، مانند الضاللین.

حكم تکلیفی رعايت مد

در رابطه با حکم تکلیفی مد چهار قول است:^۱
قول اول: رعايت مد در موارد مذکور بهتر است؛ يعني بهتر است واو و الف و ياء را بکشد. (آيات عظام امام، خامنه‌ای و زنجانی و هاشمی شاهرودي)

ناگفته نماند که در عبارت آیت الله زنجانی به جای تعبیر «بهتر است»، تعبیر «احتیاط مستحب» آمده است.

قول دوم: در اين موارد رعايت مد واجب است. (آيات عظام اراكی، بهجت، خوبی، سیستانی، صافی، گلپایگانی و نوری)
قول سوم: در مورد چهارم، (الضاللین) مد واجب و در سه مورد اول (سوء، جاءء، جيء) بنابر احتیاط واجب رعايت مد لازم است. (آیت الله تبریزی)

قول چهارم: در مورد چهارم (الضاللین) رعايت مد واجب است، ولی در سه مورد اول (سوء، جاءء، جيء) احتیاط مستحب است. (آیت الله وحید)

حكم وضعی عدم رعايت مد در نماز

سؤال: اگر در موارد لزوم مد، رعايت نکند، وظيفه چيست؟ در این مسئله نيز چند قول است:^۲

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۰۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۰۳.

قول اول: نماز صحیح است و اعاده ندارد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، سیستانی، زنجانی و هاشمی شاهروودی)
البته آیت الله زنجانی فرموده‌اند: بنابر احتیاط مستحب نماز را تمام کند و دوباره بخواند.

قول دوم: بنابر احتیاط واجب نماز را تمام کنند و دوباره بخوانند. (آیات عظام خوبی، نوری، صافی و گلپایگانی)

قول سوم: در مورد چهارم (الضالین) با ترک مذکور نماز باطل می‌شود و در سه مورد اول صحیح است. (آیت الله وحید)^۱
قول چهارم: در موارد لزوم مذکور در محل خود در قرائت نماز اصلاح کرد نماز صحیح است و الا باید نماز را اعاده کند. (آیت الله سبحانی)

وقف به حرکت

سؤال: آیا در قرائت وقف به حرکت جایز است؟

جواب: در این مسأله دو قول است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام اراکی، خوبی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری، بهجت و وحید)
قول دوم: جایز است، ولی خلاف احتیاط مستحبی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، زنجانی، فاضل، سبحانی، سیستانی و هاشمی شاهروودی)

وصل به سکون

سؤال: آیا در قرائت وصل به سکون جایز است؟

جواب: در این مسأله نیز دو قول است:

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۱۲.

قول اول: بنابر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام اراکی، خویی، صافی، گلپایگانی و نوری)

قول دوم: جایز است، ولی خلاف احتیاط مستحبی است. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، زنجانی، فاضل، سبحانی، سیستانی، بهجت، مکارم، وحید و هاشمی شاهرودی)

تبصره: با توجه به عدم فتوای صریح به عدم جواز وقف به حرکت و وصل به سکون، پس از ارجاع احتیاط واجب‌ها، در نتیجه وصل به سکون و وقف به حرکت در قرائت برای مقلدین مراجعی که احتیاط واجب دارند، قابل تصحیح است بدین صورت که به مراجعی که رعایت آن را لازم نمی‌دانند رجوع کنند.

خودآزمایی

۱. اگر با اطمینان به صحت قرائت نماز خوانده و بعد از نماز بفهمد غلط بوده است، وظیفه چیست؟ (آیت الله وحید)
۲. اگر بسم الله را به قصد سوره‌ای بگوید، آیا می‌تواند بدون گفتن بسم الله جدید سوره دیگر بخواند؟ (آیت الله سیستانی)
۳. اگر ممکن بر تصحیح نماز باشد، ولی وقت ضيق باشد آیا شرکت در نماز جماعت واجب است؟ (آیت الله خویی)
۴. آیا بسم الله الرحمن الرحيم جزء سوره است یا نه؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. اگر نسبت به صحت قرائت مشکوک بوده و با آن حال نماز را خوانده بعد فهمید که غلط بوده وظیفه‌اش چیست؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۶. حکم تکلیفی و وضعی رعایت مد در قرائت را بیان کنید. (آیت الله تبریزی)
۷. در قرائت، وقف به حرکت و وصل به سکون چه حکمی دارد؟ (آیت الله بهجت)

درس بیست و چهارم:

احکام نماز (۲)

هدف‌های آموزشی:

۱. آشنایی با حکم اذان و اقامه.
۲. آشنایی با حکم رکوع و قراردادن دست‌ها روی زانوها.
۳. آشنایی با حکم سجده بر فرش.
۴. آشنایی با حکم دعا به غیر عربی در نماز.
۵. آشنایی با حکم شرکت در نماز جماعت اهل سنت.
۶. آشنایی با حکم نماز در اماكن تخيير.

اذان و اقامه

هیچ نمازی غیر از نمازهای یومیه و قضای آن، اذان و اقامه ندارد و طبق نظر همه مراجع، «اذان» مستحب است و اکثر مراجع «اقامه» را مستحب می‌دانند، ولی برخی از مراجع قدیم مثل صاحب عروه در «اقامه» قائل به احتیاط وجوبی بوده‌اند و فرموده‌اند: «**والأقوى استحباب الأذان مطلقاً والأحوط عدم ترك الإقامة للرجال في غير موارد السقوط، وغير حال الاستعجال والسفر وضيق الوقت.**» حضرت امام در اینجا حاشیه دارند و می‌فرمایند:

«والأقوى است Hubbardها، ولكن في تركها، بل في ترك الأذان أيضاً حرمان من ثواب جزيل». ^۱

در غیر نمازهای یومیه، در نماز عید فطر و قربان مستحب است سه مرتبه «الصلاۃ» گفته شود و در غیر نماز عیدین مانند نماز آیات و طواف، الصلاۃ را به قصد رجا بگوید.^۲

ركوع

حد رکوع آن است که به قدری خم شود که بتواند دست را به زانو بگذارد. البته بعضی از مراجع مثل آیت الله سیستانی فرموده‌اند: به قدری خم شود که سر انگشتان به سر زانو برسد.^۳

قرار دادن دست‌ها روی زانوها

سؤال: آیا قرار دادن دست‌ها بر روی زانوها لازم است یا نه؟

جواب: در این مسأله دو قول است:

قول اول: بنابر احتیاط واجب در حال رکوع دست‌ها را روی زانوها بگذارد. (آیات عظام خامنه‌ای، فاضل و مکارم)

قول دوم: قرار دادن دست‌ها روی زانو لازم نیست. (بقیه مراجع)

آیت الله سبحانی افزوده‌اند: احتیاط مستحب است.

کیفیت نماز معذورین از رکوع و سجده: در نماز نشسته معذورین چند دسته‌اند:

دسته اول: کسانی که به هیچ وجه نمی‌توانند خم شوند، که جهت رکوع و سجده اشاره با سر کافی است و بنابر احتیاط واجب مهر و مانند آن را بالا بیاورند و پیشانی را روی آن بگذارند.^۴

۱. عروة الوثقى مع تعليق الإمام الخميني، ص ۳۲۱، فصل في الأذان والإقامه.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۹۱۶.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۲۲.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۶۹.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتب طبق حجت عمره ◇ ۲۸۹

دسته دوم: امکان خم شدن برای ایشان وجود دارد: که در این صورت در مقدار خم شدن برای رکوع پنج قول است:

قول اول: باید به قدری خم شود که صورتش مقابل زانوها برسد. (آیات عظام امام، اراکی، خامنه‌ای، تبریزی، خویی، سبحانی، فاضل، صافی، گلپایگانی و هاشمی شاهروندی) آیت الله سبحانی افزوده‌اند: بهتر است به قدری خم شود که صورت نزدیک جای سجده برسد.

قول دوم: باید به قدری خم شود که صورت مقابل جای سجده باشد. (آیت الله سیستانی)

قول سوم: باید به قدری خم شود که اگر ایستاده بود برای رکوع کمر خود را خم می‌کرد. (آیت الله زنجانی)

قول چهارم: باید به قدری خم شود که صورتش مقابل زانوها برسد و احتوط آن است که به قدری که اگر ایستاده بود کمرش را خم می‌کرد، خم شود. (آیت الله وحید)

قول پنجم: باید به قدری خم شود که بگویند رکوع است. (آیت الله مکارم)

سجده بر فرش

در رابطه با سجده کردن بر فرش در مسجدالنبی و مسجدالحرام در مجموع چهار قول است^۱:

قول اول: سجده بر فرش در مسجد النبی ﷺ و شبستان‌های مسجدالحرام مانع ندارد، حتی اگر بتواند در جایی که سنگ است برود، لازم نیست و سجده بر فرش صحیح است. (آیات عظام امام، نوری، جوادی، مکارم، فاضل و هاشمی شاهروندی) آیات عظام جوادی و

۱. مناسک محشی، م ۱۳۳۴، ۱۳۳۵ و ۱۳۳۷

مکارم افزوده‌اند: ولی هرگاه به سهولت بتواند روی سنگ‌های مسجد نماز بخوانند، آن را ترک نکند.

قول دوم: در صورتی که حرجی نیست و می‌توانند به راحتی در جایی که سنگ هست سجده کنند، لازم است آنجا را انتخاب کند و بر فرش سجده کردن جایز نیست، مگر آنکه تقيه ایجاب کند که بر فرش سجده کند. (آیات عظام خامنه‌ای، بهجهت، صافی، گلپایگانی، خوئی، تبریزی و سیستانی)

قول سوم: در مسجدالحرام که محل سنگ فرش برای نماز وجود دارد نباید در هر حال روی فرش نماز بخواند. (آیت الله سبحانی)

قول چهارم: سجده بر فرش و مانند آن کفایت نمی‌کند، بلکه اگر در صورت ناچاری سجده کند باید نماز را اعاده نماید. (آیات عظام زنجانی و وحید)

دعایکردن در نماز به غیر عربی

دعا کردن به عربی در حال سجده و قنوت، چه مؤثر و چه غیر مؤثر جایز است. (اتفاقی)

اما در دعا کردن به غیر عربی دو قول وجود دارد:

قول اول: بنابر احتیاط واجب جایز نیست. (آیات عظام فاضل و مکارم)

قول دوم: اشکال ندارد. (بقیه مراجع)

حکم شرکت در نماز جماعت اهل سنت

مسئله: در وقتی که در مسجدالحرام یا مسجدالنبی نماز جماعت منعقد شد، مؤمنین باید از آنجا خارج شوند و باید از جماعت تخلوف نکنند و با سایر مسلمین به جماعت نماز بخوانند.^۱

.۱. مناسک محسنی، م ۱۳۱۳

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتب طبق حجت عمره ◇ ۲۹۱

در مورد اقتدا به امام جماعت اهل سنت در مسجد الحرام و مسجد النبی ﷺ سه قول است:

قول اول: اقتداء به اهل سنت مثل نماز جماعت خودمان است؛ یعنی نه نیازی به اعاده دارد و نه عمل به وظيفة منفرد. (آیات عظام امام، خامنه‌ای، جوادی، هاشمی شاهرودی، مکارم، نوری و فاضل)

قول دوم: جماعت صوری است و باید حمد و سوره را بخواند ولو به صورت حدیث نفس. و در نماز جمعه بعد از فراغ از آن، نماز ظهر را اعاده کند. (آیات عظام خوئی، تبریزی، سیستانی و وحید)

قول سوم: مخیر است اقتداء کند و اعاده نماید، یا به وظیفه منفرد عمل کند بدون قصد جماعت. (آیات عظام بهجت، گلپایگانی، زنجانی، سبحانی و صافی)

چند سؤال:

سؤال اول: آیا اقتداء نماز قضاء به اهل سنت جایز است یا نه؟
جواب: به نظر آن دسته از مراجع عظام که اقتداء در نماز ادائی را صحیح نمی‌دانند، بلکه اعاده نماز یا خواندن حمد و سوره را ولو به صورت حدیث نفس لازم می‌دانند، پاسخ روشن است که در قضاء نماز هم اقتدا جایز نیست.

اما به نظر آن دسته از مراجع عظام که اقتدا را در نماز اداء جایز می‌دانند نسبت به اقتداء در نماز قضاء دو قول است:

قول اول: اقتدا به اهل سنت در نماز قضاء هم جایز است. (آیات عظام فاضل، مکارم و هاشمی شاهرودی)

قول دوم: قدر متیقن جواز اقتداء در نماز اداست و صحت اقتداء در نماز قضا محل اشکال، بل منع است. (آیت الله خامنه‌ای)

سؤال دوم: طبق نظر مراجعی که در جماعت اهل سنت باید به وظیفه منفرد عمل کند، بعد از تمام شدن حمد و سوره تا رفتن به رکوع چه کار کند؟

جواب: می تواند قرآن بخواند، البته نه به قصد جزئیت، و می تواند به قصد مطلق ذکر، ذکر بگوید.

سؤال سوم: در حالی که طبق نظر بعضی از مراجع باید به وظیفه منفرد عمل کرد یا نماز را اعاده نمود، فائدہ نماز جماعت چیست؟

جواب: شرکت در نماز جماعت اهل سنت هم آثار معنوی دارد و هم آثار سیاسی.

یکی از آثار معنوی آن از بُعد ثواب أخروی آن است که از امام صادق ع نقل شده که چنین فرمودند:
 «من صلی معهم فی الصفّ الْأَوَّلِ کان کمن صلی خلف رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم فی الصفّ الْأَوَّلِ».^۱

و درباره همزیستی مسالمت‌آمیز با اهل سنت چنین دستور داده‌اند: «عودوا مرضاهم، واشهدوا جنائزهم... و صلّوا معهم فی مساجدهم».^۲ امام صادق ع فرمودند: «إذاصلیت معهم غفر لک بعدد من خالفك».^۳ و از آثار سیاسی آن، تجلی قدرت و وحدت مسلمانان است که استعمارگران در طی سال‌های متعددی تلاش در ایجاد اختلاف بین مسلمین داشته‌اند.

۱. وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۲۹۹، ح .۱

۲. همان، ص ۳۰۱، ح .۸

۳. همان، ص ۲۹۹، ح .۲

اهتمام به مستحبات

در خصوص اعمال مستحب گرچه ترک آن عقابی ندارد و فقط محرومیت از ثواب است، ولی اگر کسی به ترک مستحبات عادت کند و ترک آن ناشی از استخفاف به مستحبات باشد، به نظر همه مراجع جایز نیست؛ چنانچه در بعضی از مستحبات تصریح کردند: مسأله ۱۴۰۱: حاضر نشدن به نماز جماعت از روی بی اعتنایی جایز نیست و سزاوار نیست که بدون عذر نماز جماعت را ترک کند. استخفاف به احکام الهی حرام است ولو مستحبات، گرچه نسبت به مستحبات وظیفه الزامی نداریم، ولی ترک آن از روی بی اعتنایی و استخفاف جایز نیست.

بسیاری از مستحبات است که انسان را بالا می‌برد و اوج می‌دهد، مثل نماز شب و تهجد که پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: «أشراف أمتى حملة القرآن وأصحاب الليل».

مفضل بن عمر خدمت امام صادق علیه السلام عرض می‌کند: «جعلت فداك، تفوتنى صلاة الليل فأصلى الفجر فلى أن اصلى بعد صلاة الفجر ما فاتنى من الصلاة و أنا فى مصلاى قبل طلوع الشمس؟ فقال: نعم، ولكن لا تعلم به أهلك فتسخذه سنة، فيبطل قول الله عزوجل: «والمستغرين بالأسحار»؛ گاهی اوقات موفق به نماز شب نمی‌شوم، آیا بعد از نماز صبح قبل از طلوع خورشید در حالی که در جای نماز خود هستم می‌توانم آن را قضا کنم؟ حضرت فرمودند: بله ولیکن به خانوادهات اعلام نکن که آن را عادت خود قرار دهنند و قول پروردگار که در توصیف مؤمنان سحرخیز فرمود: «والمستغرين بالأسحار» باطل شود^۱.

۱. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۱۵۸، ح ۲.

درس بیست و پنجم:

نماز در اماکن تخيير

مسأله: مسافر می‌تواند در مسجد الحرام و مسجد پیغمبر ﷺ و مسجد کوفه نمازش را تمام بخواند، ولی اگر بخواهد در جایی که اول جزء این مساجد نبوده و بعد به این مساجد اضافه شده نماز بخواند، احتیاط مستحب آن است که شکسته بخواند اگر چه اقوی صحت تمام است و نیز مسافر می‌تواند در حرم و رواق حضرت سید الشهداء علیه السلام بلکه در مسجد متصل به حرم نماز را تمام بخواند.^۱

محدوده تخيير

در مورد محدوده تخيير در مکه و مدینه پنج قول است:

قول اول: در مسجدالنبی و مسجدالحرام قدیم مخیر است بین قصر و تمام، و در قسمت‌های توسعه یافته بنابر احتیاط واجب قصر بخواند. (آیت الله بهجت)

قول دوم: در مسجدالحرام و مسجدالنبی حتی قسمت‌های توسعه یافته آن، مخیر است بین قصر و تمام. (آیات عظام امام خمینی، سبحانی و هاشمی شاهروodi)

قول سوم: در قسمت‌های قدیمی شهر مکه و مدینه. (آیات عظام خوئی، تبریزی و وحید)

۱. رساله توضیح المسائل مراجع، م ۱۳۵۶.

قول چهارم: در شهر مکه و مدینه حتی قسمت‌های توسعه یافته آن. (آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، نوری، مکارم، فاضل، صافی و گلپایگانی)

قول پنجم: در هیچ جا مسافر مخیر نخواهد بود و باید نماز را شکسته به جا آورد. (آیت الله شیری زنجانی)

محدوده قدیم مسجد نبوی: بیت پیامبر تا ستونی که بالای آن نوشته شده «متهی حَلَّ المسجد النبُوِي». حداکثرش تا جایی است که در زمان فتح خیر توسط پیامبر ﷺ توسعه یافته است.

محدوده قدیم شهر مکه: از عقبة مدنیین (قبرستان ابوطالب و پل حجون) تا ذی طوى.

«دخل من أعلى مكة من عقبة المدنين و خرج من أسفل مكة من ذى طوى».

خودآزمایی

۱. آیا قرار دادن دستها روی زانوها در رکوع واجب است؟ (آیت الله مکارم)
۲. کسی که نشسته نماز می خواند، برای رکوع چقدر باید خم شود؟ (حضرت امام)
۳. آیا سجده بر فرش های مسجد النبی جایز است؟ (آیت الله نوری همدانی)
۴. آیا سجده بر غیر مایصح السجود علیه در مسجد النبی جایز است؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. آیا دعا کردن در نماز به غیر عربی جایز است؟ (آیت الله فاضل)
۶. در نماز جماعت اهل سنت در مسجدین، آیا قرائت حمد و سوره واجب است؟ (آیت الله تبریزی)
۷. حکم اقتداء در جماعت اهل سنت چیست؟ (آیت الله زنجانی)
۸. آیا در اقتداء به جماعت اهل سنت بین نماز اداء و قضاء فرقی وجود دارد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۹. محدوده تخيیر در مکه و مدینه کجاست؟ (آیت الله بهجت)
۱۰. در مکه و مدینه در چه محدوده‌ای مسافر می تواند نماز را کامل بخواند؟ (آیت الله زنجانی)
۱۱. نماز در قسمت‌های توسعه یافته شهر مکه و مدینه، قصر است یا تمام؟ (آیت الله خوبی)

درس بیست و پنجم:

اهمیت تخمیس اموال و خمس سپرده‌های حج و عمره

هدف‌های آموزشی

۱. آشنایی با اهمیت تخمیس اموال.
۲. آشنایی با حکم تصرف در اموال متعلق به خمس.
۳. آشنایی با طریقه تعیین مبدأ سال خمسی.
۴. آشنایی با حکم خمس سپرده‌های حج و عمره.

موثقة ابن بکر عن أبي عبد الله علیہ السلام قال:

«إِنِّي لَاخْذَ مِنْ أَحَدِكُمُ الدِّرْهَمَ وَ إِنِّي لَمِنْ أَكْثَرِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَالًا، مَا أُرِيدُ بِذَلِكَ إِلَّا أَنْ تُطَهَّرُوا»؛ من با این که غنی‌ترین مردم مدینه هستم، از شما درهمی را به عنوان خمس می‌گیرم و غرضم جز پاک شدن شما نیست.^۱

غرض از دریافت خمس توسط ائمه علیہما السلام دو چیز است:

- ۱- تطهیر اموال؛
- ۲- پالایش قلوب از علاقه به دنیا.

۱. وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۳۳۷، ح ۳.

مسئله اول: عدم جواز تصرف در مال متعلق خمس

به اتفاق فقهاء و مراجع عظام، تصرف در مالی که متعلق خمس است هرچند قصد دادن خمس آن را داشته باشد جایز نیست مگر با اذن حاکم شرع.^۱

البته به فتوای آیت‌الله شیری زنجانی تصرف در مالی که متعلق خمس است، تا زمانی که مقدار یک‌پنجم آن باقی است، اشکال ندارد.^۲

و آیت‌الله سبحانی فرموده‌اند: اگر خمس مال را نداده در صورتی می‌تواند در آن مال تصرف کند که موجب اتلاف حقوق صاحبان خمس نشود و در غیر این صورت تصرف در آن حرام است و در هر حال باید خمس مال را بپردازد.

مسئله دوم: عدم جواز به ذمه گرفتن خمس بدون اذن حاکم شرع

به اتفاق نظر مراجع عظام، به ذمه گرفتن خمس، و خود را بدھکار اهل خمس دانستن بدون مراجعته به مرجع تقلید خود جایز نیست؛ پس اگر محاسبه کند و نپردازد حق تصرف ندارد.

مسئله سوم: مبدأ سال خمسی، قهری است نه انتخابی

تعیین مبدأ سال خمسی یک امر انتخابی نیست، بلکه قهری است و در ضابطه آن سه نظر است:

قول اول: تجار و کاسب‌ها اولین روز شروع به کسب و کار، کارمندان، اولین روزی که ممکن از دریافت حقوق‌اند و کشاورزان اولین برداشت. (آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، فاضل و صافی)

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، م ۱۷۹۰ - ۱۷۹۲.

۲. مسائل الشرعیه، م ۱۷۹۸.

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتب طبق حجت عمره ◇ ۳۰۱

قول دوم: مبدأ سال خمسی اولین روزی که درآمد برای او حاصل شده است و فرقی بین تاجر و کارمند و کشاورز نیست. (آیات عظام خوئی، تبریزی، زنجانی، سبحانی، مکارم، نوری، وحید و هاشمی شاهروندی)

قول سوم: مبدأ سال خمسی برای کسی که شغل دارد، اولین روزی است که شروع به کار کرده است. (آیت الله سیستانی)

مسئله چهارم: مبدأ سال خمسی برای معامله اتفاقی
کسی که شغله کاسبی نیست، اگر اتفاقاً معامله‌ای کند و منفعتی ببرد، بعد از آن که یک سال از موقعی که فایده برد بگذرد، باید خمس مقداری را که از مخارج سالش زیاد آمده بدهد. ^۱ (اتفاقی)

مسئله پنجم: سال خمسی چند شغلی‌ها
شخصی که دارای چند شغل و چند منبع درآمد است، آیا می‌تواند برای هر یک از آن‌ها، یک سال خمسی مستقل قرار دهد؟
در این مسئله دو قول است:^۲

قول اول: می‌تواند برای هر کدام سال جداگانه‌ای قرار دهد، ولی چنانچه در یکی از شغل‌ها زیان دید، نمی‌تواند از سود دیگری جبران کند. (آیات عظام امام، خوئی، بهجت، تبریزی، اراکی، فاضل، سیستانی، صافی، نوری، خامنه‌ای و هاشمی شاهروندی)

قول دوم: باید برای تمام درآمدها یک سال خمسی قرار دهد.
(آیات عظام مکارم، وحید و سبحانی)

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، م ۱۷۶۵.

۲. توضیح المسائل مراجع، ج ۲.

خمس سپرده‌های حج و عمره

در مورد خمس سپرده‌های ثبت‌نامی حج و عمره چهار حالت متصور است که به بررسی آن می‌پردازیم:

حالت اول: مواردی که طبق نظر همه مراجع خمس به آن تعلق نمی‌گیرد که سه صورت دارد:

صورت اول: از درآمد بین سال خمسی ثبت‌نام کرده و در همان سال به حج یا عمره مشرف شده است که خمس ندارد. (اتفاقی)

صورت دوم: با قرض یا وام ثبت‌نام کرده و تا زمان رفتن به حج و عمره قرض را اداء نکرده و هیچ قسطی از وام پرداخت نشده است.

و یا در همان سال تشریف قرض را اداء کرده است که در این صورت خمس ندارد. (اتفاقی)

صورت سوم: پول ثبت‌نامی از مواردی بوده که خمس به آن تعلق نمی‌گیرد مثل مهریه که در این صورت خمس ندارد. (اتفاقی)

حالت دوم: موردی که طبق نظر همه مراجع خمس دارد:
اگر با پولی که از درآمد پس انداز شده و سال بر آن گذشته باشد، بدون پرداخت خمس آن، ثبت‌نام کند، در این صورت باید خمس آن را پرداخت نماید. (اتفاقی)

حالت سوم: موردی که بخشی از آن خمس دارد و بخشی از آن خمس ندارد. اگر وجه ثبت‌نامی تلفیقی از حالت اول و دوم باشد بخش اول خمس ندارد و بخش دوم خمس دارد. (اتفاقی)

حالت چهارم: موردی که در تعلق خمس به آن اختلاف وجود دارد:

بخش چهارم: فقه عمومی و احکام مرتبه باعثی عمره ۳۰۳ ◇

اگر از درآمد بین سال خمسی ثبت نام کند و پس از گذشت چند سال، مشرف شود، در تعلق خمس به پول ثبت نامی و سود آن چند نظر است:

قول اول: اصل و سود آن خمس ندارد. (آیات عظام سبحانی، جوادی، بهجت، مکارم و نوری)

تذکر: طبق نظر آیت الله بهجت اگر فرد کاسب باشد و یا کارمندی که از حقوقی ثبت نام کرده که مدت‌ها قبل دریافت کرده و چند ماه بر آن گذشته، باید مصالحه کند.

قول دوم: اصل و سود آن خمس دارد. مگر آن مقدار از سود که مربوط به سال تشرف است (آیات عظام صافی، وحید و هاشمی شاهرودی)

تذکر: فتوای قبلی آیت الله صافی مثل قول اول بوده است که می- فرمودند اصل پول ثبت نامی و سود آن خمس ندارد، ولی نظر ایشان تغییر کرده است.

قول سوم: اصل آن خمس دارد، ولی سود آن اگر قابل دریافت نیست، خمس ندارد. (آیات عظام امام خمینی، خامنه‌ای، خوبی و تبریزی)

قول چهارم: در حج و عمره مستحبی، به اصل و سود آن خمس تعلق می‌گیرد مگر آن مقدار از سود که مربوط به سال تشرف است. ولی اگر حج بر او مستقر شده باشد یا حج و عمره به واسطه نذر، بر او واجب گردیده و راهی برای رفتن به حج غیر از طریق ثبت نامی وجود ندارد، به اصل پول و سود آن خمس تعلق نمی‌گیرد. (آیات عظام زنجانی و فاضل)

قول پنجم: سود آن مطلقاً خمس ندارد، ولی در مورد اصل پول ثبت نامی، اگر حج و عمره به واسطه عهد و نذر و قسم و یا

استطاعت واجب و مستقر شده باشد، و راه دیگری برای رفتن به حج در سال ثبت نام نداشته باشد، خمس ندارد، و در غیر این موارد اصل پول ثبت نامی خمس دارد. (آیت الله سیستانی)

خودآزمایی

۱. آیا تصرف در مال متعلق خمس بدون پرداخت خمس آن جایز است؟ (آیت الله زنجانی)
۲. کسی که چند منبع درآمد دارد، وظیفه اش نسبت به سال خمسی چیست؟ (آیت الله مکارم)
۳. مبدأ سال خمسی قهری است یا انتخابی؟ ملاک آن چیست؟
(آیت الله نوری)
۴. اگر با پول قرضی ثبت نام کند و قبل از پرداخت قرض به حج مشرف شود، آیا خمس به آن تعلق می‌گیرد؟ (آیت الله خامنه‌ای)
۵. اگر از درآمد بین سال برای حج و عمره ثبت نام کند و در سال اول مشرف نشود، آیا به اصل پول خمس تعلق می‌گیرد؟
(آیت الله وحید)
۶. آیا پول ثبت نامی حج و سود آن خمس دارد؟ (آیت الله سیستانی)
۷. اگر از درآمد بین سال برای عمره ثبت نام کند و چند سال بعد مشرف شود آیا به اصل و سود آن خمس تعلق می‌گیرد؟
(آیت الله مکارم)